

BİLİM ve SANAT

66

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

HAZİRAN

1986

(KDV Dahil)

350 TL.

Tarımın Çöküşü
Nükleer Reklam!
“Barışçı” Luns!

TÜSTAV

BİLİM ve SANAT

Sahibi:
BİLSAN
Basım-Yayın Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Adına:
İLHAN ALKAN
Genel Yayın Yönetmeni:
VARLIK ÖZMENEK
Genel Yayın Danışmanı:
GÜNEY GÖNENÇ
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
İRFAN AYDIN

Yazışma Adresi: Sümer Sk. 36/1-A
Kızılay-ANKARA Tel: 30 59 45 • Posta Çeki No:
12526-1 • İstanbul Temsilcisi: **DIKNA S. ERDEN** •
İzmir Temsilcisi: **Haluk DÖLENEKEN** • İsveç
Temsilcisi: **Gürhan UÇKAN** Box 38 045, 10064
Stockholm • F. Almanya Temsilcisi: **Duran**
TAŞTAN Altmannstr. 1, 404 Neuss • İsveç
Temsilcisi: **Hasan DEMİRCAN** Postfach 56, 5614
Särmenstorf • İngiltere Temsilcisi: **Mustafa**
YAŞACAN 77/A Wilberforce RD. N 4 Finsbury
Park/LONDON • Kıbrıs Temsilcisi: **Sevgül**
ULUDAĞ 19 Necmi Akıran Sk. Lefkoşa/KIBRIS •
Dizgi: **abc** Tel: 30 11 66 • Film: **DENK** Tel: 29 84 30
• Baskı: **Sanem Matbaacılık A.Ş.** • Dağıtım:
ETKİN Tel: 527 60 11 (İst) • **Abone:** Yıllık 2500, Altı
Aylık 1400 TL. Avrupa Yıllık 40 DM, ABD (Uçakla) 30
Dolar, Avustralya 35 Avustralya Doları.

SIYAH ve BEYAZ Bilim ve Sanat	4
LUNS'A VERİLEN ÖDÜL İÇİN NE DEDİLER? Soruşturma	5
ATATÜRK BARIŞ ÖDÜLÜ Mahmut Dikerdem	8
15-16 HAZİRAN ve SENDİKA KURMA ÖZGÜRLÜĞÜ Özcan Kesgeç	10
ÇEKİRDEK ENERJİ Rauf Nasuhoğlu	15
NÜKLEER ENERJİ: KİMİNE UMUT KİMİNE NEFRET Tolga Yarman	19
HALUK GERGER "KİEV'E NÜKLEER BOMBA ATILSAYDI ÖLÜ SAYISI BİR MİLYONU Söyleşi: Taner Gürel	22
NÜKLEER KAZA ve HALKIN BİLGİLENDİRİLME HAKKI Metin Demiray	24
BİLİMSEL-TEKNOLOJİK DEVRİM ve FİZİK -Andrzej Traudman Türkçesi: Osman Gürel	26
KAZIM YENİCE "İKTİDARDAKİLER-OLAĞANÜSTÜ DÖNEM KOŞULLARINA ALIŞTILAR?" Söyleşi: İlhan Alkan	30
SERMAYENİN İLKEL BİRİKİMİ ve KÜÇÜK KÖYLÜLÜK Muzaffer İlhan Erdost	32
1980 VERİLERİYLE KIRSAL ALANDA YAPI Feride Altan	35
TARIM KESİMİNİN ÇÖKÜŞÜ Tayyar Bora	38
KIRSAL ALANDA YAŞAM Akın Birdal	40
TOKYO ZİRVESİNDEN TABAN FİYATLARINA Murat Yetkin	42
SIRA KİMDE? Nur Dolay	44
İŞÇİ GÖÇÜ ve KÜLTÜR SORUNU Ataol Behramoğlu	46
MÜSTEHCENLİK (PORNOGRAPHIE) HAYASIZLIK (OBCENİTE) ŞEHVİLİK (EROTISME) Yağmur Atsız	49
SAĞLIKTA ÖZELLEŞMEYE BİR ADIM DAHA Tufan Aydın	52
ANAYASA ve EĞİTİMDE UÇ KAMBUR Nihat Aksoy	54
KOCA BİR YÜREK SUSTU Ayşegül Yüksel	56
ÇEHOV'UN İNSANLARI Şükran Kurdakul	57
ÇİZGİLERİYLE Ferruh Doğan Nezih Danyal Mehmet Oğuz Gürel	

Siyah ve Beyaz

Yaşadığımız sürecin göstergeleri, emeğin, emek değerlerinin ezildiği bir ülkede, toplumsal, siyasal, kültürel yaşamın doğrudan ya da dolayısıyla derinden olumsuz etkilendiğini yansıtıyor. İç ve dış konularda olsun evrensel ve ulusallığa ilişkin ne değer varsa tepetaklak oluyor. Usta bir öykücümüzün deyişiyle, "önce ekmekler bozuldu..." der gibidir güncel yaşamın sosyo-ekonomik göstergeleri; ve sonra herşey...

Resmi bilgi ve belgelerle bile saklanamayan ve yüzde 20'lerle tanımlanabilen işsizlik olgusu, çalışanlar için gizemli bir tehdit, yarınslılığa itilen kitleler için ise kökleşen bir yazgı konumuna getirilmek isteniyor. Soruşturma, kovuşturma, ihbar, "fincancı katırları" gibi beklenmedik yıkımların yol açabileceği yoksulluk, açlık, ahlaki yuvarlanma olasılıkları, toplumun korku atmosferini örüyor. Kimi günlük gazete sayfalarıyla birlikte günlük yaşam gözlemleriyle bile izlenebilen gelir dağılımındaki hızlı adaletsiz uçurumlaşma, topluma adeta "nihai adalet" gibi dayatılmak isteniyor. İnsan eti pazarlamacılığı, şans, talih, kismet, eğlence dünyası pazarlamacılığı ile birlikte ahret ve hıdayet pazarlamacılığı korkunun pey sürdüğü iumelerde derinleşiyor. Bu iki alandaki resmi politikanın parolası "kâr ve kader" şeklinde belirginleşiyor. Bugüne dek Türkiye'de hiçbir anne Başbakan olan oğluna şöyle değer biçmedi: "Bütün Avrupa hayran Turgut'a... Şimdi gitse, Avrupa'da, Amerika'da 10 milyon verir diyorlar ayda..." (Bkz. Nokta, 25 Mayıs 1986, s.21).

Gelir dağılımındaki adaletsiz uçurumlaşma emeğin ezilmesiyle iume kazanırken teknolojik gerilik ve az gelişmişlik Türkiye için öngörülen bir "istikrar" politikasının benimsenen dayanakları oluyor. Ulusal pazar çıkarları ile uyumdan uzaklaşan büyük sermaye dinamizmine koşut olarak ülkenin bağımsızlığı tehlikeli girdapların merkez çekimine sürükleniyor. Üç beş yıl önce bir Dünya Bankası raporunda "Türkiye ne çekiyorsa sanayileşme politikalarından çekiyor" doğrultusunda sanayileşmeden yüzgeri edilirken, Türkiye tarımı, hızlı bir yoksullaşma ve çıkmazın içine girmiş görünüyor. Konu, bir çerçeve halinde Bilim ve Sanat'ın bu sayısının ağırlığını oluşturuyor.

Buraya kadarki tabloya bakarak karanlığı mutlaklaştırmamanın önem ve gereğini de vurgulamak istiyoruz. Yaşamın yaratıcı dinamizmi çözümün, çözümsüzlüğü bağrında büyüttüğünü gösterir. Anti-demokrasinin çözümsüzlüğü demokrasidir. O ise yüce insan emeğinin bilinçli, birleşik eseri olmaya layıktır.

Sevgiyle ve dostlukla...

Ülkemizde ilk kez düzenlenen resmi nitelikteki "Uluslararası Atatürk Barış Ödülü"nün ilki, 1986 Dünya Barış Yılı'nda NATO eski Genel Sekreteri Joseph Luns'a verildi. BARIŞ gibi yüce bir amaç ve kavram konusunda dünyada seçkin bir yeri olduğuna inandığımız ülkemizde, Luns'un seçimiyle ilgili olarak Bilim ve Sanat'ın bilim, kültür ve siyaset adamlarından aldığı kısa değerlendirmeleri okuyucularımıza sunuyoruz.

LUNS'A VERİLEN ÖDÜL İÇİN NE DEDİLER?

Alper Aktan

Atatürk ve Barış kavramları bizler ve "Atatürk Uluslararası Barış Ödülü"nü veren Seçici Kurul üyeleri için ayrımlı anlamlar taşımaktadır.

Aynı ayırım NATO ve onun genel sekreterleri için de geçerlidir. Bu nedenle ödülün Joseph Luns'a verilmesi konusunun eleştiriyebile değer bir durum olmadığını düşünüyorum.

Türker Alkan

Dünyanın en büyük savaş örgütünün yöneticisi olmuş bir kişiye "Barış Ödülü" verilmesi, kanımea bir mizah şaheseridir. Bu ödülü veren kurulun üyelerine "Devlet Mizah Ödülü" verilmesini öneriyorum. Böylece Türkiye'de barış yanlısı olduğunu söyleyen kişilerin başının neden belâdan kurtulmadığını da anlamış bulunuyoruz. Her kavramı tersinden almaya başladığımız göre, barışla savaş neden birbirine karıştırmayalım? Ülke yönetimini ellerinde tutan "Yeni-Atatürkçülerin" faizsiz bankacılığı, alkolsüz biracılığı, Darwinsiz biyolojiyi, şer'iatlı laikliği, Osmanlıcacı Türk Dil Kurumunu, zorunlu din dersli Anaya-

sayı ve her konudaki sonu gelmez Abdülhamit tutuculuklarını bize "alın size Atatürkçülük" diye satmalarına nasıl razı oluyor, hatâ ulus olarak bunu alkışlıyorsak, dış siyasetteki bu "Yeni-Atatürkçülüğü" de aynı anlayış ve tevekkülle alkışlamalı ve göklere çıkarmalıyız. İçinde yaşadığımız yeni dönem için çok anlamlı ve geçerli bazı sloganlar bulunmaktadır, hep beraber bu sloganları geçgündüz yinelemeliyiz: Savaş barıştır, Atatürk Abdülhamit'tir, kurtuluş tut-saklıktır, zekâ aptallıktır, şer'iat lâikliklidir, devrimcilik gericiliklidir, bilim ve sanat için özgürlük zararlıdır, ödül cezadır, ceza ödüldür, özel sektör devlettir, devlet özel sektördür, büyükler küçüktür, küçüklük büyüktür... Bu toplum "dev memesinden cüceleri beslerken" ve pireler develeri yutarken, varsin dünyanın en büyük savaş örgütünün en yetkili kişisi de Atatürk Barış Ödülü'nü alıversin. Bu ödülü gelecek yıl da Başkan Reagan'a veririz olur biter.

Oğuz Aral

Herşeyden önce Atatürk Barış Ödülü'nün Atatürk'ün adına ve "barış" kelimesine layık bir kimseye verilmesini diliyorum.

NATO eski genel sekreterinin niçin seçildiğini bilemiyorum. Eğer Türkiye

ve barış adına birşeyler yapmışsa, o başka tabii.

Sonra "Seçiciler Kurulu"nun da kim olduğu belli değil. Halkın ortak iste-mi olarak yapılmadığını zannediyorum bu seçimin.

Sadun Aren

Bu ödül için Joseph Luns'un seçilmiş olmasına çok şaşırdım. Sanırım Joseph Luns'un kendisi de bu işe en az benim kadar şaşırmıştır. Çünkü, bir barış ödülünün en azından barışla ilgili birisine verilmesi beklenirdi. Oysa bilindiği gibi, Joseph Luns, görevi gereği, barışla değil savaşla ilgilidir ve ismi böyle bir ödül içinden akla en son gelecek bir insandır.

Korkarım ki Türkiye, resmen böyle bir uluslararası barış ödülü koymakla dünya kamuoyunda yaratmış olduğu olumlu izlenimi, bu isabetsiz seçimi ile gene kendisi tersine çevirmiş bulunmaktadır. Çünkü Luns'un bu ödül için seçilmesi, ülkemizin barışseverliği ya da barıştan ne anladığı konusunda bütün dünyada, hiç kuşkusuz, hayretle karışık olumsuz bir izlenim yaratmıştır.

İhsan Sabri Çağlayangil

Mr. Luns doğru sözlü, gerçekleri açıklamaktan çe-

kinmeyen dürüst bir politikacıdır. Kendisini Hollanda Dışişleri Bakanı olduğu zaman tanıdım. Karşılıklı ziyaretler yaptık. Türkiye'nin en mühim meselesi Kıbrıs'tı. Bu konudaki tezimi haklı bulduğu için daima yanımda olmuştur. Duygularının değil, doğrunun etkisi altında idi. Doğruyu aramak barışçı bir yoldur.

Bunlar Luns hakkındaki kişisel görüşlerimdir. Türkiye tarafından verilecek bir barış ödülünün kime verileceği ayrı bir konudur. Ben Luns'a verilmesini yadırgamadım.

Halit Çelenk

NATO bir savunma örgütü değil, yeryüzünün en büyük savaş örgütüdür. NATO başkomutanı general Bernard Rogers'in, Amerika tarafından yapılan Libya saldırısının planlamasını yapması ve sorumluluğunu üstlenmesi de NATO'nun niteliğini ortaya koymaktadır. Bir devlet terörü niteliğini taşıyan bu saldırı, bir devlet başkanının öldürülmesini amaçlamış ve saldırı sonunda sivil hedefler bombalanmış, sivil kişiler ve çocuklar öldürülmüştür.

Joseph Luns bu örgütün 13 yıl süreyle genel sekreterliğini yapmıştır.

Dünyada barışsever ve

barış uğruna mücadele vermiş sanatçılar, bilimadamları ve devlet adamları varken, daha önce Almanya'da Nazilerle işbirliği yapmakla suçlanan bir kişiye Atatürk Uluslararası Barış Ödülü'nün verilmesini, yaşamı boyunca bağımsızlık ve barışı ilke edinen Atatürk'e duyulması gereken saygı ile bağdaştıramıyor ve bu ödülü Atatürk'ün kişiliği açısından ülkemiz için bir talihsizlik sayıyorum.

Muzaffer İlhan Erdost

NATO'nun bir "barış" örgütü olmadığı bilinir. ABD emperyalizminin başını çektiği ve dünya emperyalist sisteminin çıkarlarını koruyan bir askeri pakttır NATO. Bir savaş örgütü'nün eski sekreterine, Atatürk Barış Ödülü'nün verilmesinin Atatürk ilkelerine ters düşen bir tavır olduğu kanısındayım. Ülkemin bir yurttaşı olarak "utandım" diyebilirim.

Nusret Fişek

Hoşuma gitmedi. Kanımca, iki karşıt ülke veya ülke grupları arasındaki ciddi sorunları çözen kişi barış ödülü almaya layık olur.

Haluk Gerger

1982 Anayasa sisteminin temel ilkeleri çerçevesi içinde düşünüldüğünde "devlet" haktan ayrı, ona karşı korunması gereken ve öngörülen bir yapıyı ifade etmektedir. Sözkonusu ödül de, halkın değil, devletin verdiği bir ödüldür ve halkı bağlamaz. Böyle olun-

ca, ödülü verenlerin barış anlayışı düşünüldüğünde tencere yuvarlanmış kapağını bulmuştur. Tabii halkın barış ödülüne layık göreceği kişiler yurtiçinde ve dışında mevcuttur. Günü gelir "halkın barış ödülü" de verilir.

Yine de halktan biri olarak, devletin verdiği ödülde onlar açısından bazı eksikliklere işaret etmek isterim. Bilindiği gibi Luns'un gençliğinde Nazilerle ilişkisi olduğu ortaya çıkarılmıştı. Bu bağlantı düşünülerek ödül listesine Kurt Waldheim da alınmalıydı. Luns ile Waldheim geçmiş hizmetleri nedeniyle ödülü paylaşırken, bugünkü katkıları yüzünden Reagan da üçüncü kişi olarak düşünülmeliydi. Son eksiklik ise, "iç barış" konusunun dik-

kate alınmamış olmasıdır. Bu açıdan dördüncü kişi olarak da, iç barışa katkıları nedeniyle örneğin Faik Türein de bu ödülü paylaşmalıydı.

Ödülün adına gelince; Atatürk kavramının içinin boşaltıldığı bir dönemde, bu ödüle "Atatürk Barış Ödülü" denmesi, dönemin bu niteliğine çok uygun düşmektedir.

Aykut Göker

Herhangi bir tarihsel kesitte yer alan, büyük küçük hemen her olay, hemen her olgu belli bir bütünün parçasıdır. Diğer bir deyişle; her olay, her olgu içinde yer aldığı tarihsel kesitin toplumsal karakteristi-

ğini yansıtır. Ve öylesi olaylar vardır ki, o tarihsel kesitin bütününe başkaca bir açıklamaya gerek kalmaksızın açık ortaya koyar; anlaşılabilir kılabilir.

Ben, NATO eski genel sekreteri Joseph Luns'a verilen "Atatürk Uluslararası Barış Ödülü"ne ilişkin gazete haberlerini özenle keşip dosyaladım. İleride çocuklarım, Barış Davası gibi bir davanın sürüp gittiği bir tarih kesitini anlamakta güçlük çekerlerse, "o dönem nasıl bir dönemdi ki siyasi platforma böyle bir dava çıkarıldı" gibi bir soru akıllarına gelirse onlara bu haberleri okutacağım.

Hüsnü Göksel

"Atatürk Uluslararası Barış Ödülü"nün ilk kez 1986 Barış Yılı'nda düzenlenmiş olmasını çok olumlu bulmuş, Atatürk ilke ve devrimlerinin slogan ve totem gösterişleri içinde eritildiği günümüzde, O'nun, hiç olmazsa barış, inanç ve sevgisine saygı duyulduğunu düşünerek bunu bir umut ışığı gibi görmüştüm.

Yanılmışım.

Önce Luns'un kişi olarak dünya barışına katkısını duymadım, bilmiyorum. Anladığım kadarıyla ödül Luns'un kişiliğinde "NATO"ya verilmektedir. "NATO" üçüncü dünya savaşını önlemek amacıyla kurulmuş, silahlı bir organizasyondur, dünyayı ortasından çatlatarak güçte silahlarla donatılmış bir savaş kuruluşudur. Nitekim, daha birkaç hafta önce "NATO" müttefikleri İngiltere'den kalkan uçakların Libya'yı bombalama planı da "NATO" müttefik kuvvetleri komutanı Amerikalı generalin planladığını öğrenmedik mi?

Benim barış anlayışım-

da silah sesi ve barut kokusu yoktur.

Gencay Gürsoy

Hiç şaşırmıyorum. Thatcher'e ya da Reagan'a da verilebilirlerdi. Hattâ belki Joseph Luns gibi, bir savaş aygıtının eski genel sekreterine Barış Ödülü vermekten daha az çelişkili olurdu. (Luns'un bir Nazi işbirlikçisi olduğu yolundaki iddiaları bir yana bırakıyorum).

Yalnız hiç olmazsa ödülün adını değiştirselerdi diyorum: Örneğin, "Uluslararası Atatürk Barış Ödülü" değil de "Evrensel Atatürk Barış Ödülü" deselerdi sorun kalmazdı.

Hasan Esat Işık

Atatürk gerçek barışa askeri gruplaşmalar yolu ile değil, ancak milletlerin dünya boyutundaki ortak çabaları ile ulaşabileceğine içten inanmıştı.

Atatürk Barış Ödülü'nün, bir siyaset adamına verilmesi gerektiğinde bu kimsenin Dang Hammarskjöld gibi barış için Birleşmiş Milletler çerçevesinde uğraşı vermiş bir kimse olması uygun olurdu.

Reha İsvan

Luns'a barış ödülü verilmesini, ülkemizin hâlâ savaş ilgililerinin ödüllendirilip barış yanlılarının cezalandırılması için olağanüstü zorlamalara girişilen bir ülke olma görüntüsünü pekleştiren talihsiz bir durum olarak niteliyorum.

Ülkemizin artık tam tersi bir yaklaşımı benimsediğini sergileyen tavırlar yansıtılmasına gereksinimi olduğuna inanıyorum; halkımızın özlemleri de bu

doğrultudadır. Luns'a Atatürk'ün de yüce ismi karıştırılmış bir barış ödülü verilmesi halkımızın tavrı ile çelişmekte ve bu çelişki, giderek daha net biçimde kamuoyuna yansımaktadır.

Halkımız, zorbalığa, despotizme, militarizme, savaşa karşı olduğunu, her zaman olduğu gibi, sabır, ıstıdal ve olgunlukla, ama ağırbaşlı bir kararlılıkla her fırsatta belirtmektedir.

Yönetimle halkımızın yaklaşımı arasındaki bu çelişki eski NATO Genel Sekreteri Luns'a verilen barış ödülü nedeniyle bir kez daha kamuoyuna yansımış bulunmaktadır.

Aziz Nesin

Ödülü verenler açısından tam isabet. Barıştan ne anladıkları ve nasıl bir barıştan yana oldukları ortaya çıkıyor. Ama adına barış ödülü konmuş olan Atatürk açısından düşünülürse çok acı. Atatürk düşüncesinin nasıl tepetaklak (başsağı) edildiğini gösteren en belirgin örnek.

Gündüz Ökçün

Ben olsaydım, dünya barışına olumlu katkıları nedeniyle müteveffa Olof Palme'ye verirdim.

Tahsin Saraç

Luns'un da Waldheim gibi, tüm yadsımlarına karşın, nazilerle eski ilişkileri bugün artık hiç de bilinmez değil. İlk kurulan savaş örgütü olan NATO da, ona karşı savunma savı ile kurulan Varşova paktı da son çözümde savaş örgütleridir ve Luns bu örgütün genel sekreterliğini yapmıştır. Bütün bu bilinenlere karşın, Atatürk gibi yurt-

ta ve dünyada barışa gerçekten gönül vermiş büyük bir barışçı insan adına kurulmuş bu uluslararası barış ödülünün böyle birine verilmiş olması, Atatürkçülüğün ülkemizde bugün nedenli tersine çevrilmiş olduğunu, Atatürkçü geçişen sapırmacıların da kafa yapısını iyice ortaya koymaktadır. Bu gidişle, bu ödülardan birinin de, iç barışa katkıları gerekçesiyle, Ziverbey köşkü işken- ce kahramanlarından birine verildiğini görürsek hiç şaşmayalım doğrusu.

Gencay Şaylan

Söz konusu ödülün eski NATO Genel Sekreteri Joseph Luns'a verilmesi her şeyden önce Atatürk adına verilen bu ödül açısından talihsizlik olmuştur. Atatürk gibi gerçekten barışçı bir önder adına verilen ödül, bana göre bu seçimden sonra uluslararası kamuoyunda saygınlığından çok şey yitirmiştir. Kuşkusuz seçiciler kurulu için, ödülü kabul edebilecek bir kişi bulmak epeyce zor olmuş olmalıdır. Ama yine de çok daha uygun, haklı ve dünya kamuoyu üzerinde olumlu etki yapacak, ödülü de kabul edecek kişiler bulmak mümkündür gibime gelmektedir. Örneğin Almanya'da Türk işçileri ile ilgili kitap yazan gazeteci Günther Wallraff bu ödül için, bir savaş örgütü yöneticiliği yapmış ve gençliğinde Nazi örgütlerinde yer aldığı konusunda suçlamalara muhattap olmuş Luns'a göre çok daha iyi, haklı bir seçme olabilir; böyle bir seçme son yıllarda dışarıda egemen olan olumsuz imajın zarıflatılması açısından da önemli katkılar yapabilir di.

Ali Taygun

Joseph Luns'un Atatürk Barış Ödülü'nü almasına şaşırmıyorum.

Luns'a bu ödülü verenler, onu hakikaten "en barışçı" buldukları için ödüllendiriyorlar. Bu kararlarında samimiler. En doğrusunu yaptık inancıyla yapıyorlar.

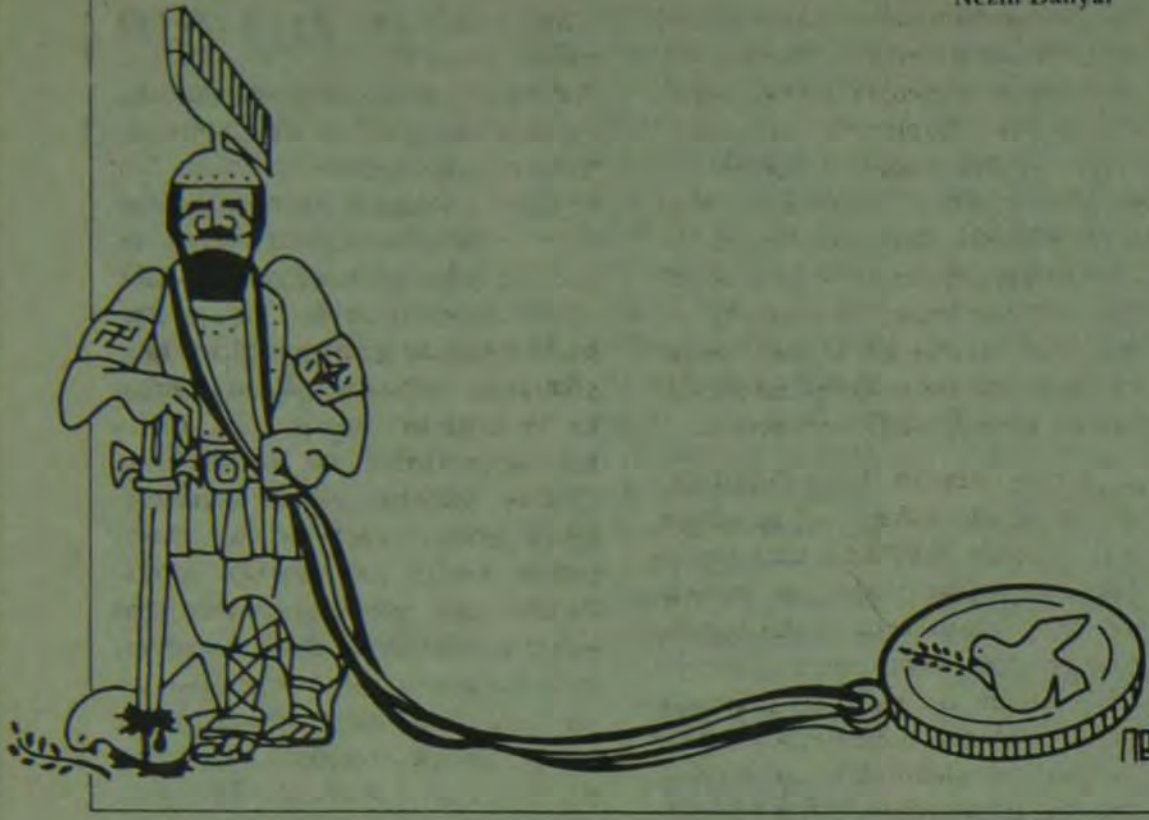
Bir zümre "barış" deyince Luns'u ve onun temsil ettiği zihniyeti anlıyor. Bu zümre Luns'un zihniyetini paylaşıyor. Luns gibi düşünüyorlar. Zihniyetleri böyle.

O zaman mesele Luns'a değil, "barış" a ilişkindir. Bu zümrenin "barış" ına ilişkindir. Bu zümreye ilişkindir.

Bu zümre bizi şaşırtmamalı. Bu zümreye şaşırmayı aşmalıyız.

Tahsin Usluoğlu

Bu isabetsiz ve talihsiz seçim nedeniyle, Luns ile barış kavramı arasında bağlantı kurmakta güçlük çekilmesi çok doğal. General Luns'un barış kavramı ile ilgisi, yalnızca "iç barış" tutkunlarından biri olmasından kaynaklandı. Luns dünya barışı ile değil, "uygun" ülkelerin iç barışı ile yakından ilgili. Bu nedenle bile ödül hakettiği söylenemez. Konu iç barış olduktan sonra, ona gelene kadar kimler yok? Örneğin, ülkesindeki kargaşaya son verdiği gibi ekonomik güçlükleri de liberal değneklerle bir çırpıda aşveren ve halkını hemen her konuda aydınlatmayı hiç ihmal etmeyen başkaları yok mu? Herhalde Güney Amerika da bile var. Barış kavramının böylesine paravan olarak kullanılmasını yadırgadım, ama buna da hiç şaşırmadım.

Atatürk Barış Ödülü

Mahmut Dikerdem

12 Eylül askeri yönetiminin çıkar-
dığı bir yasa uyarınca, her yıl dünya
barışına üstün hizmet ve katkıda bu-
lunmuş kişi ya da kuruluşlara veril-
mek üzere konulan ULUSLARA-
RASI ATATÜRK BARİŞ ÖDÜLÜ
ilk kez DÜNYA BARİŞ YILI'nda
Kuzey Atlantik Antlaşması —kısa
adıyla NATO—nın eski genel sek-
reteri Joseph Luns'a verildi. Ata-
türk'ün yüce adını taşımasından ötü-
rü maddi değerinden (10 milyon TL)
çok daha büyük manevi değeri olan,
üstelik Türk Devletinin damgasını
taşıyan bir barış ödülünün amacı sa-
vaşa hazırlanmak olan bir askeri
paktın 12 yıl süre ile en üst kademe-
sinde görev yapmış bir kişiye yönel-
tilmesi, sadece dudak bükerek ge-
çştirilemeyecek boyutta bir olay-
dır. Gerçekten de, anayurt toprak-
larını işgal eden emperyalist güçlere
karşı ulusal bağımsızlık savaşını baş-
latmak üzere Anadolu'ya geçişinin
günü gününe 67. yıldönümünde, Ata-
türk'ü ve Barış'ı simgeleyen bir ödü-

lün aynı emperyalist devletlerin ege-
menliğindeki bir savaş örgütünün
temsilcisine layık görülmesinin ne-
denini kamuoyumuz anlayamamış,
içine sindirememiştir. Tpkı birkaç
yıl önce Nobel Barış Ödülü'nün İsra-
il başbakanı Menahem Begin'e veril-
mesini dünya kamuoyunun yakışık-
sız bularak tepki göstermiş olması
gibi... Kaldı ki, Nobel Ödülü özel bir
kişinin vasiyetine uygun biçimde
oluşturulmuş bir vakıf heyetinin so-
rumluluğu altında verildiği halde,
Atatürk Barış Ödülü Türk Devleti-
nin bir Onur Belgesi niteliğini taşı-
maktadır. Demek ki bu onura layık
görülenleri seçerken, Türk halkının
duygularını, genel eğilimini, değer
ölçülerini ve giderek ülkemizin say-
gınlığını gözetecek kıstaslara uyul-
ması zorunludur. Acaba, Türkiye
Başbakanının başkanlığındaki seçi-
ci kurul, NATO eski genel sekreteri-
ni ödüle layık görürken bu kıstaslara
ne derece bağlı kalmıştır?

Ödül Kurulu adına konuşan hü-

kümet sözcüsünce 22 Nisan 1986 gü-
nü yapılan açıklamaya göre, Bay
Joseph Luns hem Türk dostu oldu-
ğu hem de NATO genel sekreterliği
görevinde iken dünya barışına ulus-
lararası ilişkilerin yumuşamasına
anamlı katkılarda bulunduğu ge-
rekçesiyle Atatürk Barış Ödülü'nü
öteki adayların arasından sıvırlarak
kazanmıştır. Bu gerekçenin ne den-
li tutarlı ve geçerli olduğunu ince-
lemeye çalışalım:

Joseph Luns Hollandalı bir dev-
let adamıdır. 1911 yılında Rotter-
dam'da doğmuş, 1930'lu yıllarda
Almanya'da yükselmeye başlayan
Nasyonal-Sosyalizm hareketine gön-
ül vererek ülkesindeki Hitlerjugend
(Hitler Gençliği) örgütüne üye ol-
muştur. Sonraları kendisi eski bir
Nazi olduğunu yadsımak istemişse
de, Hitler Gençliği örgütüne üyelik
kartının fotokopisi Hollanda baş-
nında yayınlanmıştır. İkinci Dünya
Savaşı'ndan sonra Luns'u diplo-
mat hüviyetiyle görürüz. 1949 yı-
linda Hollanda'nın Birleşmiş Millet-
ler Temsilciliğine atanarak üç yıl sü-
re ile bu görevde kalmış, 1952 ile
1956 yılları arasında Hollanda hükü-
metinde sandalyesiz bakan ve 1956'
dan sonra da dışişleri bakanı olarak
ülkesinin NATO bağlaşıklığına en-
tegre olmasında önemli rol oyna-
mıştır. Bu arada, eski bir Hollanda
sömürgeci olan Endonezya'da 1965'
de patlak veren ve 300 000 kişinin
sokaklarda öldürülmesiyle sonuçlan-
an "Komünist katliâmı"nda sağcı
general Suharto'yu destekleyen tutu-
munu da unutmamak gerekir. Luns
1967'de hâlâ dışişleri bakanı
iken Yunanistan'da yapılan askeri
darbeyi "normal bir hükümet deği-
şikliği" olarak nitelediği gibi, 1974'
de NATO genel sekreteri sıfatıyla
verdiği bir demeçte albay Papado-
pulos'tan "Çok yumuşak bir dikta-
tör" olarak söz etmiştir. Atatürk
Barış Ödülü'nün ilk sahibinin özgeç-
mişi kısaca budur.

Ancak biz, eski bir Nazi'nin ulus-
lararası barış ödülüne aday olup ola-
mayacağı sorusunu bir yana bırakıp,
Joseph Luns'un nasıl bir Türk dostu
olduğunu araştıralım: İleri sürüldü-
ğüne göre Luns NATO güney kana-
dındaki iki üye devlet —Türkiye ile
Yunanistan— arasında pakt çerçve-
si içinde çıkan anlaşmazlıklarda
hep Türk tarafını tutmuş, Türkiye'
nin askeri bakımdan güçlendirilmesi

tezini savunmuştur. Aslında ise
Luns, görevini hakkıyla yerine geti-
rebilmek için, güney kanadındaki
ülkelerden hangisi NATO'daki yükü-
mülüğünü gönüllü olarak üstlen-
miş, en çok özveriyi en az istekte
bulunarak kabullenmiş ve böylece
NATO'nun çıkarlarını kendi ulusal
çıkarlarıyla özdeşleştirmiş ise, o ül-
keye sempatisini belli etmekten, ya
da eski deyimle "rüşvet-i kelamiye"
de bulunmaktan geri durmamıştır.
Genel Sekreter Türkiye hayran-
lığını yalnız Yunanistan'a karşı de-
ğil, kendi ülkesi Hollanda'ya karşı
da dile getirmiştir. Nitekim, 1979
yılı sonlarında NATO bakanlar kon-
seyi, ABD'nin baskısına boyun eğe-
rek, Pershing 2 ve Cruise füzelerinin
Batı Avrupa'ya yerleştirilmesi kara-
rını alırken, Hollanda'nın bu karara
karşı çıkması üzerine Joseph Luns,
"Hollanda'ya da başka bir üye ülke
bu füzeleri topraklarına yerleştir-
meyi reddederse, sırada bekleyen
başka ülkeler bulunur" demiş ve ör-
nek olarak Türkiye'yi göstermiştir.
Özetle, Luns'un Türk dostluğu her
zaman Türkiye'nin NATO'ya bağ-
lılığıyla düz orantılı olmuştur. Aslin-
da bu tutumu Genel Sekreterin lehi-
ne bir nottur çünkü onun görevi
NATO'nun askeri gücünü olabildi-
ğince korumak, çatlaklarını onar-
maktır. Yunanistan pakta bağlılığını
gevşettikçe, onun yerini doldura-
cak, gerektiğinde yeni üslere kucak
açacak ülkenin, genel sekreterin sı-
cak dostluğunu kazanması doğaldı.
Ne var ki bizim açımızdan sorun,
Joseph Luns'un dostluğunu kazan-
mak değil, Türkiye'nin bu dostluk-
tan ne kazandığını anlamaktır.

NATO pakta Luns döneminin
belirleyici özelliği, genel sekreterin
12 yıllık görevi süresince "Caydırı-
cılık Stratejisi"nin şampiyonluğunu
yapmış olmasıdır. Caydırıcılık stra-
tejisinin hedefi, sanıldığı gibi, Doğu
ile Batı blokları arasındaki askeri
güç dengesinin, başka deyişle, deh-
şet dengesinin korunması değildir.
Caydırıcılık denilen askeri ideoloji-
nin kilit ögesi, nükleer silahların et-
kin saldırı yeteneğidir. Düşmanı sa-
vaşa başlamakta caydırabilmek
için saldırı gücümüzün yüksek oldu-
ğunun karşı tarafça bilinmesi gere-
kir. Oysa bu durum karşı tarafı da
saldırıya etkili karşılık vermek yol-
larını aramaya zorlar ki bu da silah
stoklarının nicel ve nitel olarak sü-
rekli artışına yol açar. Nitekim bu

konuda Birleşmiş Milletler'ce yapı-
lan bir araştırmanın sonunda aynen
şöyle denilmektedir: "Dünyada ba-
rış, istikrar ve dengeyi caydırıcılık
yöntemiyle korunması düşüncesi,
içine düşülen kolektif yanlışların
en tehlikelidir." Demek oluyor
ki, caydırıcılık stratejisini var gücü-
le savunmuş, dolayısı ile de silahlan-
ma yarışının tırmandırılmasında so-
rumluluk taşımış bir kişinin dünya-
da barış, istikrar ve dengenin korun-
masına hizmet ettiği söylenemez.

Ancak, Atatürk Barış Ödülü'nün
ilk talihlisine haksızlık yapmamak
için, genelde NATO pakta dünya
barışı açısından yerini, ne amaçla
ve hangi koşullarda kurulduğunu
anımsamakta yarar vardır. Böylece
"NATO'nun bir savunma pakta ol-
duğu" yolunda hükümet sözcüsünce
yapılan değerlendirmenin doğruluk
derecesi de meydana çıkmış olacak-
tır.

NATO diye anılan Kuzey Atlan-
tik Antlaşması Örgütü, 2. Dünya Sa-
vaşı ertesinde askeri ve siyasal ba-
kımdan zayıf düşmüş Avrupa dev-
letlerinin bir yandan kendi ülkele-
rindeki olası halk hareketlerinden,
öte yandan da ordusunu henüz ter-
his etmemiş bulunan Sovyet silahlı
kuvvetlerinden duydukları korku-
dan ötürü ABD'nin askeri koruyuculu-
ğu altına girmeye istekli olma-
larından doğmuştur. Batı Avrupa'
nın askeri ve ekonomik bütünleşme-
sine yardımcı olmaya çağrılan ABD,
bütünleşmenin araçları olarak Avru-
pa'ya Marshall Planı ile Kuzey At-
lantik Antlaşması sunmuştur. Her
iki organ da Amerikan hegemonya-
sını sağlamaya yöneliktir. O yıllarda
(1948-1949) Amerikan politikası-
nın esinlendiği temel ilke, 1947 yı-
linda açıklanan Truman Doktrini-
nin öngördüğü "doğrudan müdahale"
kuramını yavaş yavaş bırakarak
dünyanın her yanında "askeri pakt-
lar sistemi" meydana getirmektir.
Bu sistemle komünist blok çember
içine alınacaktır. Atom bombasına
sahip olma tekeli de elinde bulun-
duran ABD, askeri paktlar sistemi
aracılığıyla, o tarihlerde kısa mesa-
feli uçuş yapabilen nükleer bombar-
dımın uçaklarına Sovyet toprakları
yakınında hava üsleri sağlamayı
planlamıştır.

1950'de Kore Savaşı'nın patlak
vermesiyle Avrupa'da üçüncü dünya
savaşının çıkmasından duyulan kor-

ku ve Amerikan nüfuzu altındaki
Türkiye ile Yunanistan'ın 1952'de
pakta alınışları, NATO içindeki
Amerikan üstünlüğünü perçinlemiş,
antlaşmanın coğrafi sınırlarını ge-
nişletmiş ve İngiltere ile Fransa'dan
boşalan Akdeniz'e Amerika 6. Filo'
suyla yerleşmiştir. Gerçi kuruluşu-
nun ilk yılından başlayarak NATO
içinde Amerika ile Batı Avrupa ara-
sında hedef ve çıkar ayrılıkları baş-
göstermiş ve bunlar paktın işleyişine
yansımıştır. Ancak atom silahı-
nın Sovyetler'ce de geliştirilmesi
üzerine ABD'nin nükleer şemsiyesi
altına girmeyi yeğleyen Batı Avru-
palılar sürekli uzlaşmalarla Ameri-
ka'nın pakt içindeki egemenliğini
kabul etmişlerdir. Bunun son ve so-
mut sonucunu Batı Avrupalılar ge-
cenlerde ABD'nin Libya'ya düzen-
lediği hava saldırısında yaşamışlar-
dır.

Atatürk Barış Ödülü Kurulu'nun
bu yıl yaptığı seçme başka bir yön-
den de isabetsiz olmuştur: Bilindiği
gibi, Ortadoğu ve özellikle Arap ül-
keleri Türkiye'nin NATO pakta üye-
liğinden —kendi güvenlikleri baki-
mından— öteden beri rahatsızlık
duymaktadırlar. Çünkü onların gö-
zünde Türkiye NATO ile ABD'ye
bağımlı ve dolayısı ile İsrail'e do-
laylı destek sağlayan konumda bir
ülkedir. Türkiye'deki NATO üsleri-
nin Ortadoğu'ya müdahale için bir
sıçrama tahtası olarak kullanıldığı
ve ileride de kullanılabileceği, Arap
dünyasının ortak kaygısıdır. Böyle
bir durumda Türk Devletinin NATO
pakta genel sekreterini bir barış me-
leği gibi bağrına basmasını Arap
halkları herhalde olumlu karşılamayacaklardır. Anavatan Partisi iktida-
rının bu noktayı gözden kaçırmış
olması bir talihsizliktir.

Neresinden bakalırsa bakılsın,
Atatürk Barış Ödülü için bu yıl ya-
pılan seçimin uygunsuz olduğu ve
ödülün simgelediği görkemli adları
temelden uzak bulunduğu görül-
mektedir. Önümüzdeki yıllarda bu
gibi yanlışlara düşülmesi önlenmek
isteniyorsa Ödül Kurulu'nun ona vi-
cut veren askeri ya da siyasi iradeyi
değil, barışsever halkımızın özlem-
lerini yansıtacak biçimde oluşturul-
ması için yasada değişiklik yapılma-
sı gerekir.

1- Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin
1981 tarihli ve 392/35/A sayılı rapo-
runun 144 nolu paragrafından.

15-16 Haziran ve Sendika Kurma Özgürlüğü

Özcan Kesgeç

15-16 Haziran 1970 günleri, yalnızca İstanbul ve Kocaeli'nde (İzmir Merkez ve Gebze İlçesinde) yüzbinin üstünde işçinin protesto gösterilerine ve yürüyüşlerine sahne olmuştur.

Tarihe "15-16 Haziran Olayları" nitelenmesi ile geçen bu hareketin, Osmanlıdan günümüze değin meydana gelen en büyük işçi hareketi olduğu bilinmektedir.

Bugüne kadar üzerinde olumlu, olumsuz birçok şey yazıldı, söylendi. Bundan sonra da kuşkusuz yazılacak ve söylenecek.

"15-16 Haziran Olayları" ne değildir, nedir? Bu yazıda bu soruların yanıtı, sosyo-ekonomik gelişim sürecinde ve bugünün somutu ile bağlantılı olarak çok genel çizgileri ile verilmeye çalışılacaktır.

15-16 HAZİRAN NE DEĞİLDİR?

Öncelikle ve önemle vurgulamakta yarar vardır. İşçi sınıfının 15-16 Haziran'da ortaya koyduğu direniş, burjuvazinin ve onun iktidarının değerlendirdiği gibi "kanlı bir ihtilal provası" değildir. Bu direnişin iktidarı almak gibi bir amacı olmamıştır. Bütün ülkeye yaygın bir eylem niteliğinde değildir. Silahlı bir eylem niteliğinde olmadığı ise bilinen bir gerçektir.

Tüm bu noktalar burjuvazi tarafından da bilinmesine karşın, bilinçli bir şekilde olaylar bir "zabıta" olayı olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Gerici basın başta olmak üzere tüm "mihraklar" olayları özünden

dır... İşçiler yasalara aykırı olarak siyasi iktidarın yetkilerini zor gücü ile kullanmaya kalkışmayıp, haklarını savunmak için anayasal bir hak olan gösteri yürüyüşü ve toplantı hakkını kullanarak iktidarı ve kamuoyunu uyararak istegindedir... Büyük işçi direnişinde bir ayaklanmadan söz etmek namuslu bir davranış olamaz. Bu ancak, şiddet ve baskı politikasını meşru göstererek suçluluğu örtbas etme çabası olabilir..."

OLAYLARIN HUKUKSAL YANSIMALARI

16.6.1970 tarih ve 7/810 sayılı Kararname ile Bakanlar Kurulunun, İstanbul İli ile Kocaeli Merkez ve Gebze İlçelerinde 16 Haziran akşamından itibaren sıkıyönetim ilanına ilişkin Kararı Resmi Gazetede yayınlandı.

Sıkıyönetim ilanının ilginç hukuksal tartışmaları ve davaları beraberinde getirdiği görüldü. Öncelikle Bakanlar Kurulu Kararının "idari" bir işlem olduğu ve yargı denetimine tabi bulunması gerektiği geniş bir hukukçu kitlesince ortaya konuldu. Yine bu hukukçular sıkıyönetimin ilan koşullarının Anayasada belirlendiğini vurgulayarak 15-16 Haziran Olayları nedeniyle ilan edilen sıkıyönetimin Anayasaya aykırılığını ileri sürdüler.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde 30 öğretim üyesinin hazırladığı bir rapor ile bu görüşler kamuoyuna açıklandı.

Bu bilimsel raporu hazırlayan öğretim üyeleri ise şunlardı: Ord. Prof.Dr. Recai Galip Okandan, Prof. Dr. T. Zafer Tunaya, Prof.Dr. Lütfü Duran, Prof.Dr. Ragıp Sarıca, Prof.Dr. Aytekin Ataay, Prof.Dr. Edip Çelik, Prof.Dr. Sami Akıncı, Prof.Dr. Ümit Doğanay, Prof.Dr. Yılmaz Altuğ, Doç.Dr. Çetin Özek, Doç.Dr. Murat Sarıca, As. Server Tanilli, As. Yavuz Alangoya, As. Ergün Özsunay, As. Yavuz Ülkü Azrak As. Hüseyin Hatemi, As. Mehmet Can Köksal, As. Sait Gürran, As. Mustafa Dural, As. Bülent Tanör, As. İzzettin Doğan, As. Esin Örcü, As. Ersan İlal, As. Bakır Çağlar, As. Atina Diamandis, As. Hasan F. Ertuğ, As. İlhan Uluşan, As. Metin Tuluay, As. Ata Sakmar, As. Bülent Sözer.

Bu raporda belirlenen görüşlerin bugün de geçerliliğini koruduğunu, sıkıyönetim ilanı ile ilgili anayasal sorunların varlığını söylemek gerekmektedir. Özellikle günümüzde uygulanan "Olağanüstü Hal" in ilan nedenleri konusunda, anayasaya aykırılığı konusuna tam bir açıklık getirdiği bunca yıl önce hazırlanan bu raporun günümüzde de yaşayan ya-

nıdır.

Sıkıyönetim ilanına karşın, Bakanlar Kurulu Kararının iptali için Danıştayda üç dava açıldı. Danıştay Dava Daireleri Kurulu, 3.7.1970 tarih 970/419 Esas, 970/444 sayılı kararı ile davaları görevsizlik sebebi ile reddetti.

Sıkıyönetim ilanına ilişkin Bakanlar Kurulu kararının TBMM'de onaylanması üzerine ise TİP bu kararın iptali için Anayasa mahkemesine başvurdu.

Anayasa mahkemesi, 30.3.1971 tarih ve 13794 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 17.11.1970 tarihli 1970/44 Esas sayılı kararında, Sıkıyönetimin TBMM'de onaylanmasını, yasa ve içtüzük olarak kabul etmiyor ve kendisini görevli görmüyordu.

Bu kararların bugün enine boyuna tartışılmasının hukuk ve hukukçular için bir görev olduğu ortadadır. Zira demokrasi mücadelesinde "hukuk"un işlevini somutlayacak önemli bir gösterge olacak niteliğe sahip görünmektedir.

15-16 Haziran Olayları ile ilgili olarak da şu davaların sıkıyönetim mahkemelerinde açıldığı görülmektedir.

1- İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığınca, DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler ve Kemal Sülker'i de kapsayan 13.8.

1970 tarih 1970/7 sayı, 1970/107 Esas, 1970/67 karar sayılı iddianame ile açılan 25 sanıklı dava. Bu davada DİSK yöneticisi sanıklar a) Hükümet aleyhine halkı isyana teşvik etmek üzere ittifak etmek b) Kanunlara karşı gelmeye halkı teşvik ile memleketin emniyetine tehlike iras edecek surette neşriyatta bulunmak c) 171 sayılı Toplantı, Gösteri ve Yürüyüşler Kanunu'na muhalefet etmek.

2- 15-16 Haziran'ın Anadolu yakasındaki olaylarla ilgili olarak yine İstanbul Sıkıyönetim Askeri Savcılığınca 7.7.1970 tarih 1970/4 Esas, 1970/4 karar sayılı iddianame ile açılan 85 sanıklı dava.

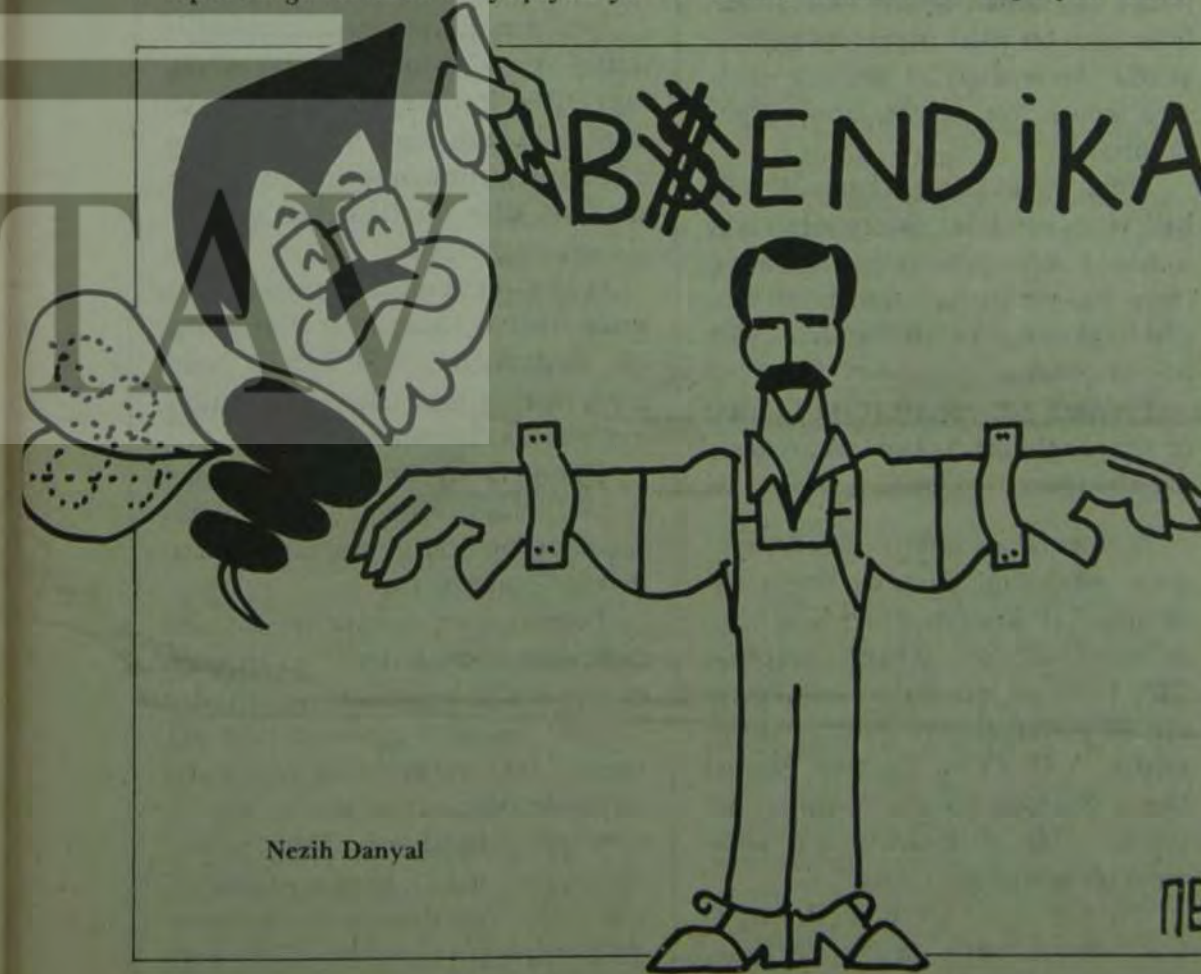
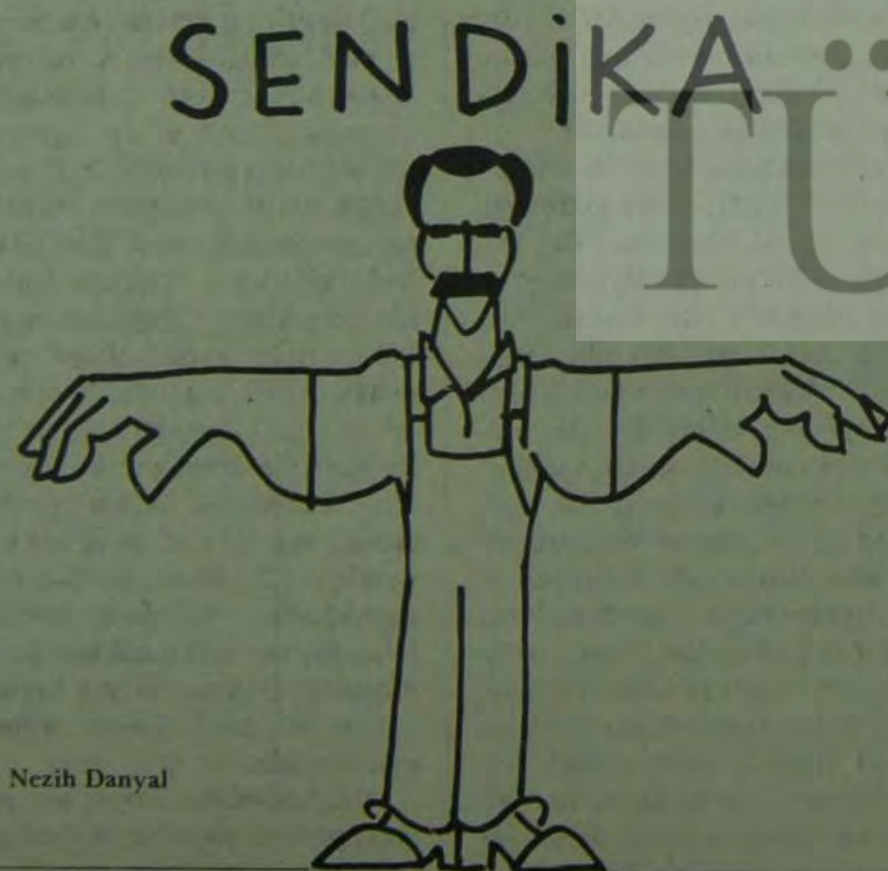
15-16 Haziran sırasında en önemli olaylar Anadolu yakasında meydana gelmişti. Bazı işyerlerinde tahripler olmuş, çatışmalar çıkmış, yaralananlar ve ölenler olmuştu. İşte bu dava bu açıdan da önem taşıyordu. Askeri Savcı suç olarak, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu'na muhalefet ve Nası izar iddiasındaydı.

3- Kocaeli'ndeki olaylarla ilgili olarak İstanbul Sıkıyönetim Askeri Savcılığınca Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na muhalefetten, 11.7.1970 tarih 970/39 Esas, 970/17 karar sayılı iddianame ile açılan 12 sanıklı dava.

4- İstanbul Sıkıyönetim Askeri Savcılığınca 18.8.1970 tarih 1970/112 Esas, 1970/72 karar sayılı iddianame ile "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti Kanunu'na muhalefetten" açılan 9 sanıklı DEV-GENÇ davası ile 6.8.1970 tarih 1970/102 Esas, 1970/62 sayılı iddianame ile "selahiyat makamların emirlerine riayetsizlik ve tehdit" suçlaması ile açılan ve öğrenci sanıkları kapsayan dava.

En önemlileri ve belli başlıları bu olan davalarla birlikte sıkıyönetim dönemi içinde çoğunluğunu işçilerin oluşturduğu 260 kişi hakkında dava açıldı. Bu davaların sayısı 69'u buldu. 69 davadan 38'i sıkıyönetim döneminde askeri mahkemelerde karara bağlandı. Bu 38 davada iki sanık beraat ederken 55 sanık, en ağır 1 yıl hapis olmak üzere, çeşitli hapis cezalarına çarptırıldılar.

Sıkıyönetim süresinde sonuçlandırılmayan davalar, sıkıyönetimin kalkması üzerine sivil mahkemelere devredildiler. Bunların da bir kısmı bu mahkemelerce sonuçlandırıldı.

Devam eden davalar 1971 rejimi ile yeniden sıkıyönetimin ilanı üzerine, görevsizlik kararı ile tekrar sıkıyönetim mahkemelerine gönderildiler. Sıkıyönetim mahkemelerinin de görevsizlik kararı vermeleri üzerine davalar görevli mahkemenin tayini için uyuşmazlık mahkemesine gönderildi. Uyuşmazlık mahkemesince, yetkili mahkeme sivil yargı olarak belirlendi ve bu aşamalardan sonra DİSK ile ilgili olarak açılan dava 1984 yılında İstanbul'da Ağır Ceza Mahkemesinde "1803 sayılı af yasa-sı kapsamına girme ve beraat" gerekçeleri ile sonuçlandı.

Davalar açılmadan önce ve sonra yüzlerce işçi, öğrenci gözaltına alındı. Tutuklandılar. Aylarca tutuklu kaldılar. Tutuklananlar dahi davaların açılması için aylarca tutuklu beklediler.

15-16 HAZİRAN OLAYLARI NEDİR NEDENLERİ NELERDİR?

15-16 Haziran Olayları Türkiye işçi sınıfının gerçekleştirdiği en büyük politik-demokratik nitelikli direniş hareketidir. Protesto eylemidir. İşçiler, anayasal haklarının yok edilmesini önlemek, bir daha çok uzun sürede ve güç bir şekilde elde edebilecekleri mücadele imkanlarını yitirmemek, ülke üzerine çökertilmek istenen faşizmin karanlığını yıkmak ve kamuoyunu uyarmak için direnişe geçmişlerdir.

Sendikal haklarının gasbedilmek istenmesine karşı koyuşun, örgütlü, düzenli ve disiplinli bir eylemin adıdır 15-16 Haziran 1970. Tahrikler sonucu ani bir şekilde ortaya çıkmamıştır.

15-16 Haziran, işçi sınıfının toplumsal güç dengesindeki büyük ağırlığını ortaya koyarken aynı zamanda demokrasi savaşında, faşizme karşı savaşta en önde olduğunu bir kez daha ispat ediyordu.

Direnış, işçi sınıfının bağımsız bir siyasi güç olarak siyasi planda yer sahibi olduğunu da açıkça gösteriyordu.

Direnış hareketine katılan işçilerin yalnızca DİSK üyesi işçiler olmayışı, Türk-İş'e bağlı işçilerin de büyük ölçüde katılmış bulunmaları tüm bu olguları kanıtlar nitelikte görülmüyordu. "15-16 Haziran olaylarına toplam 168 işyerinin katıldı-

Sarayhan Mitingi - 1963

ğı, bunlardan 121 tanesinde Türk-İş'e bağlı sendikalara üye olan işçilerin çoğunlukta bulunduğu anlaşı-lıyordu." (İşçi sınıfı Sendikalar ve 15-16 Haziran, Sorun Yayınları, Şubat 1976.)

Direnış sonrası ise çoğunluğunu metal ve kimya işkolunda çalışan işçilerin oluşturduğu beşbini aşkın işçi işten atılıyor ve bu işçiler işverenler tarafından listeler halinde belirlenerek bir daha hiçbir işe alınmı-yordu. İşverenler bu konuda uzun süre sebatla bu politikalarını uyguluyorlardı.

1961 Anayasasının demokratik hak ve özgürlükler ortamında ülkemizde ilerici gelişmelerin gittikçe ivme kazandığı bir dönem olarak görülmektedir, 15-16 Haziran 1970 öncesi dönem.

En belli göstergeler olarak şunları ana başlıklar halinde belirlemek mümkündür:

İşçi sınıfının politik örgütlenmesinin gerekliliği daha da önem kazanmış, TİP kurulmuştur. Kısa sürede nicel ve nitel gelişme gösteren TİP, 1965 seçimlerinde 15 milletvekili ile parlamentoya girmeyi başarmıştır. YTP (Yeni Türkiye Partisi) Genel Başkanı Ekrem Alican'ın de-yişi ile "TİP, parlamentoya ve hepimize bir seviye getirmiştir..."

TİP yalnızca "sol"u değil, karşıt-larını da etkilemiş onların değişme-

sine de neden olmuştur. AP'nin "alternatifi" haline gelmesi, CHP'ni "ortanın solu"nu seçmeye yönelt-miştir.

Ülkemizde bilinmeyen ve konuşulup tartışılması "tabu" sayılan başta dış politika olmak üzere pek çok siyasi ve ekonomik konular tartışılıp gerçekler kamuoyunca bilinir hale gelmeye başlamıştır.

İşçi sınıfının ekonomik mücadelesinde çok önemli bir hareket olarak DİSK kurulmuş, AİD destekli Türk-İş'in sarı, sınıf uzlaşmacı sendikal anlayışının yerini, demokratik sınıf ve kitle sendikacılığı anlayışı almaya başlamıştır.

İşçiler, ekonomik hak mücadelesinde önemli kazanımlar elde etmeye başlamışlar, 1967-1970 arası grev, direniş gibi eylemler oldukça yaygınlık kazanmıştır.

Öğrencilerin demokratik istemleri yoğunlaşmış, emekçi kesimlerin tümünde örgütlü demokratik mücadele yoğunlaşmıştır.

Burjuvazinin uzunca bir süreden beri ülkemizdeki ilerici gelişmelerden ve özellikle işçi hareketlerinden hoşnut olmadığı gözlenir hale gelmiştir. İşçi haklarından ve onların kullanılır olmasından sürekli şikayet eder hale gelmişlerdir. Toplu sözleşme ve grev hakkı, sermaye birikiminin sağlanması önünde en büyük engel görülmekte ve mutlaka işçi sınıfı

mücadelesi denetim altına alınmalıdır. Bunlar açıkça yazılıp söylenen görüşler olmuştur. Siyasal iktidar uzunca bir süredir, başta Anayasa olmak üzere, temel yasaları değiştirerek demokratik hak ve özgürlükleri kısıma, yok etme çaba ve girişimlerini sürdürmeye çalışmaktadır.

274 sayılı Sendikalar Yasasını değiştirerek, somutta DİSK'i ortadan kaldırarak, sendikal hareketi, güdü-mündeki Türk-İş'e bırakarak, denetim altına alma, özünde sendika kurma hakkını yok etme, girişimle-ri böylece gündeme getirilmiştir.

Zamanın Çalışma Bakanı Seyfi Öztürk, Türk-İş'in Erzurum Kongre-sinde açıkça "DİSK'i kapatacağız" demiştir.

SENDİKALAR YASASINDA YAPILMAK İSTENEN DEĞİŞİKLİKLER NELERDİR?

274 sayılı Sendikalar Yasasında değişiklik yapılmasına ilişkin olarak 1969-1970 yasama döneminde, birisi CHP diğeri AP tarafından, iki teklif meclise verildi. Bu teklifler TBMM karma komisyonunca tek bir de-ğişiklik tasarısı halinde meclise sevk-edildi.

İstenilen değişiklikler şu ana başlıklarla belirlenmek olanaklıdır:

1- Sendikaya üye olma, sendika yetkili organının "kabulü" şartına

bağlanıyordu.

2- Üyelikten ayrılmanın noter kanalı ile olması koşulu getiriliyordu.

3- Bir işçi sendikasının Türkiye çapında faaliyet gösterebilmesi için kurulu bulunduğu işkolunda çalışan sigortalı işçilerin en az 1/3'ünü temsil etmeleri koşulu getiriliyor, bu koşul federasyon ve konfederasyonların kuruluş koşulu olarak da aranıyordu.

4- Sendika kurmak için, kurucu işçilerin, işkolunda en az üç yıldan beri fülen çalışır olmaları gerekli kılınıyordu.

5- Uluslararası sendikal kuruluşlara katılma hakkı en çok işçiyi temsil eden konfederasyona üye sendikalara tanınıyordu.

6- Sendikaların yatırım yapabil-meleri en çok üyesi bulunan konfe-derasyonun olurlarına bırakılıyordu.

Bu belli başlı değişiklikler ile Anayasanın sendikal hak ve özgürlükler anlayışı toptan yok ediliyor-du.

DİSK ve bağımsız sendikalar yok ediliyor, Türk-İş tek "yeddi emin" olarak bırakılıyordu. Özellikle yasa-nın 9. maddesinde yapılmak istenen ve sendikal faaliyeti ve konfederasyonların kuruluşunu; üyelerin 1/3'ü-nü bünyesinde bulundurma koşulu-na bağlayan değişiklik sendika kur-ma hakkını ortadan kaldırılıyordu.

Bu değişiklik önerileri çok geniş bir kesimde tepki ile karşılandı. Üni-

versiteler, hukukçular, aydınlar, TİP ve DİSK ile bağımsız sendikalar, çe-şitli tepkilerle muhalefetlerini belirt-tiler. Ortak görüş, Anayasanın ihlal edildiği, sendikal hakların gasbedil-diği şeklinde belirleniyordu.

DİSK, tasarı daha komisyonlarda iken görüşlerini kamuoyuna ve üye-lerine duyurmaya başladı. Siyasal partileri ve tüm yetkili organları uyarmaya çalıştı. Toplantılar dü-zenledi. Cumhurbaşkanı, TBMM Başkanı, siyasi partiler, tabii sena-törlerle görüşmeler yaparak veya görüşmeye çalışarak yapılmak iste-nenin ne olduğunu anlatmaya ça-lıştı.

Değişiklikleri, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Türk-İş, AP ve muhalefet dışında destek-leyen yoktu.

Kısacası, burjuvazi ve Türk-İş el ele vererek sendikal hakların gaspı için var gücü ile çalışıyordu.

TBMM'nde komisyon çalışmaları büyük bir gizlilik içinde sürdürülerek 11.6.1970 günü tasarı mecliste görüşülmeye başlandı. Tasarının mil-let meclisinde görüşülmesi ve oylan-ması yalnızca 3.5 saat sürdü. Bu gö-rülmemiş bir rekordu.

Oylama sonunda tasarı 4 redde karşılık 230 oyla kabul edildi. 214 milletvekili oylamaya katılmamıştı. Şeref Bakışık (CHP), Rıza Kuas (TİP), Hilmi İlgüzar (MP), Suna Tural (MP) red oyu veren milletvekil-le-ri idi.

Tasarı 3.7.1970 tarihli senato oturumunda görüşülmeye başlandı. CHP senatoda karşı vaziyet aldı. Bazı önemsiz değişikliklerle 24.7. 1970 tarihli oturumda yeniden gö-rüşülmek üzere meclise gönderildi. Millet Meclisi değişiklikleri benim-seyerek 29.7.1970 tarihli oturumda tasarıyı yasalaştırdı.

TİP, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir muhtıra vererek VETO et-mesini istedi. Birçok kuruluş da aynı istemde bulundu. Sonuç alınama-dı. Sunay 6.8.1970 günü yasa-yı imzaladı. 274 sayılı Sendikalar Yasası'nın bazı maddelerini değiştiren 1317 sayılı yasa 12.8.1970 gün ve 13577 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi.

BAĞIMSIZ SENDİKALAR DİRENİŞ KOMİTESİ

"Uyanık gerçek sendikacılar ve bilinçli Türk işçilerinin haklarına

sahip çıkmak için yaptıkları çeşitli direnişler üzerine, getirilmek istenen yeni düzen çeşitli çevrelerce eleştirilmeye başlanmış. Türk-İş ve DİSK dışında yurdun dört bucağında kurulu sendikaların bir araya toplanması zorunluluğu doğmuş ve ilk kez altı sendikanın ortak çağrısı ile 131 sendika bir araya gelerek "BAĞIMSIZ İŞÇİ SENDİKALARI GENEL DİRENİŞ KOMİTESİ"ni kurmuşlardır.

24.6.1970 günü Komite tarafından Ankara'da düzenlenen Bağımsız İşçi Sendikaları Direniş Forumu'na tüm siyasi parti sözcüleri, Türk-İş yöneticileri ve tüm bilimadamları davet edilmiştir.

Bu ifadeler, Türkiye Bağımsız İşçi Sendikaları Genel Direniş Komitesi'nin 24.6.1970 tarihindeki forum tutanaklarını yayınladığı Ankara Nüve Matbaası basımlı, "Değiştirilmek İstenen 274 ve 275 Sayılı Yasalar Hakkında Ne Dediler?" adlı kitabın girişinde yer almaktadır.

Tekstil Genel Başkanı Rıza Güven, Karayol-İş Sendikası Genel Başkanı Nevzat Köksal, Petkim-İş Genel Sekreteri Şadi Uğur, Sosyal-İş Genel Sekreteri Özcan Kesgeç, Teknik-İş Genel Muhasibi Yaşar Altınay'dan oluşan, Bağımsız İşçi Sendikaları Genel Direniş Komitesi'nin düzenlediği foruma konuşmacı olarak ise şunlar katılmışlardır: Petkim-İş Genel Başkanı Mehmet Kılınç, Tekstil Genel Başkanı Rıza Güven, Anayasa Profesörü Muammer Aksoy, Sosyal-İş Genel Sekreteri Özcan Kesgeç, Sosyal Siyaset Profesörü Cahit Talas, CHP Senato Grup Başkanvekili Fikret Gündoğan, İdare Hukuku Profesörü Bahri Savcı, Uluslararası Maden-İş Federasyonu Genel Sekreter Yardımcısı Alfred Donnenserk, Türk-İş eski Genel Başkanı İsmail İnan, Dr. Alpaslan Işıklı, Tabii Senatör Ahmet Yıldız, Doç.Dr. Mukbil Özyörük. Forumu ise Tekstil Başkanvekili Sabri Tıgılı yönetmiştir.

Forum oybirliği ile şu kararları almıştır:

"1- Sıkıyönetim altında kanun yapma eğiliminden vazgeçilmeli, askeri yönetim derhal kaldırılmalıdır.

2- 274'ün Meclisten geçmiş bu şekli derhal geri alınmalı, bilimadamları, DİSK, bağımsız sendikalar direniş komitesi ve Türk-İş'den eşit sayıda seçilecek bir komisyonda yeniden gözden geçirilerek yeni bir tasarı hazırlanmalıdır.

3- Türk işçisinin haklı uğraşında kendileri ile aynı mücadeleyi veren gençlik, basın, üniversite ve mesleki kuruluşlarla işbirliği sürdürülecektir."

4- Aksi halde Türkiye çapında komiteler kurularak genel bir boykoto gidilecektir.

5- Türk-İş'in uluslararası sendika örgütlerinden çıkartılması için bu örgütlere başvurulacaktır.

6- Alınan kararlar Cumhurbaşkanına, Başbakan, siyasi parti liderleri, Türk ve dünya kamuoyuna duyurulacaktır."

Direniş komitesi bu kararları ve bir muhtırayı Cumhurbaşkanına verecekler, "veto" hakkının kullanılmasını talep edecekler, ancak bir sonuç elde edemeyeceklerdir.

ANAYASA MAHKEMESİ YASAYI İPTAL EDİYOR

274 sayılı sendikalar yasasının bazı maddelerinin değiştirilmesini sağlayan 1317 sayılı Yasanın çıkmasından sonra TİP, yasanın iptali için Anayasa Mahkemesine başvurdu. TİP'in başvurusu üzerine mahkemece birçok madde iptal edildi. En önemlisi yasanın 9. maddesi ile getirilen ve sendika kurma hakkının fiilen ortadan kaldırılmasını öngören düzenlemenin de iptali idi. Anayasa Mahkemesinin 8-9.2.1972 tarih 1970/48 Esas, 1972/3 karar sayılı kararında 9. maddenin iptaline ilişkin olarak şu gerekçe yer alıyor:

"... 9. maddenin 2 sayılı bendinin (a) fıkrası kuralı ilk bakışta sendikaların kurulmasına ilişkin bir kural olmayıp işçi sendikasının Türkiye çapında görev yapabilmesi için konulmuş bir kuraldır. Bu kurala göre belli işkolunda çalışan sigortalı işçilerin en az 1/3'ünü üye olarak kendisinde toplamış bulunmayan bir işkolu işçi sendikasının Türkiye çapında çalışmalar yapabilmesi yasaklanmaktadır. Demek ki, yazılış bakımından yorumu yapılacak olursa, kuralın sendikaların kuruluşunu değil, yalnızca çalışma alanlarını sınırlandırmakta olduğu görülmektedir. Ancak her kuruluşun ereği, o kuruluşun gelişmesi ve çalışması olduğundan işçi sendikasının çalışma alanı için konulan bu sınırlandırma, ister istemez onun kuruluşunu da etkilemektedir; gerçekten çalışma alanı kuruluşundan önce sınırlandırılmış bulunan bir işçi sendikası, daha kurulurken gelişemez durumda ortaya çıkmış bir sendika niteliğindedir ve çalışması belli alanla sınırlı bulunan bir işkolu sendikasının genişlemesi olanağı yoktur... Başka bir deyimle sendika kurulduğu anda o işkolundaki sigortalı işçilerin 1/3'ünü üye yazamayacağından, ancak kurulduktan sonraki çalışmaları ile kendisini beğendirip üye sayısını artırabileceğinden ... böylece tartışma konusu koşul yüzünden Türkiye çapında sendikalar kurulması önlenmiş olacaktır.

Bir temel hakkın kullanılması olanağını kaldırarak veya bu hakkın kullanılmasını olağanüstü güçleştiren sınırlamalar ... hakkın özüne dokunuyor demektir."

15-16 HAZİRANI ANLAMAK BUGÜNÜ DEĞERLENDİRMEKLE OLANAKLIDIR

İşçi sınıfının demokratik hak ve özgürlükler mücadelesinde, içinde bulunulan somut durumların gerekli kıldığı ve ortaya çıkardığı çok çeşitli eylemler vardır. Bunun dümdüz bir çizgi izlemediği ve her zaman oluştuğu an sürecinde başarıya ulaşmadığı da bilinen bir olgudur.

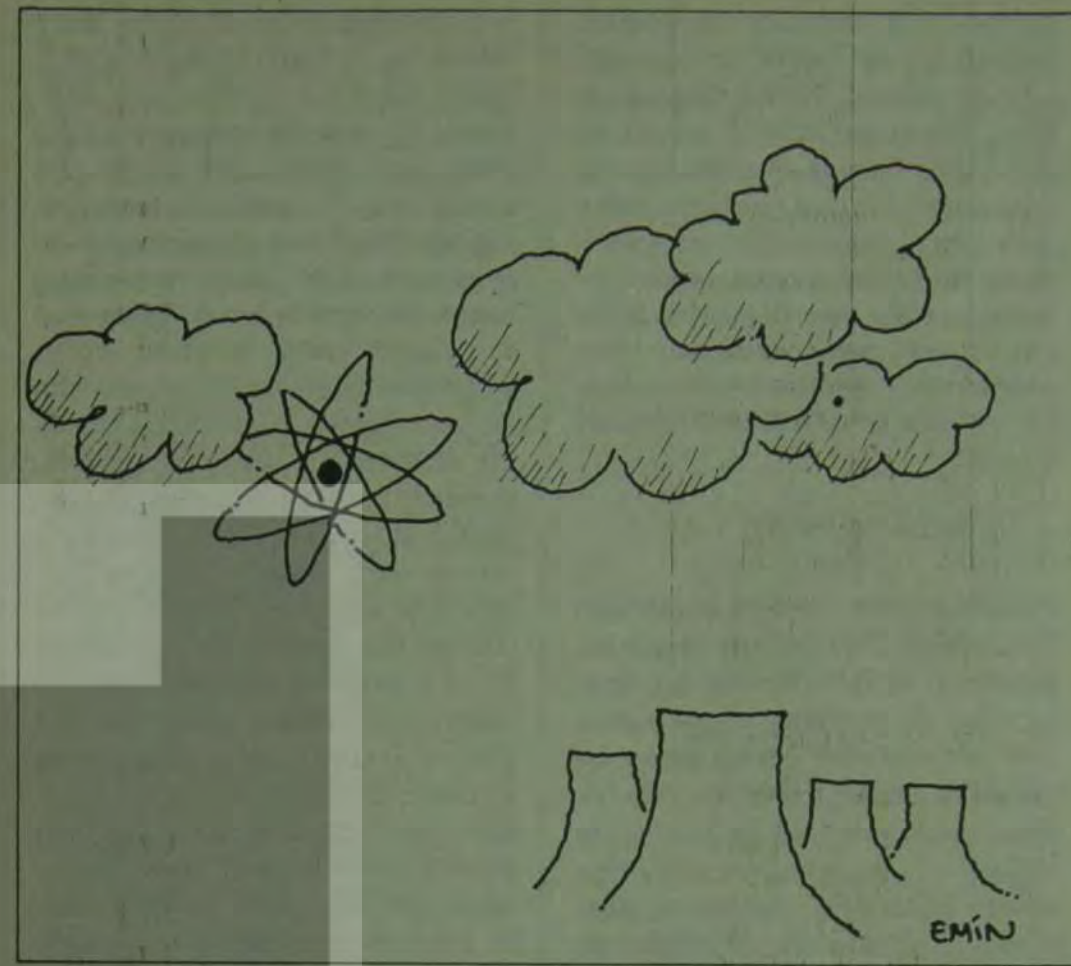
Eylem grafiği düşüşler ve yükselişlerle oluşur. Düşüşler geçicidir. Kalıcılığa ulaşmanın gizli dinamiğini içinde taşırlar. Yükseliş dönemlerini düşüş dönemleri süreci içinde iyi değerlendirmek bir başka deyişle dünle bugün bağlantısını iyice kurabilmek gereklidir.

15-16 Haziran'ı böylece bu bağlamda değerlendirmek zorunludur.

Böylesi bir değerlendirme önümüze açabilir. 15-16 Haziran'ı "kahramanlık türkileri" olmaktan "anı"ya dönüşmekten bizleri "nostalji"ye sürüklemekten kurtaracak yol da bu olsa gerektir.

Bugün 15-16 Haziran 1970 direnişine neden olan sendikal yapı yürürlüktedir. O zaman sendikalar yasasında yapılmak istenen ve sendika kurma özgürlüğünü ortadan kaldıran faaliyet için 1/3 üyeye sahip olma koşulu, bugün Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasasında bir başka biçimi ile toplu iş sözleşmesi yapabilmeye "yüzde 10 üyeye sahip olma" koşulu ile getirilmiş bulunmaktadır. Sendika kurma özgürlüğü fiilen işlemez duruma getirilmiştir.

Türk-İş ise yine bu olanlarda ortaktır. Ancak ortaklığını "kerhen" de olsa yaptığı eylem ve GENEL GREV çağrı ve tehditleri ile sürdürülebilir durumdadır.

Çekirdek Enerjisi

Rauf Nasuhoğlu

GİRİŞ

Çekirdek enerjisi atom çekirdeklerinde, bu çekirdeklerin oluşumu ve yapısal düzeni ile birleşmiş bir çeşit erkil (potansiyel) enerjidir. Atom çekirdeği gibi, 1 cm³'ün üç kez milyarda birinin onda biri kadar yer tutan bir hacim içinde bunca bol enerji birikmesi kolay kavranır bir durum değildir.

Konuyu bilimsel gelişim düzeni içinde sunabilmek için bu yazı boyunca yararlanacağımız kavramlar, terimler ve modeller üzerinde ana çizgileriyle anlaşmak gerekiyor. İçinde bulunduğumuz yüzyıl başından bu yana edindiğimiz bilgi birikimine göre, doğada bulunan ya da yapma olarak elde edilen tüm elementlerin atomsal yapıları, artı yüklü bir çekirdek ile onun çevresinde, yarı çapının 100 bin katı uzağında üstüste katmanlar halinde düzenlenmiş elektron dediğimiz eksi yüklü

taneciklerden oluşmuştur. Bu tanecikler, güneşin uyduları gibi çekirdeğin çevresinde dolanırlar. Klasik atom fizikine göre elektronların yükü, doğada bulunabilen en küçük yüktür ve doğal yük birimi sayılır. Bugün quark denilen elektronun üçte biri kadar temel yükler sözkonusu ise de burada bunu gözardı edebiliriz.

Bir elementin tüm kimyasal özelliklerini, molekül oluşturma, maddeden görünen ya da görünmeyen ışık dalgaları salma ve soğurma niteliklerini belirleyen bu kılıflardaki elektronların düzenlenişidir. Doğanın, canlı ve cansız ile tüm varlıklarının tüm özelliklerinin kaynağı bu yapının içinde saklıdır.

ÇEKİRDEK— Atomun ortasındaki çekirdek, çok çok küçük bir varlıktır. Biçimini küresel sayarsak, yarı çapı, 10⁻¹³ cm yani 1 cm'nin on bin milyarda biri basamağındadır. Oysa elektron kılıfının dış sınırı

bunun 10 bin katı uzaklıkta bulunur. Bir elementin kaç tane çevre elektronu varsa çekirdeği tam onu karşılayacak kadar artı yük taşır. En yalın element olan hidrojeninki +1'dir ve bir tek uydu elektronu edinebilir. Doğada bulunan en ağır element olan uranyumun ise 92 çevre elektronu ve çekirdeğinde çevre yüklerini karşılayacak 92 artı yükü vardır. Şöyle ki, her atom normal durumda, dış karşı elektriksel açıdan ınlı(nötral)'dir. Her elementin atom çekirdeğine bu yoldan belirlenen çekirdek için tanıtıcı bir imleme olmuştur. Böylece bildiğimiz atomların çekirdekleri H₁, He₂, Li₃ ... C₆ ... U₉₂ ... Pu₉₄ ... olarak gösterilir. Bu sayı atomların sicil numarası ya da sicil sayısıdır ve Z harfi ile gösterilmesine alışılmıştır.

Önemli olan başka bir sayı elementlerin bağıl atomal kütleleridir. Önceleri atomal kütleler için, hidrojeninkini 1 sayıp oranlayarak bağıl bir değer verilmiştir. Sonraları daha sağlıklı sınıflar Karbon'un ya da Oksijenin kütlesi temel alındı. Ama anlaşma kolaylığı için biz yine H temeline bağlı kalacağız. Bu düzene göre Hidrojenin atomal kütlesi 1, Helyumunki 4, Karbonunki 12, Uranyumun doğada en bol bulunan çeşidinki 238'dir. Ne var ki bu sayı her zaman tamsayı değildir. Bu bakımdan A ile gösterdiğimiz kütle sayısı için en yakın olan tamsayıyı alırız. Simgenin sağ üst yanına yazacağız: H₁¹, He₂⁴, ... C₆¹² ... U₉₂²³⁸ ... ışınlara bağlıdır. Yeni oluşan element dayanıklı değilse, yine ışıyarak bir dönüşüm daha olur ve bu olay dayanıklı bir elemente ulaşmaya kadar gider. Bu yönüyle 19'uncu yy sonunda Becquerel, Marie ve Pierre Curie ve daha başkaları tarafından bulunarak incelenen bu olay, doğal ışımetkinlik (radyoaktiflik) olayıdır. Doğa, en büyük gizemlerinden birini çözebilmemiz için kıymetli bir pencere bırakmış, atom çekirdeğinin içini görmemize olanak sağlamıştır. Işımetkin elementlerin saldıkları ışınlara incelemeye üç değişik türden oldukları saptanmıştır: Birinciler artı yüklü, oldukça iri taneciklerden oluşmuştur ve adlarına alfa (α) ışınları denilmiştir, ikincilerin eksi yüklü, çok hafif taneciklerden oluştuğu anlaşılmıştır. Bunlara beta (β) ışınları, üçüncü grup ise ışık gibi röntgen

ışınları gibi elektromıknatısal dalgalarından oluşmuştur, bunlara da gama (γ) ışınları denilmiştir. Gamalar çok girgin ve yakıcı ışınlardır. O günün koşullarında oldukça ilkel gereçler gibi. Yalnız bir ayırım var: Bir element için bir tek sıra (sicil) sayısı olduğu halde birden çok kütle sayıları olabilir. Örneğin Uranyumun U_{92}^{238} , U_{92}^{235} ... gibi 12 tane değişik atomsal kütleli atomu vardır. Bunların hepsi kimyaca Uranyumdur. Bunlara yerdeşler (izotoplar) denir.

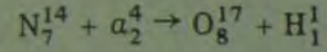
Buraya dek söylediklerim; özellikle 19'uncu yüzyılın sonlarından beri maddenin temel yapısı üzerinde yapılan araştırmalara dayanan bilgi birikiminin özellikle Bohr atom modelinin sonuçlarıdır. Bunlar doğal olarak tam ve değişmez gerçekler değildir. Ama pek çok konuyu işlemek için gerekli bilgiyi içermektedir.

ÇEKİRDEĞİN İÇİ — Gelelim son günlerde dillerden düşmeyen atom çekirdeğinin içine.

Atom çekirdeği atomların tüm kitlesinin biriktiği çok tekiz, yoğunluğu $1.5 \cdot 10^{14}$ g/cm³ ya da $1.5 \cdot 10^{11}$ ton/cm³ olan artı yüklü bir parçacıktır. Doğada bulunan hafif atomların çekirdekleri, genelde dayanıklı parçacıklardır. Ama, uranyum ve ondan türeyen radyum ve komşuları gibi ağır atomlarınki genellikle dayanıklı değildir. Kendiliklerinden ışımlar (radyasyonlar) salarak daha hafif çekirdekler haline dönüşürler. Bu dönüşüm sırasında atom kimlik değiştirir: Başka bir element olur. Bu dönüşüm, saldığı le çalışmış olsalar da o günün fencileri, α 'ların helyum atomu çekirdeği, β 'ların elektronlardan oluştuğunu saptamışlar, dahası; hızlarını, kütlelerini ve enerjilerini ölçmüşlerdir. Bu ışınlardan hiçbirinin, atomlarının dış elektron kılıfından gelmesi söz konusu olamazdı. Çünkü kılıfta yalnızca elektronlar olduğu biliniyordu; ancak çekirdekten gelebilirlerdi. Öyleyse çekirdeği oluşturan yapı taşları arasında Helyum (He) çekirdekleri ve elektronlar bulunmalı idi.

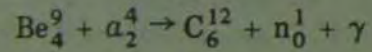
İşimliklik olayında çıkan ışınlardan, çekirdek fizikinde çok yararlı araçlar olarak kullanıldılar. Özellikle (γ) ışınlardan mermi gibi kullanarak atom çekirdekleri üzerinden saçılım deneyleriyle çekirdeklerin bo-

yutları, yük tutarları ölçülebildi. Dahası, bunları çekirdek içine saplayarak yapma çekirdek dönüşümleri ve yapma ısımetkinlik gerçekleştirilebildi. Burada özellikle konumuz açısından çok önemli ve ilginç olan alfa (α) ışınları ile gerçekleştirilmiş iki çekirdek tepkimesini incelemekte yarar var. Bunlardan birincisi, arı azot gazı dolu bir kap içine gönderilen α ışınlardan bir tanecik bir azot çekirdeği ile etkileşime girerek:

denkleminde göre oksijen ve hidrojen çekirdekleri elde edilmiş olmasıdır. Bu deney, sis odası denilen bir düzeneğin içinde yapılmış ve bu odada iyon halinde olan parçacıkların bıraktıkları izlerin resimleri çekilerek değerlendirilmiştir. Kap içinde hiç Hidrojen bulunmadığına göre, olay ancak yukarıdaki denkleme göre, α_2^4 parçacığının azot çekirdeğine girerek oradaki dengeyi bozarak bir hidrojen çekirdeğini dışarı zorlaması ve geriye 8 sıra sayılı bir çekirdek, yani oksijen çekirdeği, oluşturma şeklinde gerçekleşmiştir. Alfa parçacıklarını mermi gibi kullanarak yapılan yoğunla deneyin kesin yorumları H_1^1 çekirdeğinin tüm çekirdeklerin yapı taşlarından biri olduğunu açıkça kanıtlamıştır. Onun için bunun, kişiliğini tanımak, bir ad takmak gerekir: Proton p_1^1 . Bu tepkimeyi gösteren denklemin iki yanında sıra sayıları ve kütle sayıları toplamalarının eşit olduğunu yani dengelendiklerini vurgulayalım.

Çok ilginç başka bir etkileşim Be_4^9 çekirdeğini α_2^4 lerle döverek nötron denilen parçacığın bulunmasına götüren:

etkileşimdir. Böylece atom çekirdeğinin ikinci temel yapı taşı olan n_0^1 parçacığı yani nötron ilk kez ortaya çıkmıştır. Protonlarla nötronlara, çekirdeğin temel taşları olarak nükleonlar denir. Dahası bunlar tek bir parçacığın farklı enerji halleri olarak işlem görür. Burada kimya formüllerine benzer eşitlikler yazdık, buna çekirdek kimyası da denilebilir. Çekirdek simgelerinin yanlarındaki sayıların altta olanları bu

çekirdeklerin Z sıra sayılarını, üsttekilerin ise A kütle sayılarını gösterdiğini bir daha vurgulayalım. Nötronun n_0^1 sıra sayısı sıfırdır. Çünkü yüksüzdür. Protonunki p_1^1 dir. Bu eşitliklerin iki yanlarının dengelenmesine dikkatinizi çekmek gerekir. Nötronun yüze çıktığı olayla ilgili denklemin içinde bir de gama ışıını var, olayın enerji dengesini sağlar.

İçinde bulunduğumuz yüzyılın ilk yarısı içinde, başta doğal ısımetkin elementlerin saldıkları ışınlarla, sonraları bunların enerjileri yetersiz kaldığı için, çeşitli hızlandırıcılarla proton (p_1^1), döteron (d_2^2) ve C_6^{12} gibi daha ağır yüklü parçacıkları ve elektronları nerede ise ışık hızına değin hızlandıran çizgisel hızlandırıcıdan siklotrona, bevatrona dek giden milyarlık aygıtlar geliştirilmiş ve bunlarda yoğunla dönüşümler sağlanmıştır. Doğada bulunmayan yeni çekirdekler ve yepyeni temel parçacıklar elde edilmiştir. Böylece madde gizemini açıklığa kavuşturmada çok yol alındı. Ama gidilecek daha çok yol var, hiç kuşkusuz.

NÖTRONLA ÇEKİRDEK TEPKİMELERİ— Bol nötron elde edildikten sonra bu parçacıklarla da çekirdek tepkimelerine girildi. Bu parçacık bu işler için çok elverişli idi: İln (yüksüz) olduğu için çekirdek yükünden etkilenmeden kolayca içeri giriyordu. Böylece sinamaya konulan çekirdeğin yükü değişmiyor, ama kütle sayısı bir birim artıyor, dövülen elementin yerdeşleri oluşuyordu. Hem de bunlar dayanıksız ısımetkin çekirdeklerdi. Doğal örnekleri de bulunan bu gibi yığınla yerdeş çekirdeğe, protonun, döteron (d_2^2), triton (t_3^3) denilen iki yerleşimini, uranyumun 230'dan 242'ye dek giden on iki yerdeşini örnek verebiliriz.

ÇEKİRDEĞİN İÇİNDE GÖRÜNENLER— Atom çekirdekleriyle yapılan bu gibi deneysel çalışmalar sonucu çekirdeklerin yapısı üzerinde kesinleşen şu sonuçlara varılmıştır:

1) Atom çekirdeği, yalnızca protonlar ve nötronlardan oluşmuştur. Çekirdekte bunlar dışında hiçbir parçacık yoktur. ısımetkinlik olayında dışarı salınan alfa (α) ve beta (β) ışıınımları çekirdek içinde oluşur ve çekirdek içinde barınmadık-

ları için hemen dışarı salınırlar. Bunların oluşumları çekirdeğin iç enerjisi dengesine bağlıdır.

2) Protonların ve nötronların çekirdek içindeki kütleleri dışarda serbest ikenki kütlelerinden biraz daha küçüktür. Örneğin α_2^4 ün çekirdeğini oluşturan $2p_1^1$ ve $2n_0^1$ kütleleri toplamı atomsal kütle birimi (AKB) cinsinden,

$$2p_1^1 + 2n_0^1 = 2 \cdot 1,0079 + 2 \cdot 1,00898 = 4,00314 \text{ AKB}$$

ettiği halde bunların oluşturduğu α_2^4 ün kütlesi aynı birimler cinsinden 4,002776'dır. Başka bir deyimle kabaca 0,0339 AKB'lik bir kütle yitiği vardır. Bu kütle yitiği Einstein'ın ünlü kütle-enerji eşdeğerliğini veren $\Delta E = \Delta m \cdot c^2$ bağıntısına göre 28,7 Mev (Milyon elektron voltluk) bir enerji eder. α_2^4 çekirdeğine bu enerjiyi vermeden çekirdeği parçalayıp proton ve nötronları serbest hale geçiremeyiz. Buna He çekirdeğinin bağlanma enerjisi denir. Bu yöntemle bütün çekirdeklerin bağlanma enerjileri hesaplanabilir. Çekirdekteki nükleon başına düşen bağlanma enerjisi bunun dörtte birine yani 7,2 Mev'e eşit olur. Bağlanma enerjisi uranyum gibi ağır çekirdekler için bu değer daha küçük olduğundan bu çekirdekler dıştan gördükleri enerji yardımıyla daha kolay parçalanırlar.

ÇEKİRDEK ENERJİSİ NERDEN KAYNAKLANIYOR — Çekirdek içindeki enerji birikiminin,

- a) Protonlar arasındaki elektriksel itme kuvvetinden,
- b) Çekirdeğin yüzey gerilim kuvvetinden,
- c) Çekirdek kuvvetlerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Bunların içinde en baskın olanı, dolayısıyla enerjice en zengin olan, çekirdek kuvvetlerinden kaynaklanmaktadır. Bu tam olarak çekirdeğe özgü bir enerjidir ve üzerinde önemle durmamız gerekir.

Çekirdekte bulunan protonlar ve nötronlar çok dar bir yere kaplanmış oldukları için klasik fizikte bildiklerimizden farklı bir kuvvet etkileşmesine girerler. Bu kuvvetler en çok $2 \cdot 10^{-13}$ cm uzaklığında etkili olmaya başlar. Uzaklaşınca etkinliği gider. Bu açıdan çekirdekler içindeki protonlar ve nötronlar yani

nükleonlar en yakın komşuları ile etkileşirler. Çekirdek kuvvetlerini, alışveriş kuvvetleri bu kuvvetlere bağlı enerjiye de alışveriş enerjisi denir. Bu etkileşimin nükleonlar arasında elektrondan yaklaşık 180 kez daha ağır olan yüklü ya da yüksüz parçacıklarla sağlandığı, önce hesapla, sonra da deneyle saptandı. Bunlara ortanca parçacık anlamına gelen (meson) adı verilir. Bu varsayımından kısa bir süre sonra bu parçacıklara kozmik ışınlardan arasında gerçekten rastlandı. Bugün bu ilginç parçacıkların 100'ü aşkın çeşitleri bulunmuştur. Bununla birlikte mesonlar atom çekirdeği içinde serbest temel parçacıklar olarak bulunmazlar. Bir protonun ya da bir nötronun üzerinde oluşurlar ve anında komşu parçacığa geçerek yiterler. Bu sırada meson'un imine göre alışverişe giren iki nükleonda birden nitelik değişimi olur; diyelim protonda bir artı meson oluşup komşu nötrona geçmiş ise proton yükünü yitirdiği için nötrona dönüşürken, artı mesonu kapalı nötron da protona dönüşür. Böylelikle iki temel parçacık arasında tam olarak hesaplanabilen bir çekim kuvveti doğar ki bu nükleonları bir yerde tutan ve çekirdek enerjisinin kaynağı olan kuvvettir. Kuantum mekaniği hesapları da π^0 , π^+ , π^- mesonlarının alışveriş enerjisi oluşturmağa uygun düşen parçacıklar olduğunu göstermiştir.

URANYUMUN BAŞINA GELENLER— Atom çekirdekleri nötronlarla dövülünce söz konusu çekirdeğin sıra sayısı değişmemiş sadece kütle sayısı bir birim artarak aynı çekirdeğin yerdeşi oluşacak, kuvvet-enerji dengesi bozulmuş olduğundan, çekirdek bir ısımetkinlik kazanacaktır. Bunun sonucu ışıınımlar yayınlanarak dayanıklı başka bir çekirdek haline geçme eğilimi doğacaktır. 1938-39 yıllarında Almanya'da Hahn ve Strassmann U_{92}^{235} yerdeşini nötronlarla dövdüklerinde sayaçları bol (β) beta etkinliği göstermeye başladı. Demek ki örnekleri elektron salıyordu. Bunun anlamı, nötronla vurulan bir uranyum çekirdeğinin nötronlarından birinin $n_0^1 \rightarrow \beta^- + p_1^1$ yazılır. uyarınca protona dönüşmesi dolayısıyla uranyumun bir elektron salarak sıra sayısını bir artırması ve doğada bulunmayan 93 nolu Neptunyum ...

menti haline dönüşmesi idi. Ama araştırmacıları tedirgin eden beta etkinliğinin sürüp gitmesi ve ışıınımlardan maddeden durmadan elektronlar gelmesi idi. Bu ise sıra numarasını bir kez daha artırarak Plutonyum (Pu_{94}) oluşması ve böylece sürüp gitmesi demektir ki pek de olası değildi. Sonunda Hahn ile Strassmann çok titizlikle yürüttükleri radyo-kimyasal çözümlemelerde olayda oluşan elementleri saptadılar ve sürecin çok değişik olduğunu, β etkinliğinin, ayrılma ve çökertmeler sırasında Baryum (Ba_{56}) elementiyle yürüdüğünü ortaya koydular. Demek ki hiç Baryum elementi içermeyen Uranyum elementinden, onun aşağı yukarı yarı büyüklüğünde olan Baryum ve benzeri kimyasal elementler oluşmuştu. Kısacası her Uranyum (U_{92}^{235}) elementi ikiye bölünmüştü. Biri Ba_{56} ise öteki Kripton-36 (Kr_{36}) olmalıydı. Bu bölünme başka bir Uranyum çekirdeği için yine o bölgede başka elementler verecektir. Üstelik bu bölünmede oluşan çekirdeklerin 175 Mev gibi korkunç büyük enerji ile birbirlerinden kopup gittikleri anlaşıyor-du.

Olay tüm bilimsel çevrelerde büyük yankılar uyandırdı. Heryerde değişik yöntemlerle yürütülen araştırmalar, U_{92}^{235} çekirdeğinin bu parçalanma sırasında, iki ya da üç tane nötron çıkardığını saptadılar. Uranyum yerdeşlerinden doğada en bol olan (yüzde 99,274) U_{92}^{238} yerdeşi değil, yüzde 0,7 oranında bulunan U_{92}^{235} yerdeşinin daha kolay bölündüğü biliniyordu. Ne var ki bu yerdeşler tam olarak özdeş kimyasal özellikler gösterdiği için kimyasal yöntemlerle ayrılmaları olanaksızdı. Bunların atomsal kütleleri biraz değişik olduğu için, gaz halindeki UF₆ gibi bileşiklerinin, kılcal gözenekli çeperlerinden sızdırarak ayrılabilirlerdi. Bunun için gerekli tesisler İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD'de milyarlar harcanarak kuruldu ve bol bölünebilen madde elde edildi.

Çekirdek bölünmesi yalnız U_{92}^{235} sınırlı kalmamıştır. Uranyumun öteki yerdeşleri de örneğin U_{92}^{233} 'de elementler dizisinin ağır ucunda bulunan öteki elementler de uygun hızda nötronlar etkisinde kaldıklarından çekirdek bölünmesine uğrayabilirler. Bunlar içinde doğada bu-

lunmayan ama U^{238}_{92} in nötronlarla dövlmesiyle elde edilen 94 sıra sayılı Plutonyum (Pu^{239}_{94}) çekirdeği de aynı koşullarda bölünebilir ve tam U^{235} gibi atom bombası yapmakta kullanılabilir.

İNSANLIĞIN BAŞINA GELENLER— U^{235} çekirdeğinin yavaş nötronlarla vurularak bölünmesinde bol enerji açığa çıkması ve daha da önemlisi her bölünme için ortalama 2-3 yeni nötron doğması, daha o günlerde bu enerjiden iyi ya da kötü amaçlar için kullanma eğilimlerini körüklemeye başladı. Bir tek nötron bir uranyum çekirdeğini vurunca parçalanmadan diyelim iki nötron çıkarsa, bunlar iki yeni çekirdeği vuracak ikişerden dört yeni nötron oluşturacaktır. Bu dört yeni nötron, dört çekirdek vurur. Böylece, daha üçüncü kuşakta vurulan çekirdek sayısı dördü, vuran dört nötron sayısı 8'i bulur. Bu gidişle "n"inci kuşakta 2^n nötron üretilmiş ve "n" tane çekirdek parçalanmış olur. Aslında her parçalanmadan çıkan nötron sayısı ortalamaları 2'den büyük olduğuna göre bu süreç daha çabuk gelişecektir. Burada patlamayı başlatan neden, yani nötron patlama ile yeniden üretildiği için ateş kendini beslemektedir. Buna zincir tepkimesi denir ve çok kısa süre içinde bölünme tüm U^{235} kütlelerini parçalayarak, korkunç bir enerji çıkmasına yolaçar. Güneşin içindekini aşan milyonlarca derece sıcaklıkta, gerçek bir cehennem patlamasıdır bu. Patlamadaki basınç ise 1 milyar atmosferi bulur. Bunlara ek olarak uranyum ya da plütonyum çekirdeklerinin ikiye bölünmesiyle oluşan çekirdeklerin tümü ışınetkindir. Bunlar alfa, beta ve özellikle gama ışınları yayarlar. Bu ışınlar ise bitki ya da hayvanları öldürücü yanıklara uğratacağı gibi gelecek kuşaklar için çok tehlikeli kanser, sakatlık gibi hastalıklara neden olur. ABD'nin atom bombası yapımında çalışmış olan fizikçi Oppenheimer, "Patlayan bir bombanın içi bildiğimiz kadarıyla hiç benzeri bulunmayan bir nötronlar, patlama ürünleri ve protonlarla dolu bir yerdir" diyor. İnsanlık bunun ne olduğunu İkinci Dünya Savaşı sonunda ABD'nin hiç de gerekli olmadığı halde Japonya'da patlattığı bomba örneğinde görmüştür. Aslında atom bombası yapmak çok büyük

yük bir marifet değil. Bütün sorun patlama süreci boyunca üretilen nötronların patlayıcı çekirdek gövdesinden kaçarak azalışını önlemek, kısacası tepkime zincirini koparmadan sürdürmektir. Bu ise bombanın içinde uranyumdan başka nötron soğurucu madde bulunmamasını, arı yakıt kütlelerinin de, nötronların hızla kaçarak yeni parçalanmaların durmasına neden olacak kadar küçük olmaması gerekir. Kütle küçüldükçe dış yüzeyin hacme oranı büyür, kaçaklar artar. Bunun için yakıt kütleleri belirli bir sınır değerden daha büyük olmalıdır. Buna dönüşül (kritik) kütle denir; pek güç olmayan bir hesaplama 10 kg ile 30 kg arasında olduğu görülür.

Güç olan iş yeterince U^{235}_{92} ya da Pu^{239}_{94} maddelerinden yeterince elde etmektir. Bomba yapımında dönüşül kütlelerin altında bulunan iki yakıt parçasının uygun bir düzeneğe ve çok büyük hızla bir yere getirmektir. Böylece dönüşül kütle aşılacak zincir tepkimesi başlar ve büyük bir hızla gelişir.

BİR UMUT IŞIĞI— Denetimli çekirdek tepkimesi, uranyum fırını (reaktör). Çekirdek enerjisinin kullanılması çok kısa süre içerisinde gelişen çekirdek parçalanması sürecini denetim altında tutarak uzun bir süreye yaymakla olur. Üretilen ısı enerjisi çeşitli amaçlar için kullanılabilir. Bunun için patlamayı sağlayan nötron nüfusunu denetim altında tutmak gerekir. Bu Kadmiyum çubukları ile çok kolay sağlanır. Çünkü bu elementin nötron soğurma özelliği öylesine büyüktür ki, 250 gramlık bir çubuk patlamaya hazır bir bomba kütlelerini normal sıcaklıkta tutabilir.

Çekirdek tepkimesini denetim altında tutarak kullanabilmek için geliştirilen düzeneğe atom fırını (ya da reaktör) denir. Bu fırınlarda yakıt olarak doğal ya da U^{235} yerdence zenginleştirilmiş uranyum kullanılır. Bu yerdence yavaşlatılmış nötronlarla parçalandığı için yavaşlatıcı olarak çok arı grafit ya da ağır su kullanılır. Nötron soğurucu olarak da grafitin içine kadmiyum çubukları sokulup çıkartabilecek biçimde oyuklar açılır. Ateşlemek için ilk nötron özel bir kaynaktan ya da çok seyrek de olsa uranyumun kendiliğinden parçalanmasından çıkan nötronlardan yararlanılır.

Bir yerdeşler karışımı olan doğal uranyum ile bomba yapılamadığı halde bir atom fırını yapılabilir. Bunun için de yüzde 0,7 oranında bulunan U^{235} kolay parçalanarak etkili maddedir. Ne var ki fırında yeterli yakıt bulundurabilmek için tonlarla doğal uranyum kullanmak gerekir. Bunun başlıca sakıncası pahalıya mal olan koruganları büyütmesidir. Bu nedenle doğal uranyum yerine U^{235} 'ce zenginleştirilmiş uranyum kullanılır. Fırının her yanı her tür ısıyımların parçalanım ürünlerinin, özellikle nötronların ve gamaların dışarı sızmasını önleyecek şekilde özel betondan koruganlarla çevrilmelidir. Fırının grafit kütleleri içinden geçen borulardan akıtılan su, buhar ya da karbondioksit gibi bir gaz ısı enerjisini dışarı alarak bir türbini ve ona bağlı elektrik akımı üreticini ya da bir vapur pervanesini işletir.

Reaktörlerin atom bombası gibi patlaması sözkonusu değildir. Ancak denetim düzenleri yetersiz olursa, ya da gerektiği gibi kullanılmazsa canevindeki uranyumun sıcaklığı yükselir uranyumu ve tüm maddeleri eritir, buharlaştırır ve Çernobil' de olduğu gibi canevi çeperlerini parçalayarak tehlikeli parçalanma ürünlerini ve ısıyımları etrafa yayar. Doğal olarak bunlar da çekirdek bombasının yaptıklarını yapar.

UMUDUN BEDELİ— Çernobil' deki olay dünyada büyük bir telaş ve tedirginlik yarattı. Doğanın dengeleri üzerinde sorumsuzca oynamanın önüne geçilmez tehlikeler oluşturduğu bir kez daha görüldü. Hiç sınır bilmeyen bu tehlikenin insanlığın kökünü kazıyabileceğini bilinçlere işlenmiş olmalı.

Biz ne yapalım? Yeterince bilgi ve deneyim birikimi olmadan, ülkemizin klasik enerji kaynaklarını tam ve verimli olarak kullanma düzeyine gelmeden, milyarlar harcayarak, herşeyini dışardan anahtar teslimi alacağımız, güç kaynaklarının bizim hangi sorunumuzu çözeceği belli değil. Her türlü iş kazaları, trafik kazaları çok yoğun olan ülkemizde bir Çernobil ya da Three Mile Island olayının neye malolacağını düşünmek bile ürpertici. Bu işteki tutumumuzun geniş ölçüde kişisel hesapların etkisinden kalmamasından kaygı duymamak mümkün değil. ■

Nükleer Enerji Kimine Umut Kimine Nefret

Tolga Yarman

Öyle bir teknoloji düşünün ki, kimi çok beğensin... Kimiyse, yerin dibine batırsın...

Buharlı Makine?... Radyo?... Telefon?... Kayık?... Vapur?... Transatlantik?... Balon?... Helikopter?... Uçak?... Uzak Gemisi?... Hangisi?...

Barut?... Tüfek?... Dinamit?... Tank?... Top?...

Bunların hiçbirisi nükleer teknoloji gibi çekişmeli, zıt, siyaset ve icraat sahnelerinde alabildiğine kutuplaşmalı fikir ve duygu ayrılık ve ayrıklıklarına konu değildir... Bunların hangisi için, pankartlı, nutuklu, kokartlı yürüyüşler, nümayişler düşünebiliriz ki?... Kimilerinin yakasına "Nükleer Enerjiyi Severim". Kimilerinininkineyse, "Nükleer Enerjiyi İstemezük", sloganları ilştirilmiş olarak...

Olaya, duygu ve önyargıdan arınmış olarak yaklaşılmaya çalışıldığında, her iki kanadın da "haklı" sayılabilecek savları bulunduğu görülebilir, kanısındayız... Eksikleriyse, karşı tarafın ne dediğini algılamayacak kadar, kendi nokta-i nazarlarıyla meşgul bulunmalarıdır.

Nasıl?

ATOM BOMBASIYLA NÜKLEER REAKTÖR AYNI KARAKTERDE DEĞİLLERDİR

1945'de Hiroşima ve Nagazaki'

* Prof.Dr. Tolga Yarman, Anadolu Üniversitesi öğretim üyesidir.

nin başlarında patlayan; kimsenin, kolay kolay tahmin edemeyeceği biçimde, bir "insanlık yüzkarası" olarak kakılmıştır, tarihe. Hepsi hepsi iri bir güğüm kadar olan bu silah, atom bombasıdır. Madde, enerjiye dönüşebilmekte, "Diyarbakır Karpuzu" hacmindeki uranyum-235, ya da plütonyum-239 çekirdeği, koca bir kenti yerle bir edebilmektedir.

Olağan hafsala dışındaki bir enerji, atomun çekirdeğinde saklıdır. Bir santimetrenin milyarda birinin onbinde biri gibi bir boyutta...

"Nucleus", çekirdek demek. "Nükleer Enerji" de, işte, atom çekirdeğinden salınabilecek, o "devasa" enerji. Avuç içi kadar uranyum-235 ya da plütonyum-239, Keban Barajı'nın bir gün boyunca sağladığı enerjiyi gizliyor!...

Uranyum-235 çekirdeğinde, toplam 235 adet nötron ve proton vardır. Bunların 92 tanesi protondur. Plütonyum-239 çekirdeğinde ise, 94'ü proton olmak üzere, toplam 239 tane, "parçacık" bulunmaktadır...

İkinci Dünya Savaşı'nı kapayan sayfanın, "nükleer enerji" deyişiyle pıhtılaşmaz bir leke alması, insanoğlunun kafasında, "cehennem gayyası" ile bu deyişimi özdeşleştirmiş olmaktadır.

Daha sonraki, ve çeyrek asra varan bir süre gerçekleştirilen, "tertemiz" bir nükleer enerji üretimi de, kimi açılardan "haksız" değilse bile, "yersiz" sayılabilecek, öyle bir ürpertili çağrışımı durdurmaya, genelde yetmemiştir.

NÜKLEER ENERJİ VE SİLAHLANMA YARIŞI

Aslında, anlayışla karşılamamak da mümkün değildir: 1950'ye varmadan, Dünya'nın ikinci süperi de, Atom Bombası'na sahip oluvermiştir.

Ne ki, beri taraf, daha "dehşetengiz" bir silah geliştirip, üstünlüğü tekrar ele geçirmekten geri durmayacaktır. Kabaca, hidrojen çekirdeklerinin bu kez, "kaynaşmaları" tekniği üstüne oturan, ilkinde de neredeyse aratacak, bir silah çıkmaktadır ortaya. Hidrojen Bombası...

Hidrojen Bombası, aynı boy bir Atom Bombası'ndan bin kat daha güçlüdür!.. Bir süperin hidrojen bombasına sahip olmasından çok kısa bir zaman sonra, öteki süper de sahiptir artık bu silaha... Silahlanma yarışı başlamış. Tırmanmaya koyulmuştur...

Bombalar yapıldıkça yapılır. Kıtalararası Balistik Füzele'rin tepelerine çörekendirilir. Füzele sıra sıra, dizi dizi, karşılıklı siperlere, silolara, denizaltılara yerleştirilir. Devriye uçakları da boş durmuyorlardır. Yeterince nükleer mühimmatla teçhiz edilmiş olarak, yirmi dört saat, tüm atımları aleste, nöbet uçuşları sürdürmektedirler...

Dünya "karşılıklı imha olanağı" dengesinin caydırıcılığı" gibi sipsivri bir "istikrar" akrobasisinin üzerine oturtulmuşlardır. Taraflar, karşılıklı, iki yüz nükleer başlıkla birbirlerini topyekün imha etme yeteneğine sahip oldukları halde, herbiri, (maazallah) nükleer bir savaş sürecinde birbirlerinin kafasına, onbiner nükleer başlığı, neredeyse bir solukta boşaltabileceklerdir.

Yeryüzü'nde; uzay karanlıklarının güzelim mavi boncuğunu karartıp, yüzyıllar boyunca ağıta boğacak kadar çok nükleer başlık, kırmızı boyalı alarmlarla düğmelere irtibatlı olarak, rampalarında beklemektedir...

Ve, füzelelerin boyunlarına dolan-

miş ölüm aracının adı, "nükleer enerji" olmaktadır...

Sokaktaki insan, bu nükleer enerjiyle; nükleer reaktörlerde, bilinçli, teknik-teknolojik açıdan çok kıvançlı bir yetiyle dizginlenmiş, barışçıl nükleer enerjinin; zihinlerde birbirlerine dolanıp karışan saçaklarıyla künyelerini, kolay kolay çözememekte, ayıramamaktadır. Onun kafasında "nükleer enerji" tektir. Ve "topyekün yokoluşun" öteki adıdır.

SELİM NÜKLEER ENERJİ HABİS NÜKLEER ENERJİ

Sokaktaki insan, tam, "selim" (iyi huylu) nükleer enerjiyle "habis" (kötü huylu) nükleer enerjinin, kafalarda birbirlerine attıkları düğümleri ağır ağır çözebilecek gibi olmaktadır ki... Uygurluğumuz hiç beklenmedik, hesap edilmedik şekilde iki çok büyük nükleer reaktör kazası geçirivermektedir. Hem de biri ABD'de (1979 TMI kazası), ötekiyse Sovyetler Birliği'nde (1986 Çernobil kazası)...

"Olmaz" denilen olmuş. Koca bir teknoloji sabıka kayıtlarına, kolay çıkmaz, iki önemli damga yeyivermiştir, çoğunun yargısında. "Nükleer enerjinin barışçıl olanı, temiz, munisi yoktur; her şekli, insanoglunun düşmanıdır; tümünden lanetlenmelidir", öyle bir yargıya göre.

Nükleer enerji diğer bir yandan ise, nükleer bilim adamları ve nükleer mühendislerin abideleştirdiği ifade olunabilecek, çaba, bulgu, katkı, ehliyet, icat, yaratı ve yapıtlarıyla, kaç on yıldır, "kuzu kuzu" dünya enerji ve elektrik ihtiyacına destek vermektedir...

NÜKLEER ENERJİ

ABD'de 101 nükleer reaktör, bu ülkenin hal-i hazır elektrik enerjisi üretiminin yüzde 17'sini karşılamaktadır. 29 nükleer santrale yapım halindedir. Sovyetler Birliği'nde 51 nükleer reaktör, ülke elektrik enerjisinin yüzde 11'ini karşılıyor. 34 nükleer santral de yapım halinde. Kanada'da 15 reaktör elektriğin yüzde 13'ünü sağlıyor. 8 reaktör yapım aşamasında. Fransa'da 44 reaktör, elektriğin yüzde 65'ini sağlıyor. 17 reaktör inşa ediliyor.

Federal Almanya'da 20 reaktör,

elektriğin yüzde 31'ini sağlıyor. 5 reaktör yapım halinde. İngiltere'de 37 reaktör, elektriğin yüzde 18'ini. İspanya'da 8 reaktör, bunun yüzde 22'sini. İtalya'da 3 reaktör, yüzde 4'ünü. İsviçre'de 5 reaktör, yüzde 40'ını. Belçika'da 8 reaktör yüzde 60'ını. Hollanda'da 1 reaktör, yüzde 5'ini. İsveç'de 12 reaktör, elektriğin yüzde 50'sini. Finlandiya'da 4 reaktör, bunun yüzde 38'ini. Demokratik Almanya'da 5 reaktör, yüzde 12'sini. Çekoslovakya'da 5 reaktör, yüzde 15'ini. Bulgaristan'da 4 reaktör, elektriğin yüzde 32'sini. Macaristan'da 2 reaktör, bunun yüzde 15'ini. Yugoslavya'da 1 reaktör, yüzde 5'ini. Güney Afrika'da 2 reaktör, yüzde 4'ünü. Brezilya'da 1 reaktör, yüzde 2'sini. Arjantin'de 2 reaktör, elektriğin yüzde 13'ünü. Pakistan'da 1 reaktör, bunun yüzde 2'sini. Hindistan'da 6 reaktör, yüzde 14'ünü. Tayvan'da 6 reaktör, yüzde 52'sini. Güney Kore'de 4 reaktör, yüzde 18'ini. Japonya'da 32 reaktör, elektriğin yüzde 26'sını karşılıyor.

İngiltere'de 2 reaktör yapım halinde; İspanya'da 2 reaktör, İtalya'da 2, Demokratik Almanya'da 6, Çekoslovakya'da 11, Macaristan'da 2, Bulgaristan'da 2, Brezilya'da 2, Arjantin'de 1, Hindistan'da 2, Güney Kore'de 5, Japonya'da 10 nükleer santral inşa halinde. Ayrıca Meksika'da 2, Küba'da 2, Polonya'da 2, Romanya'da 3, Çin Halk Cumhuriyeti'nde 2 nükleer santral yapım aşamasında bulunuyor.

Dünya'da halen, başka bir deyişle, ülkemizin kurulu elektrik gücünün otuz katı kadar, kurulu ve üreten bir nükleer güç mevcut. Sovyetler Birliği'ndeki kurulu nükleer güç, ülkemizin elektrik gücünün yuvarlak üç katına balığ oluyor. ABD'de ise Sovyetler'dekinin kabaca iki katı hacimde kurulu bir nükleer güç mevcut...

ABD'de, buna karşılık, özellikle, 1979'daki TMI kazasından bu yana, toplam yüz kadar reaktör siparişi iptal edilmiş bulunuyor...

İsveç'te yapılan referandumda öte yandan, nükleer enerji, malum, "ikmale" kaldıydı. İsveç halkı, hal-i hazır reaktörlerine çalışma izni bahşederken. Bundan böyle, ülkesine hiçbir reaktör kurulmaması kararına vardı...

Nasıl yorumlanmalı bütün bunlar?

REAKTÖR KAZALARI

Sorumuza cevap verebilmek üzere meydana gelmiş nükleer reaktör kazalarına da bir göz atmak, yararlı olabilecektir.

İlk küçük sabıka bir Kanada araştırma reaktörüne ait. 1952'de Chalk-River'deki reaktörün, dört kontrol çubuğu, kazaen reaktörden çıkıyor. Reaktör kalbi, kısmi olarak ergiyor. Kazada ölü yok. Fakat reaktör binası, ağır surette "radyoaktif kir" tutuyor ("kontamine" oluyor).

İkinci kaza, 1957'de İngiltere'de vuku buluyor. Bizim Silahtarğa Santrali takatindeki Windscale Reaktörü (30 MWe), Çernobil Santrali gibi, grafit "nötron yavaşlatıcısı" bir reaktör. Grafit, malum, kömürün teknik adı. Buna, "Karbon" da diyebiliriz. Karbon atomunun çekirdekleri, yüksek enerjili fisyon nötronlarını yavaşlatıyor, yavaş nötronlarsa, "parçalanabilir ağır çekirdekler", hızlılara oranla, çok daha kolay parçalanabiliyor. Nükleer enerjinin üremesine nisbeten kolayca yol açabiliyorlar. Nötron, malum, ağır bir çekirdeği parçalayan araç. Nötronlar ağır çekirdeklerin parçalanmasıyla meydana geliyorlar.

Windscale Reaktörü'nde meydana gelen kazayla, reaktör çevresindeki 400 kilometrekarelik bir alan, tedirginlik yaratacak şekilde kontamine oluyor. Cıvardaki ineklerin sütüne, bir ay süreyle, ambargo konuluyor.

Diğer bir kaza 1961'de, askeri deneysel bir reaktörde meydana geliyor. Yer, Idaho-ABD. Bir işçi bakım sırasında, kontrol çubuğunu yanlışlıkla, yakıt çubuğu diye reaktör kalbinden dışarıya çekiverince, kalp yerinden boşalıyor. Sonuç: Üç ölü... Reaktör binasında ağır, çevrede, nispeten daha hafif, kontaminasyon...

"Enrico Fermi", ABD'nin ilk önemli hızlı üretken araştırma reaktörüdür. Reaktör tükettiği kadar plütonyum üretmek üzere tasarlanmıştır. Hızlı nötronlarla çalışmaktadır. Başka bir deyişle, burada nötronlar yavaşlatılmamakta, çekirdeklerin bölünmesi esnasında, dışarıya salındıkları enerjilere yakın enerjilerde olarak, hayatlarını sürdürmekte ve yeni çekirdek bölünmelerine yolaçmaktadırlar. Yüksek nötronlarla çalışmak, plütonyum

üretimi açısından yararlı olmaktadır. Nitekim, reaktör kalbi çeperindeki doğal uranyum, özellikle de uranyum-238 çekirdekleriyle, nispeten hızlıca nötronlar, etkileşmeye girdiklerinde, birkaç aşamada, parçalanabilir bir çekirdek olan, o arada, bomba malzemesi olarak da kullanılabilir plütonyum-239 çekirdeğinin üremesine geçit vermektedirler.

Hızlı üretken reaktör işte, başka bir deyişle, hızlı nötronlar marifetleriyle, tükettiği nükleer yakıt kadar, nükleer yakıt üretme yeteneğindeki bir reaktördür.

Reaktör birim hacminde üretilen ısı, olağanın çok üstünde olduğundan, özel bir ısı taşıyıcı, sıvı (metal) sodyum aracılığıyla dışarıya çekilmek yeğlenmektedir.

Enrico Fermi Reaktörü, ABD'nin sözkonusu alandaki ilk gözağrsıdır. Gücü 60 MWe'dir (ve, hiç de az değildir). Bu reaktör 1963'de devreye girmiş. 1966'da ciddi bir soğutucu kazası geçirmiştir. Sıvı sodyum kaçırılınca, kalpteki fevkalade yoğun ısı üretimi dışarıya alınmamış ve buradaki malzeme tarafından soğutulmuş. Kalp ergiyip ciddi surette hasar görmüştür. Ölü ya da yaralı yoktur. Dışarıya radyoaktivite kaçırılmış değildir. Ama, Enrico Fermi Reaktörü'nün başına gelen, ilk önemli nükleer teknoloji kazası olmaktadır...

1975'de Alabama - ABD'deki Browns Ferry Reaktörü'nde bir işçi, bir yerlerdeki bir hava kaçağını mumla aramaya koyulmuşken, reaktörün elektrik kablolarını tutuşturuyor. Reaktörün o arada, güvenlik sistemi de tehlikeye giriyor. Dökülen soğuk terlere karşılık, bir hasar yok... Browns Ferry, Keban Barajımız takatinde bir reaktör, ve anılan kaza bu ebattaki bir reaktörde ilk kez yaşanan bir kabus hüviyetinde ortaya çıkıyor.

1979'da tarihin kaydettiği ilk "büyük reaktör" kazası "Harrisburg-Pennsylvania - ABD'de çok şaşılca bir nedenden dolayı meydana geliyor. Soğutma pompası arızalanınca devreye girmesi gereken yedek pompalar, devreye pekala giriyorlar, ama besleme suyunu basamıyorlar. Çünkü bakımları sonrasında önlerindeki vanalar kapalı unutulmuş bulunuyor! Reaktör, birkaç dakika elden çıkıyor. Çevreye bir

miktar radyoaktivite yayılıyor. Bir büyük panik oluşmasına karşın, kimse burnu kanamıyor.

1981'de, faturası nükleer bir reaktör operasyonuna çıkartılmayacak bir radyasyon kazası meydana geliyor, Japonya'da. Radyoaktif malzemenin bulunduğu bir tanktan dışarıya saatler boyu sızıntı meydana geliyor. Ölü ya da yaralı yok.

Kayıtlarda nükleer reaktörler dışında, yakıt işleme işlevi gibi işlevler üstlenmiş, nükleer tesislerde meydana gelmiş olan bir iki kaza daha mevcut...

Kendinden öncekileri nerdeyse aratacak, yeryüzünün şimdiye kadar kaydettiği en büyük kaza Çernobil'de vuku bulmuş olmaktadır. Kazanın nasıl başladığına dair kesin bilgi, şu satırların yazıldığı sırada, henüz elde yoktur. Nedir ki, reaktör bir biçimde susuz kalmış, kavrulmuş. Ve, yukarıda andığımız Windscale örneğindeki gibi, nötron yavaşlatıcısı grafit malzeme tutuşmuş. Basınçla, reaktör kabı, ve hattâ, bina çatısı paralanıp yırtılmış. Reaktör cayır cayır yanmış. Dışarıya tüyler ürpertici miktarlarda radyasyon taşınmış. İnsanlar ölmüş. Yüzlerce kilometrekarelik alan radyasyonla kirlenmiş... Buralarda bulunanlar ölümcül oranlarda radyasyon dozlarına maruz kalmışlar. Daha uzaklarda olanlar, ruhsal acılarla, akibetlerini meraka garkolmuşlar. Rüzgarla sürüklenen radyoaktif bulut, binlerce kilometre ilerdeki menzilleri, İskandinav ülkeleri, Doğu Avrupa ve Balkanları tehdit etmiştir...

Uygurluğumuz, böyle bir teknoloji faciası yaşamamıştır, bugüne değin.

SONUÇ

Nükleer enerji hakkında objektif bir yargıya varmak, çoğumuz için muhtemelen çok güçtür. Zihinleri konunun bir yanı, ya da bunun karşıtıyla dolmuş, bunun uzantısında da duygusal etkilere kapılmış olabilecekler; böylelikle varacakları yargı dışındaki savlarla yargıları, muhtemelen, kolay dinleyemeyebileceklerdir.

Konuya nispeten daha sakin, daha az angaje olarak yaklaşma şansına sahip bulunanlar, bilirler ki, tam gerçek ne bir tarafın savındadır, ne de bunun karşıtıyla olanda... Gerçek, her iki tarafın da "doğruları"

O açıdan nükleer bir santralin, nükleer bir bomba olmadığı özenle kaydedilebilecektir. Nükleer bir savaş düşüncesi dahi elimdir. Ama nükleer santrallerin bununla bir alakası olduğunu söylemek hiç caiz değildir.

Nükleer santrallerin genelde, çok temiz ve çok başarılı sayılabilecek "beratları" bulunmaktadır.

Ama şurası da dikkatle vurgulanacaktır ki, nükleer mühendislerin ve güvenlik uzmanlarının hesap skoplarına girmemiş, buralara dahil edilmesi, hattâ, hiçbir surette mümkün görülemeyen, eften püften, ahmakça sebeplerden dolayı, sayıları bir elin parmaklarını geçmese bile, tüm dünyayı hop hoplatıp, hop kaldırmış, nükleer trajediyalar yaşanmış bulunmaktadır.

Bu trajediyalar karşısında duydukları reaksiyonu vermek, insanların en tabii hakları sayılacaktır.

Nükleer enerji, iyi ve kötü yanlarıyla, neyse odur. Konunun içeriği mümkün mertebe objektif olarak ortaya getirilmelidir. (Burada umarız, öyle bir işlev, bir ölçüde olsun, yerine getirilebilmiştir.)

Neticede nükleer enerji, "evrensel bir gerek", "bilimsel bir ispat" değil, yararlı telakki olduğu için, teknolojik işlerliğe geçirilmiş bir "tercih", bir "araçtır".

Tercihin ve aracın ne olması gerektiğine ise, teknisyenler değil, kitleler karar verir. Teknisyenlerin görevi, böyle bir bağlamda, nelerin benimsenmesi halinde, hangi sonuçların ortaya çıkacağını, mümkün mertebe öngörmek ve kitleleri aydınlatmaya çalışmaktır.

Çernobil uzantısında, bir kez daha çağrışan bu düşüncelerden, "en büyükler" dahil, herkes kendine düşen dersi alacaktır.

Ve dilenir ki, bir yönde ya da öteki yönde bağl kararları, İsveç örneğinde olduğu gibi, bilinçli ve kendi kararlarını vermeye kararlı toplumlar verecektir...

TEŞEKKÜR

Bu yazının baskıya hazırlanmasında, her zamanki gibi, fevkalade özenli emeği geçen değerli çalışma arkadaşım Leyla Sevinç'e. Keza, yazıyı eleştirel gözle okuyan, değerli dost Araç. Gör. Müjgan Kerem'a, içten teşekkürlerimi ifade etmeyi bir borç biliyorum.

T.Y.

Haluk Gerger

"Kiev'e nükleer bomba atılsaydı ölü sayısı bir milyonu aşardı."

Söyleşi: Taner Gürel

Yeraltı ve yerüstü nükleer silah denemelerinin doğalmış gibi gösterilme-ye çalışıldığı günümüzde, Sovyetler Birliği'nde Çernobil Nükleer Santrali'n-de meydana gelen kaza, Batılı hükümet sözcüleri ve haber kaynakları tara-fından uzun süre dünya kamuoyunun gündeminde tutuldu. Yarattıkları panik küçümsenmeyecek boyutlara ulaştırıldı.

Bu konuda, arkadaşımız Taner Gürel'in Ankara Üniversitesi Siyasal Bil-giler Fakültesi eski Öğretim Üyesi Haluk Gerger'le yaptığı söyleşiyi sunu-yoruz.

□ Enerji üretimi için kullanılan nükleer santrallerin olası tehlikele-rini, nükleer silahların tehlikeleri ile karşılaştırabilir misiniz?

■ Nükleer santrallerle nükleer silahları bu açıdan karşılaştırmak mümkün değildir. Nükleer santralle-rin riskleri ne olursa olsun yaratabi-lecekleri tehlike nükleer silahların tehlikeleri karşısında "devede ku-lak" bile kabul edilemez. Herşey-den önce, nükleer bir santralde orta-ya çıkan kaza yada patlama 'nükle-er patlama' değildir. Nitekim Çerno-bil santralindeki kazada da sözkö-nusu olan nükleer değil bir kimyasal patlamadır. Şayet bazı santral türle-rinde belirli bir 'fısyon' zincirleme reaksiyonu 'sözkonusu' olsa bile, "nükleer" olarak nitelendirilebilece-ğimiz bu patlamanın gücü 1 ton TNT'nin gücüne dahi erişemez. Oysa

bir nükleer silahın patlama gücü yüz-binlerce, milyonlarca ton TNT ile ölçülmektedir. Çernobil kazasında ölenlerin sayısı şu ana kadar (ikisi patlama yüzünden olmak üzere) on-üçtür. 35-40 kadar da ağır yaralıdan söz edilmektedir. Oysa Kiev'de bir nükleer bomba patlasaydı ölü sayısı 1 milyondan fazla olurdu. Sonradan çoğu ölecek yaralıların sayısı da bu civarda bulunurdu.

Nükleer santrallerle nükleer si-lahlar olsa olsa ve biraz zorlamayla "radyoaktif serpinti" açısından kar-şılaştırılabilirler. Nükleer santraller-deki radyoaktif sızıntı esas olarak doğrudan havaya karışır ve rüzgarın etkisiyle uzaklara dağılır. Bu arada kaza bölgesinin dışında asıl tehlike, yağmurla birlikte radyoaktivitenin yere inerek toprağa, bitkilere ve hayvanlara bulaşmasıdır. Bu arada stratosfere çıkan bazı radyoaktif

maddeler de yıllar sonra yeryüzüne inerler. Havada patlayan nükleer bombaların "radyoaktif serpinti" etkisi de bu biçimde olur. Bu iki tür "serpinti"nin insan sağlığı açı-sından riski, hiç kuşkusuz nükleer silahlarda çok daha fazladır. Bunun-la birlikte bu serpinti, yine de nükle-er silahların patlatılış biçiminden kaynaklanan serpinti tehlikesi yan-ında çok hafif kalır. Nükleer silah-ların serpinti tehlikesi asıl yerdeki ya da ateş topunun yere değdiği patlamalarda görülür. Yani, radyoak-tivite açısından da nükleer santraller-le nükleer silahların tehlikesi arasında muazzam farklar vardır.

Nükleer santraller çok miktarda radyoaktif madde içerirler. Asıl teh-like, bu santrallerin bir nükleer silah ile imha edilmesi durumunda ortaya çıkar. Yani bu durumda da gerçek tehlike yine nükleer silahtan kay-naklanır. Daha yavaş bozulmaya uğrayan, yoğun ve geniş çaplı ol-mayan bu tür radyoaktif serpinti çok uzun süreli olur, tehlikesi de bu yüzden ve dediğim gibi bu du-rum ortaya ancak santrale bir nükle-er saldırı sonunda oluşur.

1975 yılında yayımlanan bir ra-porda (WASH-1400, Rasmussen Ra-poru) olabilecek en ciddi bir nükle-er santral kazasında en olumsuz var-sayımlarla dahi ilk anda 3.300 kişi-

Atom Enerjisi Kurumu Başkanı: Havada radyasyon kalmadı

Radyasyonda temiz çıktık

Faciann dersleri
Özeme: Hiçbir bulutu kalmadı

Bulut kapıda

Urperieci Domatese
bir kaza radyasyon
Hollanda'da radyasyon
tartışması

Radyasyon önlemleri kaldırıldı

Edirne'de süte 'gözaltı' Ispanak kara liste

nin öleceği, yılda 1.500'den 30 yıl-da 45.000 kanser ölümüne ve 150 yılda da 30.000 kişide genetik bo-zukluk görüleceği hesaplanmıştır. Bu sayılar ne denli ürkütücü olursa olsun, nükleer silahların öldürücü ve bu tür etkileriyle karşılaştırılmaya-cak kadar düşüktürler. Amerikan Kongresi Teknoloji Değerlendirme Bürosu'nun yaptırdığı bir çalışmaya göre, radyasyon etkisini bilerek az tutan ve kentleri hedef almayan bir nükleer çatışma sonunda dahi son-ra ki kırk yıl içinde savaşa dahil ol-mayan ülkeler de dahil olmak üze-re, tüm dünyada onmilyonlarca in-san sadece radyoaktif serpintiden kaynaklanacak kanserler yüzünden yaşamlarını yitireceklerdir. Dolayı-sıyla da, nükleer silahlarla nükleer santraller arasında ölümcül tehlike açısından isimlerinin başındaki "nükleer" sözcüğünden başka bir benzerlik bulunamaz. Nükleer san-traldeki oldukça vahim bir kazadan sonra bu santrallerin tehlikeleri üze-rinde durmak bunları nükleer silah-larla karşılaştırmak mümkün. İnsan-lık bir nükleer savaş kazasına uğra-dıktan sonraysa, nükleer silahların tehlikeleri üzerinde durmak müm-kün olamayacaktır. Çünkü yeryü-zünde bunu yapabilecek kimse kal-mamış olacaktır. Nükleer santraller-le nükleer silahlar arasında benzer-

lik yoktur ama aralarında işte bu kadarlık küçük bir fark vardır. □ Sizce başta ABD olmak üzere batılı hükümetlerin ve haber kaynak-larının Çernobil kazasına böylesine duyarlık göstermelerinin sebebi ne-dir?

■ Öncelikle şunu belirtmek ge-rekmektedir: Sovyet yönetimi, ken-di halkına ve dünya halklarına kaza-yı hemen bildirmemekle, kaza ile il-gili ayrıntıları açıklamakta gecik-mekle büyük bir hata işlemiştir. Ye-rel yöneticilerin kazanın ciddiyetini ve tüm boyutlarını Moskova'ya bil-dirmekte ihmalci davranmış olmal-a-rı yada Batı'nın daha sonra kanıtla-dığı gibi olayı istismar edeceği dü-şüncesi ve benzeri nedenler bence bu ağır kusuru haklı göstermez. Neyse ki, son günlerde Sovyet Bası-nında bu konuda özeleştirii yapma gereğine değinen yazılar çıkmakta-dır.

Başta ABD olmak üzere kimi Batılı ülkeler ise, "felaket tellallığı" yapmaya ne denli istekli, ideolojik propaganda savaşımında ne denli a-cımasız olduklarını gözler önüne sermişlerdir. O denli ki, bazılarının bu felakete neredeyse sevinmiş ol-dukları izlenimi dahi ortaya çıkmış-tır. Kazada henüz iki kişinin ölmüş olduğu günlerde kimi Batılı yayın organlarında binlerce ölüden söz-

edilmesini ben gizli Freudiyen bir isteğe bağlıyorum. İdeolojik savaşım uğruna ne büyük yalanların söylene-bileceği, anti-propagandanın hiçbir ahlaki sınır tanımayacağı bir kez daha gün ışığına çıkmıştır. Uluslar-arası dayanışma ve işbirliğinin nasıl ayaklar altına alınabileceği, karşı ta-rafı "köşeye sıkıştırma" isteği kar-şısında her türlü yalanın mubah sa-yılabileceği doğrusu insanın içini karartıyor.

Kim bilir, belki üçüncü dünya-ya satacakları kendi santrallerinin Sovyetlerinkine göre daha güvenilir olduğu, radyasyon tehlikesinin ya-şamanın ayrılmaz ve nihayet çok da tehlikeli sayılmaması gerektiği, dola-yısıyla da nükleer silah denemeleri-nin çok önemli olmadığı izlenimle-rini yaratmakta ya da yeni Sovyet yönetimini köşeye sıkıştırmak gibi Batı'nın tavrında çeşitli küçük çı-karlar rol oynamış olabilir. Ama ba-na göre asıl vahim olan insan yaşa-mını, toplumsal felaketleri, uluslar-arası dayanışmayı hiçe sayan, her-türlü yalanı mubah sayan bir anla-yışın varlığının bir kez daha kanıt-lanmış olmasıdır. Bunun uluslar ve bloklar arasında yaratacağı güven-sizlik ise bağrında daha nice tehlike-leri barındırmaktadır.

□ Çernobil nükleer santralinde meydana gelen kaza karşısında Tür-kiye'nin tavrı ne oldu?

■ Türkiye'yi yönetenlerin tav-rını ciddiye almaya imkan yok. Tür-kiye'yi yöneten Parti'nin en üst dü-zey yöneticilerden birinin ilk tepki-si şu: "Rusya'dan ya komünizm ya da radyasyon gelir, oradan hayırlı birşey gelmez." Bu bir tavır değil ta-vırsızlığın en süflisidir.

Bu sözleri söyleyen baya sor-malı; bu kazadan sonra Türkiye'nin nükleer enerji politikasını yeniden gözden geçirme ihtiyacını hissetmiş midir acaba? Bunun yanıtını da o-nun yerine ben vereyim: ABD gibi Sovyetler Birliği gibi bu teknoloji-de en ileri ülkelerde bile bu tür kazalar oluyorsa, Türkiye'de kurulacak ilk santral akıl almaz ölçüde riskler ta-şır. Bizim santralimizdeki kazada üs-telik imkansız da başarır, bir nükle-er patlamaya dahi neden olabiliriz. Ne de olsa bir Türk'ün nükleer san-trali yirmi gavurun nükleer santral kazasına eşittir. Yeter ki, ülkeyi Ta-şar gibi milliyetçiler yönetsin!

Nükleer Kaza ve Halkın Bilgilendirilme Hakkı

Metin Demiray

Son nükleer kaza ülkemizde oldukça yoğun ve çeşitli tartışmalara yol açtı. Ancak, olayın yeterince işlenmeyen bir yanı vardı: Radyasyonun insan ve çevre sağlığına olan etkilerinin ve bunlara karşı alınması gereken önlemlerin doğru olarak aktarılması, olayların gelişimi arasında, halkın doğru bir biçimde bilgilendirilmesi. Çoğu yayın organında konu ile ilgili, halka gerekli bilgilerin verilmesi yerine, sansasyonel haber vermek tercih edildi. Bu arada, hükümet ve resmi bilim kurumları yetkilileri bir iki "ilginç" açıklamanın dışında, "sessiz" kalmayı yeğlediler.

"RADYASYON GELİYOR"

İlk olarak kaza, basınımızda 29 Nisan günü yer alıyordu. Genellikle genel bilgilerin verildiği yazılarda, bilimsel yetkililer "çok değerli alet ve personele sahip olduğumuzu" söyleyerek bizleri rahatlatıyorlardı. Ayrıca, "...radyasyonda bir artış tahmin etmiyoruz; olduğu takdirde kamuoyundan saklanacak bir olay yok. Merak etmeyin"¹, diyerek ka-

muoyunun bilgilendirileceğini açıklıyorlardı. Bu arada Başbakan Özal, "Bulutlar, Balkanlar'ın üzerindeymiş canım, yayıldıkça etkisi azalıyor. Merak etmeyin, bizim teknik adamlar bir şey yok diyorlar. Romanya ve Bulgaristan'da ne olmuş? Siz oraya bakın"², şeklinde içimize su serpiyordu. TRT ise ülkemize yönelik pek açıklama yapmadı, ta ki Edirne'de radyasyon oranının yükseldiği resmen açıklanana dek. Bu kez de, açıklamayı geceki haber bülteninde ve de yetersiz olarak verdiği için, kentte bir panik havasının yaşanmasına yol açtı. Önlemler konusunda aydınlatılmayan halk, çeşitli gazeteleri ve resmi kuruluşları arayarak ne yapacaklarını soruyorlardı. "Su birikintileri ile temas edilmesini" öğütleyen yetkililere karşın, Edirne valisi bu konuda, "Ben sizin görüşünüze katılmıyorum. Vatandaşlar, köylüler bu konuda hassas ve bilinçlidir. Her çamur tehli-keli değil, son yağmurun oluşturduğu çamur tehlikelidir"³, diyebilecek kadar iyimserdi.

Bu konuda, geçmiş yaşam deneyiminin verdiği rahatlıkla en bilinçli

açıklamayı, ANAP Genel Sekreteri Mustafa Taşar yaptı: "Rusya'dan iyi birşey gelmez, ya komünizm gelir, ya radyasyon..."⁴. Daha sonra, radyasyon artışının bir paniğe yol açabileceği düşüncesi, yetkililere "temiz bir yağmurun yağarak tehlikeyi yarı yarıya azalttığı"⁵ nı³ söyledi. Bu arada tahlillerini sürdüren bilimsel kuruluş yetkilileri, büyük bir ileri görüşlülükle, "...yüzde yüz kefilim ki, tahlil sonucu hiçbir şey çıkmayacaktır"⁵, diyordu. Böyle bilimsel bir ağzın kefaleti yeter tabii ki, tahlile ne gerek. Radyasyon artışının olmadığına ilişkin bu kadar bilimsel açıklama yapılmasına karşın, Suudi Arabistan bunları yeterli görmemiş olacak ki, bizden gıda alımını durdurdu. O güne dek, tüm konularda olduğu gibi, "sükut altındır" anlayışının en yılmaz uygulayıcısı Dışişleri Bakanlığı'mız, "ülkemizin her yanındaki et, süt, balık, vb 'nin tertemiz olduğu"⁶ nı⁶ dostu düşmana ilan etti. Ancak, bu açıklama da, Avusturya'nın Suudi Arabistan'dan sonra gıda dış alımını durduran ikinci ülke olmasını önle-yemedi. Bunun üzerine, nükleer enerji konusunda ülkemizin en yetkili ağzı, "Allahını, peygamberini seven bunları nereden bulursa getirsin, yiyeyim, içeyim"⁷, diyecek kadar fedakarlık örneği gösterdi. Daha nasıl inandırılır ki bu insanlar? Avusturya'yı bir yana bırakın, ama Suudi Arabistan'ın bu yetkili ağzına, böyle bir mübarek günde inançsızlık göstermesi, açıklanır gibi değil.

RADYASYONA KARŞI ÖNLEMLER

Radyasyona karşı oldukça büyük mücadele veren resmi kuruluşumuzun yetkilisi, yukarıda belirtmeye çalıştığımız tüm fedakarlıklarına karşın, "Teşkilatıma 10 üzerinden 8 puan veriyorum."⁷ diyecek kadar da mütevazı. Sadece basının kendilerini rahatsız etmelerinden yakınan sayın bilimadamına —dolayısı ile de hükümet yetkililerine— sormak gerekir: Bakalım bu son olayda halk size kaç puan verdi?

Pek yüksek puan almış olacaklarını sanmıyoruz. Herşeyden önce, gazetelere çıkıp da "Hafta Sonu"na demeç verir gibi, birtakım açıklamalar yapmak bilimadamı sorumluluğu ile bağdaşmasa gerek. Hükümet

yetkilileri ise aczlerini ya sessiz kalarak, ya da örneklerini yukarıda vermeye çalıştığımız, demeçlerle örtmeye çalıştılar. Hattâ TC Hükümetinin bir bakanı, kaza konusunda, öneri olarak, Sovyetler Birliği'nde kazanın meydana geldiği Çernobil nükleer santralının bombalanarak imha edilmesi gerektiğini belirtti.⁸ Gerçi bu öneri bir ölçüde "makul". Ya sıkıyönetim ilan edilip, radyasyonun girmesi engellenmeye kalkılsaydı? Ne de olsa, dışarıdan böyle bir tehlike "vuku"unda, sıkıyönetimi gerektirir bir durum ortaya çıkıyor. Ya da, "radyasyon muzır birşeydir" diyerek, "Muzır Yasası"nı uygulamaya kalksalar, vay Çernobil'deki santralin yetkilisinin başına. Bizim, yetkililere, özellikle bizleri aydınlatan "bizim adam"mız'a küçük bir önerimiz var: Sağda solda, Sovyetler'deki kazanın nedeninin "geri teknoloji"ye bağlı olduğunu, bizde önlem alınmasına gerek olmadığını, halkımızın yeterince bilgili olduğunu söyleyeceğiniz bu gibi durumlarda ne gibi önlemler alınacağını ve bunun halka nasıl duyurulacağını yollarını öğrenin. Radyasyon tehlikesi —belki de— artmamış olabilir, ama ne düzeyde olduğu, hangi düzeye çıktığında ne gibi önlemler alınması gerektiği halka açıklanabilirdi, açıklanmalıydı. Sanırız ki bu önlemlerin bilinmemesi gibi bir durum yok, ancak bu önlemleri uygulayabilecek gücümüz olmayabilir. Yoksa, böyle bir açıklama, "ekonomimize mi zarar verebilirdi?" Bu konuda tedirgin olmaya gerek yok, radyasyonun yaptığı tahribat, 24 Ocak sonrası ekonomimizde yapılan tahribattan büyük olmayacaktır.

Bazı yetkililer ise, panik olmaması için, bu tip açıklamalar yapılmadığını söylediler. Oysa böyle durumlarda paniğin olmaması, konu hakkında halka doğru bilgilerin verilmesi ile mümkündür. Demokratik toplumlarda, halkın bilgilendirilme hakkı söz konusudur. Ancak, "depolitizasyon"u kendine temel politika seçmiş bir hükümetin, böyle bir hakkı kabul etmesi olası değil. Genelde katılımı salt beş yılda yapılan seçimlerle kısıtlı tutan, kamuoyuna hiç önem vermeyen ya da "güdümlü" kamuoyunu "tercih eden", baskı gruplarının etkinliğinin kırılması için kendine muhalif

olan her yaklaşımı "siyasetle uğraşmak" diye suçlayan bir hükümetin, halkın bilgilendirilme hakkından söz etmesi "lüks" olurdu. Her gittiği yerde "insan hakları"nın varlığından söz eden yetkililerimiz, sanırız bu kavramı bizden farklı algılıyorlar. Öyle olmasaydı, en temel insan hakkı "yaşam hakkı"nı savunan insanların başına "işler" gelmezdi, işkencenin devletin bütünlüğü için uygulanabilirliği kabul edilmezdi. Temel hakların uygulanmadığı bir yerde, biz de kalkmış "halkın bilgilendirme hakkı"ndan söz ediyoruz!

Oysa, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde, TV ve radyo istasyonları, radyoaktif ölçüm sonuçlarını ve meteoroloji raporlarını yayınladılar. Üstelik, ülkelerinde bulunan yabancılar için, ek merkezler oluşturarak danışmanlık yaptılar. Yaşamsal bir tehlike söz konusu olduğunda, insanların kendi yaşamlarına ilişkin kararlar alabilmeleri için, doğru bilgilerin sağlanması yönündeki kazanımlar, bu oluşumları doğuran temel güdüdür. Ve düşünün ki, yurtdışındaki vatandaşlarımıza tanınan bu hakkı, kendi vatandaşlarımıza TC hükümeti çok görmekte.

Verilen demeçlere bakıldığında, "kesinlikle tehlike olmadığı", "tehlikenin tamamen geçtiği", "tedbire gerek olmadığı" biçiminde ortak yanlar vardı. Bu, radyasyonun yalnızca çok yüksek dozlarda ve aniden alınmasını tehlike sayan bir anlayışın ürünüdür. Gerçekte, kazanın merkezine çok yakın yerlerin dışında, böyle bir tehlike yoktur. Daha az dozlarda, uzun süre maruz kalmanın etkisi de hemen çıkmayacağı için, "tehlike yoktur" demek, insanların başını ağrıtmaz, ama bilimsel bir tavır değildir. Ayrıca, radyasyonun yükseldiği belirtilirken, sağlığa zararlı olmayacağı da vurgulanıyordu. Sormak gerekir, radyasyon vücut için gerekli bir madde mi ki, böyle rahat açıklama yapılıyor. Yoksa, uzun süre sonra ortaya çıkabilecek olumsuz bir durumdan, nasıl olsa başka sorumlu bir etken bulunur mantığının rahatlığı mı bu? Oysa, Dünya Sağlık Örgütü, nükleer kaza durumunda, hangi evrede ne önlemler alınacağını, radyasyonun bütünüyle ortadan kalkmadığı halde bu önlemlerin sürdürüleceğini ayrıntılı biçimde açıklamış. Bunlara rağmen, "hiç tedbire gerek yok" de-

mek, radyasyonun artmış olduğu bir durumda hiç de bilimsellikte bağdaşmamakta. Mısır'da, Kıbrıs'ta, Yunanistan'da önlem alınmasını gerektiren koşullar olmuşken, bizde önlem alınmamasını ancak yetkililer açıklayabilir. Önlem alınması için, illa ölüm tehlikesi mi olmalı?

Tüm bunlar, bu konuda bilimsel kuruluşlarımızın ve hükümetin hazırlıksız olduğunun kanıtıdır. Hem gerçekten önlem almakta yetersiz olduklarını kanıtlamışlardır, hem de insan haklarına ne kadar değer verdiklerini göstermişlerdir. Ancak vakit geç değil. Yakında, nükleer santralin ülkemizde kurulması sözkonusu olacağından, bu tip sorunların kamuoyunda tartışılması için, halkın yeterince bilgilendirilmesi konusunda çalışmalar yapılabilir. Yoksa, bu kadar hazırlıksızlık ve bilgisizlik söz konusu iken, nükleer bir santral yapabileceğinize halkı nasıl inandıracağınız? Gerçi, "Kaza olacak diye böyle birşeyden vazgeçilmez. Trende de oluyor, uçakta da. Yüzlerce kişi ölüyor ama kimse çıkıp da bir daha trene, uçağa binmem diyor mu?"⁸ Sonra, biz sanırız "Rusların yaptığı aptallığı" yapmayacağız, ileri Kanada teknolojisine dayanan santral yapacağız, o zaman kaza ma-za olmayacak. Ayrıca, radyasyon tehlikesi bizim için o kadar önemli değil, "üzerimizden radyoaktivite yüklü bulutlar sık sık geçiyor ve habermiz olmuyor. Mesela, bir ay önce Fransa bir nükleer deneme yaptı ve böyle bir bulut gelip geçti. Haberinizi oldu mu?"⁸ Bakın demek ki birşey olmuyormuş, öyleyse nükleer kaza da olabilir, nükleer santral da kurabiliriz. Tüm bu gelişmelerin bizde yarattığı bir "umut" var, herşeye karşın. Şimdiye dek, nükleer denemelerin olumsuz sonuçları konusunda sessiz kalmayı yeğleyen hükümet yetkililerimizin son kazada dış politika açısından gösterdikleri —halkımız açısından değil— hassasiyet, en azından nükleer enerjinin savaş amacı ile kullanımına da "karşı çıkılması" yönünde bir tavrın başlangıcı olur, inşallah!..

- 1- 30.4.1986, Cumhuriyet.
- 2- 3.5.1986, Cumhuriyet.
- 3- 6.5.1986, Cumhuriyet.
- 4- 4.5.1986, Cumhuriyet.
- 5- 7.5.1986, Cumhuriyet.
- 6- 9.5.1986, Cumhuriyet.
- 7- 14.5.1986, Cumhuriyet.
- 8- 2.5.1986, Cumhuriyet.

Bilimsel-Teknolojik Devrim ve Fizik

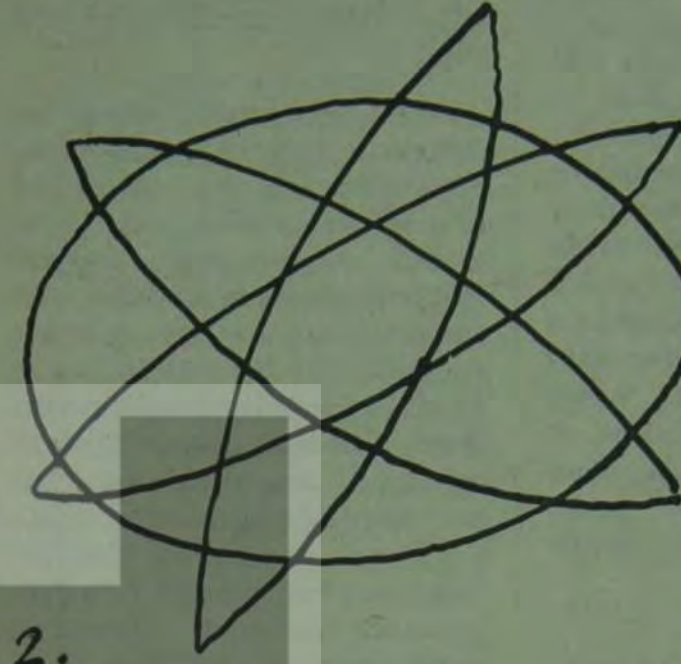
Andrzej Trautman*

Türkçesi: Osman Gürel

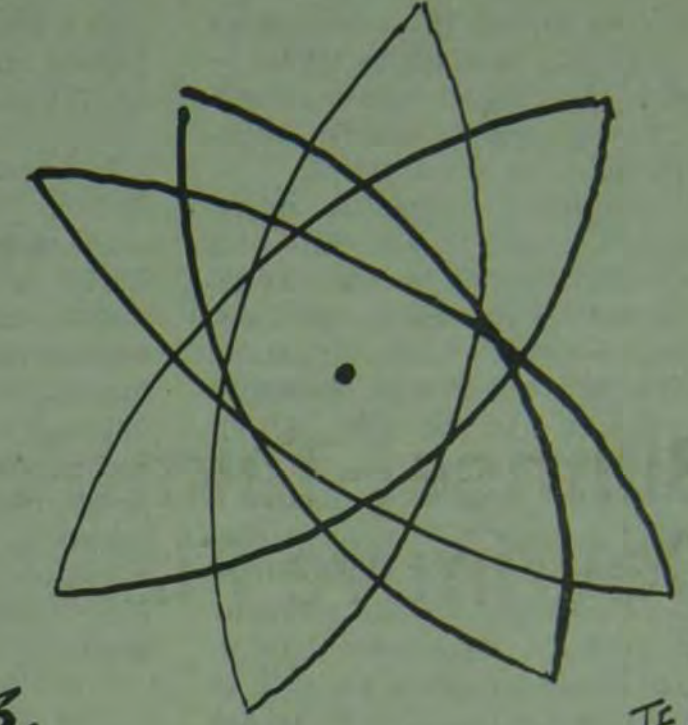
Ferruh Doğan

1.

2.

3.

He.

Fiziğin toplumdaki rolü ile bilimsel teknik devrim üzerine etkisini ana hatlarıyla ortaya koyacak kimse, bir yandan bu geniş sorunun kimi görünüşleriyle kendisini sınırlarken, bir yandan da, fiziğin sınırları ötesine geçerek matematik ve doğa biliminin öbür dallarındaki yansımaları uzanmak zorundadır. Araştırmacıların moral ve politik sorumlulukları ya da teknolojinin gelişmesiyle insanın doğal çevresine yönelen korkutmaya ilişkin güncel yansımalar gibi önemli sorunları bile bile gözardı edeceğiz. Bu yazı, "bilimin giderek bir üretken güç" olduğu tezini nasıl anlamak gerektiği sorununun açıklığa kavuşturma amacıyla yazılmışsa da, okuyucuyu bu konularla ilgili başka çalışmalara göndererek konuyu "geniş boyutlarda" çözümlemeyeceğiz.

Yazımızın kılavuz düşüncesi, toplumda doğa bilimleri ve sağın bilimlerin konumunun hem ekonomi üzerine etkisi hem de halkın entelektüel düzeyi, kültürü, dünya görüşü ve bilinçliliğinin gelişmesinde oynadığı rol bakımından ele alınarak değerlendirilmesi gerektiği tezidir. Bundan başka, bilimin toplumsal konumu ve rolünde, günümüz dünyasının benzeşmeyen sistemlerinden dolayı hangi farklılıkların oluştuğu sorununun da incelemek amacındayız. Yukarıda sözü edilen tezin apaçık olduğu, sorunun da çoktan yanıtladığı düşünül-

lebilir. Bununla birlikte, yapacağımız kimi açıklamalarla da kanıtlanacağı üzere, bu sorunların kavranışı henüz genelliğe kavuşmamıştır.

FİZİĞİN ROLÜ ve ÖNEMİ

Fiziğin rolü ve önemi hakkında konuşabilmek için ilkin bilimin temel özellikleriyle bilgi yöntemini anlamak, daha sonra da araştırma girişiminin güdülerini, amaçları ve etkilerini kavramak gerekir. Fizik; maddenin yalın, temel, genel ve yinelenebilir özellikleri yanında, maddeye eşlik eden hareket olaylarının da incelenmesiyle ilgilenen bir doğa bilimidir. Fizikçilerin ele aldıkları olayları daha duyarlılıkla ayırtmak amacıyla, mekanik, termodinamik, elektrodinamik, çekirdek fiziği, plazma fiziği, katı hal ve yoğun madde fiziği v.b. gibi çeşitli fizik dallarıyla sık sık karşılaşırız. Bu sayımdan daha da önemli olan, fiziksel araştırmanın temelini oluşturan bilimsel araştırma yönteminin özünü kavrayabilmektir.

Bu yöntemin temel öğeleri, yaklaşık olarak 18. yüzyılda ortaya çıktı. Önem ve etkileri ise yalnızca fizik sınırlarının çok ötesine geçti. Fiziksel yaklaşımın belirleyici nitelikleri şu öğeleri içermektedir:

(a) Dikkati yinelenebilir olaylara odaklayarak, neden-etki bağıntılarını araştırma;

(b) Bilgi sürecinde deneye-ya-

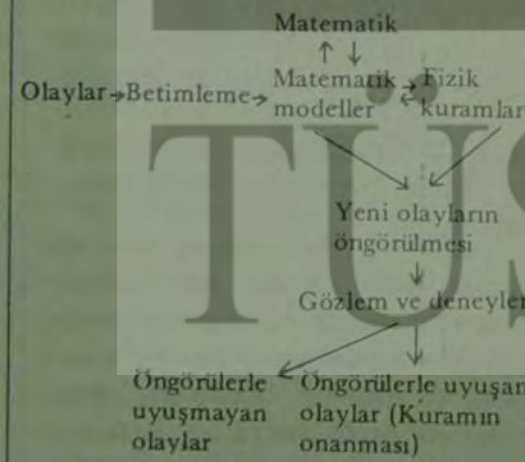
da gözleme- önem verme;

(c) Olayların açıklanmasına götüren yolda ilk basamak olarak, betimlenmelerini işleme;

(d) Olayların açıklanmasından geçerek onları denetim altına alma ve yararlanma;

(e) Bilinen olayların sağın, nicel betimlemelerine olanak veren ve yeni olayları öngören kuramlarla matematik modelleri kurma.

Fiziğin araştırma yöntemi, aşağıdaki diyagramla şematik olarak gösterilebilir:

DENEYLERİN PLANLANMASI

Matematik model, fiziğin öylesine belirleyici bir niteliğidir ki, matematik yapılar dilinde ilişkili olaylar sınıfının bir yansımasını kurar ve bir betimlemesini sağlar. Fizik-

Andrzej Trautman: Profesör Dr. Varşova Üniversitesi Kuramsal Fizik Enstitüsü başkanı. Polonya Bilimler Akademisi asbaşkanı. Çeşitli uluslararası bilim dernek ve kurumları üyesi.

sel kuram, çeşitli olayların modellerini kurmak için reçeteler sunar, modelleri temel yasalardan türetir ve uygulanabilirlik alanlarını açıklar. Burada, Copernicus'un ortaya koyduğu, yalınlaştırılmış ama öncekilerden çok daha iyi olan güneş sistemi modelini örnek olarak anımsayalım. Newton, kütle çekimi kuramıyla bu modeli doğrulayıp haklı çıkarmıştı. Ayrıca, okyanus gel-gitleri gibi kütle çekimi kuvvetlerinin önemli rol oynadığı başka bir çok olayı da açıklamıştı. "Edilgin" gözlemlerin aksine, deneylerin planlanması ve onlardan yararlanma da fiziğin araştırma yönteminin önemli bir niteliğidir. Öyle ki bu yöntem artık tüm doğa bilimlerine aktarılmıştır.

Bilimsel araştırmanın hedefini, örgütlenme biçimini ve mali desteğini kararlaştıran ekonomi yöneticisi ya da politik önderin görüş açısından, araştırmanın hedefi ve maliyeti, yöntem ve konusundan daha önemlidir. Bu bakımdan fiziğin özel bir durumu vardır. Çünkü, çerçevesi içinde hem incelenen olayları yöneten doğa yasalarını bulmayı hedef alan bilişsel (cognitive) araştırma hem de pratikte kullanılabilen fizik süreçlerini geliştirmeyi hedef alan uygulamalı araştırma birlikte yürütülür. Bu bölümlenmenin, çalışmayı yükümlenen araştırmacının kendisi için saptadığı amacıyla ilgili olduğunu, ama çalışmanın son çıktısı olmadığını belirtmek gerekir.

Çoğu zaman araştırma sonuçları, başlangıçtaki niyetlerden sapar. Araştırmanın geliştirilmesinin planlanmasıyla geleceğinin kestirilmesindeki yanlış anlamalar, umutların boşa çıkması ve hattâ yanlışların kaynağı, doğrudan amaçlarla gerçek sonuçlar arasındaki karışıklıktır. Araştırmayı iki öbeğe bölerken bu bölmenin çok keskin olmadığını farkındayız. Genellikle kanşık ara durumlar olduğunu biliyoruz. Şu ya da bu bilişsel araştırma tasarısını seçerken, herhangi somut ekonomik bir sorunu çözmeyi düşünmüş olmasak bile, olası uygulamaların umudu bizi yönlendirir. Kimileyin, temel araştırma demekle, somut zaman sınırları olan uygulamalı araştırmanın aksine, sonuçları uzak ve belirsiz gelecekte ekonomik açıdan yararlı olabilecek araştırma kastedilir.

UYGULAMALAR

Doğa olaylarını yöneten yasalara bulunuşu, ergeç olayları denetim altına alıp insanları istemleri için kullanmaya götürür. Dolayısıyla her derinlemesine araştırma uğraşının yararlılık olanağı vardır. Uygulamalar, çoğu zaman araştırmacının başlangıçtaki yönelişiyle doğrudan ilişkili değildir. Buna örnek olarak Roentgen'i anımsayalım. 1895'de bulduğu ve şimdi kendi adıyla anılan ışınım, kısa sürede sayısız uygulamalara yol açtı; ama

Roentgen'in araştırma hedefi, saydam olmayan cisimlerin içini görme değil, gazlarda elektrik boşalmalarına eşlik eden olayları incelemektir. Diğer yandan, son yirmi otuz yıl içinde ortaya çıkan fizik kuramları, biriken deneyimler ve çağdaş örgütlenme yöntemleri sayesinde, kimi durumlarda belirgin ve yararlı araştırma hedeflerini saptayarak ele alınan tasarıların birkaçında bunların gerçekleştirilebileceği umudu doğmuştur. Kural olarak amaç, "ismarlama buluş" değil; deney ya da kuramla öngörülen yararlı bir olayı işlerliğe kavuşturma ya da bilinen sonuçları pratikte kullanabilmedir. Günümüzde belirgin olarak yararlı bir konusu olan araştırma, -bilişsel yanlarını da tümüyle yoksaymadan- denetimli ısı çekirdek (termonuclear) tepkimele-ri yürütme uğraşlarıyla ilgilidir. 1958 yılında Cenova'da toplanan, çekirdek enerjisinin barışçı kullanımını üzerine ikinci BM konferansında, büyük devletlerin bu sorunlar üzerine yaptıkları çalışmaların bir kesimi açığa çıkarıldı. Kimi bilgin ve politikacılar, ağır Hidrojen'in "yakıldığı" bir tepkimenin teknik ölçekte yürütülme başarısının tarihinde iyimserlik taşıyorlardı. Yıllar süren çalışmalardan sonra bugün hiç kimse, bu girişimin sonuçlanması için herhangi somut bir tarih verememektedir. Bununla birlikte, geçtiğimiz dönem, plazmayı ısıtmak için laser uygulamalarına ilişkin olarak

ulaşılabacak başarı için yeni umutlara
tanıklık etmiştir. Hiç akla gelmeyen
"yardımın" artık bitmiş sayılan ve
temel bir görüş açısından geleceği
olmayan, bir fizik dalından, optik-
ten sağlanmış olması ilginçtir.

Bilişsel ve uygulamalı araştırmalarla gözlem ve deneylerin örülmesini, fiziğin ilk bakışta uzak görünen dallarının etkileşmelerini gösteren bir başka örnek, Helyum'un bulunuş ve kullanılış tarihleriyle verilebilir. Bilindiği gibi Helyum, Hidrojen'den sonra en yalın elementtir. Helyum atomun α (alfa) parçacığından yapılmış olan çekirdeği, iki proton ve iki nötrondan oluşmuştur. Helyum, yeryüzünde çok az bulunmakla birlikte, uzayda çok yaygındır. Evren, % 74 Hidrojen ve % 24 Helyum'dan oluşmuştur. Bu element, 1868'de Güneş'in-ki elemente adını vermiştir. spektrum çizgilerinin gözlenmesiyle bulunduğu halde, 1895'e kadar yer kabuğundaki Uranyum minerallerinin içinde de bulunduğu anlaşılamamıştı. 1895'den 1930'a kadar, H.Becquerel, P.Curie, M. Sklodowska Curie, E. Rutherford ve başkaları işmetkin (radyoaktif) parçalanmayı buldular ve gözlediler. Bu parçalanma -çok duyarlıklı olmamakla birlikte- Helyum üretiliyle dönüşümlerde bulunma olarak betimlenebilir.

Uranyum	→	Toryum	+ α
Radyum	→	Radon	+ α
Polonyum	→	Kurşun	+ α vb.

1908'de Kamerlingh-Onnes, Helium'u sıvılaştırmayı başardı. Buna bağlı olarak ortaya çıkan çok düşük sıcaklıklar sağlama olanağı, 1911'de aşırı iletkenlik dediğimiz buluşa götürdü. Fizikteki önemi çok büyük olan bu olay, elektrik enerjisinin yitiksiz iletimi ve güçlü manyetik alanlar yaratma gibi geniş uygulamalara yol açacaktır.

Fiziğin öneminin en kolay anlaşılabilirdiği durumlar, buluşlar yapıldıktan kısa süre sonra doğrudan uygulanma yolları bulunduğu ortaya çıkar. Roentgen, Marie Sklodowska Curie, Pierre Curie, Bardeen, Brattain ve Shockley (transistörler), Townes, Basov ve Prokhorov'un (laser ve maserler) fiziğe ne gibi katkıları olduğunu hiç kimse sormaz. Örneğin, şimdi

yerlerini transistörlerin aldığı vakum tüplerini anımsayalım. Transistörlerin daha küçük boyutlarıyla ilişkili kazançları göz önüne alan ve benzeri etmenlerin ekonomik etkilerini kestirebilen bir kimse, bu iki tür elektronik donatının üretim maliyetlerini karşılaştırabilir. Büyük sayısal bilgisayarlar durumunda olduğu gibi, bir önceki teknolojinin çatısı içinde uygulanamayan donatının kurulmasından doğan kârı kestirebilmenin daha zor olması da doğaldır. Sayısız pratik uygulamalarla taçlanmış geniş araştırma alanlarını açan temel aşamaların değerini para cinsinden ölçmek ise tümüyle olanaksızdır.

ÇEKİRDEK SANTRALLARI

Araştıracının aklına gelen uygulamaların, zamanla yeni ve çok daha önemli olanlara yol açtığı da olmuştur. Başlangıçta yalnızca kimi ur hastalıklarının sağaltılmasında kullanılan işnetkinliğin durumu budur. Bugün, işnetkin izotoplar bir çok amaçla kullanılmaktadır. İşnetkinlik araştırmalarından kaynaklanan çekirdek santralleri endüstrisi yanında dünyada baş rolü oynayacaktır.

Son olarak şunları söyleyebiliriz ki; geçmişte, o zamanki bilgi durumunun görüş açısından genel ilgi çizgisine göre uçta görünen araştırmaların, bir süre sonra merkez sorun olmasına ve sayısız pratik yararınnin ortaya çıkışına sıkça raslanmıştır.

Örneğin 19. yüzyıl sonlarında buhar ve elektrik makinalarıyla, jeneratörlerin verimleri merkez sorun gibi görünürken; ışınetkinlik, atom spektrumları ve ısıelektrik olaylarının araştırılması bilim adamlarının kendi yaşamları içinde ortaya çıkardıkları birer beceri olarak görülebiliirdi. Bununla birlikte daha sonraki araştırmalar, çekirdek fiziği ve katı hal fiziği için hazırlıkları oluşturdu. Sonuçlarından pratik uygulamalar umduğumuz araştırmalarla, ummadıklarımızı bugün daha iyi bildiğimize ve daha iyi ayırdedebildiğimize inanmak belki de bir küstahlık olacaktır. Sağın bilimlerde, **örnekleme** **smavına** **da** **yanamayan**, **tümüyle** **yararsız** **bilgi** **ler** **bulunduğu** **savı**, **bundan** **daha** **da**

büyük bir haddini bilmezlik tür. Araştırma, ister temel isterse pratik olsun, yalnızca yeni bilgi sağlayıp sağlamadığına bağlı olarak iyi ya da kötüdür.

Bir araştırmayı yükümlenen fizikçileri -daha da geniş olarak doğa bilimcileri- yönlendiren dürtüler nelerdir? Burada, yalnız çevresindeki olayları değil, olayların tabanını oluşturan doğanın genel düzgünlüğünü de anlama ve açıklamaya yönelik, tam anlamıyla insansal bir uğraşı olan "doğanın işler-gesini" öğrenme isteğinin büyük rol oynadığını sanıyoruz. Araştırmanın toplumsal yararının inandırıcılığı, kişisel eğilimler ve bilimdeki başarının getirdiği maddi nimetlerin aynısında oluşun da, önemsiz olmadığı apaçıktır.

Bununla birlikte, matematik ya da doğa bilimleri alanından olup da, işiyle coşkusallıkla bir bağ kurmayan özgün bir araştırmacı düşünmek çok zordur.

TOPLUMSAL BİLİNÇLİLİK ve
FİZİK

Fiziğin, toplumsal bilinçlilik dediğimiz kavramlar arasındaki bağlar, onun teknik-pratik öneminden çok daha seyrek tartışılmıştır. Matematik ve doğa bilimleri, dünya hakkında genel görüşü biçimlendiren, bilişsel değerler sağlarlar. Toplumun "bilimsel kültürü" onun sırasıyla teknik kültürünü, örgütlenme becerisini ve planlama-yönetim sisteminin verimini etkiler. Fiziğin, maddenin atomlu yapısı gibi temel buluşları, güncel kültürümüzün bir bileşeni olup, dünya çevresinde gezi yapmayı tasarlayan bir kimsenin bilmezlikten gelemeyeceği, küresel olduğu gerçeği gibi, herkesin az çok bilmesi gereken bir konudur. Sağın bilimlerin gelişimiyle doğa olaylarının açıklanma ve yönetilmesinde kazanılan başarılar, dünyanın bilinebilirliği ve maddeselliğin inandırıcı kanıtları olup, us dışı ve gizemli dünya görüşünün kalıntılarını etkinlikle çürütmektedirler. Ayrıca, bilim ve teknolojinin başarılarından yararlanma görüşüyle, örgütlü toplumsal eylemleri desteklemekte ve geleceğe güvenli bakışı sağlamaktadırlar.

Son yüz yıl içinde fizikte hız:

lı gelişmeler olmuşsa da, o dönemden beri yapılan aşamaların pek çoğu, henüz eğitilmiş toplumun tümünün erişebileceği bir biçimde açıklanamamış ve değerlendirilememiştir. Bir bakıma, ucuz etkilerle kimi buluş ve kuramları seçerek ortak duyu ile uyuşmayan biçimlerde sunan bilim yazarlarının yanılğaları yüzünden, sıradan adam için aykırılıkların çoğu kavranamaz kalmıştır. Bu zararlı durum, fızığın öğretim ve yaygınlaştırma yöntemleri geliştikçe yavaş yavaş değiştirilecektir. Bu olasılığa en azından bir dereceye kadar inanabilmek için, Euclides çağlarında ancak pek az kimse erişebildiği ve bilebildiği, ama şimdi ilkokullarımızda öğretilen geometriyi anımsayalım.

FİZİĞİN BAŞARILARI

Fiziğin uygulamaları üzerine konuşurken, onları hem nerede ortaya çıktıkları, hem de konularının ne olduğu görüş noktalarından ele alabiliriz. Fiziğin başarıları, endüstri, elektrik mühendisliği, tıp ve tarımda uygulamalar bulmuştur. Hava tahminleri, ham madde aramaları, uzayın fethi programlarında fizik yöntemleri kullanılmaktadır. Uygulama konuları, fiziksel araştırma, buluş ve denetim yöntemleri kadar yeni fizik olayları, yeni malzemeler ve enerji kaynaklarını da içerir.

Doğa biliminin sağladığı sayısız kültürel, entellektüel ve hattâ estetik değerlerden burada örnekler yolu ile yalnızca bir kaç tanesini ele alalım. Doğanın temel özelliği olan hareket, matematik denklemler biçiminde ortaya konabilir. Fizik; uzay-zaman geometrisi, kütle ve enerji arasında ilk bakışta hiç beklenmeyen bağlantıyı öngörür. Günümüzdeki biyoloji, dünyadaki tüm canlı organizmaların, aynı genetik malzemeye sahip oldukları için akraba olduklarını söyler.

Astronomlar, evrenin genişlediğini bulmuşlardır. Yeni astrofizik gözlemleri, uzayda formaldehit ve etil alkol gibi organik moleküllerin varlığını kanıtlamıştır. Fizik yasalarının evrenselliğine, yalnlığına ve korunum yasalarıyla bakışım arasındaki gibi hiç umulmayan ilişkilerle pek şaşılabılır. Yeryüzünde çevremizdeki maddenin tüm me-

kanik, elektrik, optik ve ısı özellikleri; ilkesel bakımdan kütle çekim sabiti, Planck sabiti, ışık hızı, proton ve elektron kütleleri, elektron yükü gibi birkaç "fizik sabiti" ile yalın denklemler cinsinden sunulabilir, öngörülebilir ve açıklanabilir.

Sosyalist ve kapitalist toplumlarda fiziğin konumunun kısaca karşılaştırılmasına girildiğinde, ilkin sistem ayrılıklarının bilimin rolü, amacı ve işlevleri üzerinde apayrı etkileri olduğu söylenmelidir. Üst yapının bir parçasını oluşturan sosyal bilimlerin durumunda tabanın rolü özellikle göze çarpar. Böylece yönetici sınıf ve onun güç aygıtının ilgiyle doğrudan bağlantılıdır. Doğal bilimlerinin içerikleri bir sınıf karakteri göstermezler. Ancak, sosyal sistem, araştırmanın güdümü, örgütlenmesi, yolu ve amacı yanında bu bilimlerin kazançlarının toplumca özümelenip yararlanılma derecesi üzerine de etki yapar. Kapitalist sistemde üretim araçlarına sahip olan sınıf kazanç peşindedir. Dolayısıyla, kural olarak güçlerini ve etkinliklerini kuvvetlendirecek, varıllıklarının büyümesine doğrudan katkıda bulunabilecek araştırma tasarımlarını desteklerler. Sosyalizmde ise, bilim tüm topluma hizmet edebilir etmelidir. Bu yüzden kültürel, entel-

lektüel ve estetik değerlerinki kadar, maddi mallar bölgesinin de güncel ve gelecekteki istemlerini karşılamaya katkıda bulunmalıdır. Bu görüşe dayanarak, Polonya'da çeşitli araştırmaların uyumlu gelişim görevi ortaya çıkmıştır. Eski ekonomik yararları ortaya çıkaran araştırma ile doğa bilgimizi varışlaştıran araştırma, toplumsal bilinçliliği etkileyip bilişsel değerler üreterek, bugün olduğu gibi teknolojinin gelecekteki gelişimi için de temeller oluşturmakta ve dünya üzerinde Polonya biliminin konumunu belirlemektedir.

Araştırmanın çeşitli yolları arasındaki seçime bakarak, bilimin daha yoğun gelişmesinin sık sık karar alma gerektireceğini anlamak zor değildir. Önemli buluşların nerede ve ne zaman yapılacağını hiç kimse kesinlikle öngöremeyeceğinden temel bilimler bakımından böyle kararları alabilmek özellikle zordur. Ele alınan bir disiplinin, bilimin komşu dalları üzerine yaptığı etkinin kestirilmesi bir seçim ölçütü olabilir. Bu alanda, görevli devlet yetkililerinin verecekleri karar için temel; görevleri öneriler sunmak ve bilim politikasının somut sorunları üzerine görüşlerini bildirmek olan uzmanlar arasında tartışmalar yapılması önemlidir.

GÜN

Siyasi Haber ve Yorum Dergisi

Demokrasi ve barış için, ülkenin özgür günleri için, işçi sınıfının sesi olmak için yayınlanan GÜN, her sayı artan satışıyla, her sayı daha etkin olmak için verdiği uğraşla, 16. sayısına geldi. GÜN'ü daha geniş kitlelere ulaştırmak ve ve çok daha fazla satmasını sağlamak, okurlarını bekleyen güncel görevdir.

16. (Haziran) sayısında

Sol parti tartışmaları
Türk-İş'in eylem kararları ve işçi sınıfının geçmişten
günümüze hakları için verdikleri savaşım

Sendikaları ABD güdümünde tutmak için çalışan
AAFLI'nin Türkiye'deki yüzü
10 sağındaki gelişmeler

26 Aralık 1978 günü başlatılan sıkıyönetim ve olağanüstü hal durumu yaklaşık sekiz yıldır sürdürülmektedir.

Bu döneme ilişkin olarak Danıştay 12. Daire eski Başkanı Sayın Kazım Yenice ile yaptığımız söyleşiyi sunuyoruz. B.S.

Kazım Yenice

"İktidardakiler, olağanüstü dönem koşullarına alıştılar."

Söyleşi: İlhan Alkan

6 Kasım 1983 seçimlerinden sonra oluşan tablo ile bugünkü TBMM tablosu arasında büyük farklılıklar var. Anayasalar da bilindiği gibi, devlet aygıtının düzenlendiği üst düzeyde bir metin oluyor. Bu bağlamda, 1961 Anayasasına yöneltilen eleştiriler ile, 1982 Anayasası sonucu oluşan TBMM'deki son gelişmeler için ne diyebilirsiniz? Bugün ortaya çıkan "sıkıntılı" tablo, 1982 Anayasasındaki sıkıntıların da yalnızca bir bölümü müdür? Bu konuda düşüncenizi alabilir miyiz?

Sanırım önce Anayasa kavramı üzerinde biraz durmak gerekiyor.

Demokratik ülkelerde anayasalar; bireylerin hak ve özgürlüklerini tanımlayan, onları güvenceye bağlayan; devletin temel yapısını oluşturan, devlet erkleri arasında yönetilenler lehine —hukuk devletine yaraşır— adil, çağdaş, demokratik bir denge kuran üst düzeyde hukuk normlarından oluşur.

1961 Anayasası, kanımca tutarlı kurumları ve kuralları ile hukuk devleti ve demokrasi anlayışını bir bütün halinde yaygınlaştırmakta idi. 1982 Anayasasında da hukuk devletinden ve demokrasiden söz edilir. Ne var ki, bir yandan hak ve özgürlüklere getirilen geniş boyutlu kısıtlama ve yasaklamalar; öte yanda örgütün oluşma ve çalışmasında YARGIYA, geniş çerçeveli kanun hükmünde kararnamelere izin verilerek YASAMAYA ait işlevleri YÜRÜTMENİN üstlenmesi, 1982 Anayasa-

sına biraz önce değindiğimiz kavramlarla bağdaşmayan bir görünüm vermiştir.

"Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki son gelişmelere ve ortaya çıkan sıkıntılı tablo"ya gelince, şu söylenebilir:

Eski siyasal partiler kapatılırken, o dönemin önde gelen politikacıları bakımından geçici 4 üncü madde ile getirilen yasaklamalar; 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkındaki Kanun hükümlerine göre yasaklı olmayanların kurdukları siyasal partilerin bir kısmının büyük oranda kurucularının veto edilmesi; siyasal partilerin bir bölümünün 6 Kasım 1983 seçim-

lerine katılmalarnın önlenmesi; seçime girebilenlerin milletvekili adaylarının yer yer vetosu, Mecliste kendisine özgü bir tablo oluşturmuş; kamuoyunun belirli bir süreçte somutlaşan eğilimleri ve tepkileri bugünkü sıkıntıları su yüzüne çıkarmıştır.

1402 sayılı Sıkıyönetim Yasasının sözünü ettiğiniz, kamu görevlilerinin ve işçilerin işlerine son verme yetkisi tanıyan ve sonuçları sürekli hale getirilen ikinci maddesinin değişik son fıkrası, normal hukuk düzeni içinde savunulamaz. 4 Eylül 1985 günlü Cumhuriyet Gazetesinde çıkan "Sıkıyönetim Sonrası, Gö-

revlerinden Uzaklaştırılan Kamu Personelinin Durumu" başlıklı yazımda bu konuyu irdelemiştim.

Yineleyerek şunu söyleyeceğim: Bir hukuk rejimi olan sıkıyönetimde de kişisel özne karar ve işlemlerin yeri yoktur. Bu nitelikle, sıkıyönetim tasarruflarının da yargısal denetimini zorunlu kılar. Bugünkü hukuk düzenimiz yargı yoluyla sıkıyönetim tasarruflarının evvelce olduğu gibi, hukuka uygunluğunun denetimine izin vermemektedir.

Daha da ilginç olanı, Sıkıyönetim Yasasındaki, normal hukuk düzenine uymayan ve o dönemde geçerliğini sürdüren kuralların yasama organınca değiştirilmesine hiçbir engel olmadığı halde, insan haklarını ve hukuk devletini dilinden düşürmeyen, Anayasanın 84 üncü maddesini canının istediği bir dönem için yok sayabilen ANAP iktidarının, ana muhalefet partisinin getirdiği, bu hükümlerin yürürlükten kaldırılmasını öngören yasa önerilerini Parlamentoda reddetmesidir.

Sıkıyönetim, Anayasanın 122. maddesine göre düzenlenmiş bir rejim. Bu daha önceki anayasalarda da vardı. Anayasa aynı zamanda yurttaşların her türlü güvencesini sağlayacak kuralları da içerir. Oysa, 1982 Anayasasından sonra bazı gripliklerle karşılaştık. 1402 sayılı yasa ile sıkıyönetim komutanlarına;

çalışanların görevlerine son verdirilmesi, onların bu uygulamalar konusunda yargıya gidememesi gibi yetkiler verildi. Bunlar için ne diyeceksiniz?

Hukuk devleti olmanın vazgeçilmez koşullarından birisi, yönetimsel (idari) eylem ve işlemlerin yargı denetimine bağlı tutulmasıdır. Yönetimsel keyfiliklerin, geniş anlamda hukuk dışı tutum ve davranışların başka türlü engellenmesi düşünülemez. Vatandaş, kendisini yönetenlerin içine sindiremediği tasarruflarını, yansız ve bağımsız yargı yerlerine götürbildiği ve sonuç alabildiği oranda huzurlu ve mutlu olur.

Sıkıyönetim, olağanüstü bir hukuk rejimidir. Önlemleri bu dönemle sınırlıdır. Sivil demokratik döneme olağanüstü önlemlerin sarkması, normal sivil dönemi olağanüstü döneme dönüştürür. Böyle bir uygulama olağan rejimin felsefesine ve toplumsal demokratik gereksinimlere uygun düşmez.

12 Eylül'den sonra tüm ülkeyi kapsamına alan sıkıyönetim peyderpey kaldırılıyor. Yerine de Olağanüstü Hal Uygulaması getiriliyor. Anayasanın 118, 119, 120, 121 ve 122. maddeleri ve Olağanüstü Hal Yasası ile mevcut yasalar arasında çelişki, anti-demokratik unsurlar var mı? Varsa kısaca açıklayabilir misiniz?

Anayasa; olağanüstü yönetim usullerini: "Olağanüstü haller" ve "Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hali" olmak üzere iki ana başlık altında toplamıştır. Olağanüstü haller, sizin de değindiğiniz gibi Anayasanın 119, 120, 121 inci maddelerinde yer almış; buna göre de 27.10.1983 günlü Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu çıkarılmıştır.

Olağanüstü hal nedenlerinden birisi "doğal afet, tehlikeli salgın hastalık veya ağır ekonomik bunalım" dır. Diğerini oluşturan "hür demokratik düzeni, temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmaya yönelik şiddet hareketleri" hali ise, aynı zamanda sıkıyönetim ilanı nedenleri arasındadır. İkisini ayırt edici sosyal veya siyasal ölçütler koymak olanaksızdır. Bir rejim yerine rahatça diğeri getirilebilir. Şimdi yapılan da odur.

Olağanüstü hal için YÜRÜTME ERKİNE tanınan yetkiler geniş ve mutlak. Bakanlar Kurulu, Cumhurbaşkanlığı başkanlığında, bir yetki yasasına dayanmaksızın —geniş bir delegasyonla— kanun hükmünde kararnameler bile çıkarabilir. Gözaltında bulundurma süreleri bir misli uzatılabilir (2935 sayılı Yasa madde-26). Valilerin yetkilerini kullanmalarından doğan idari davalarda, mahkemeler yürütmenin durdurulması kararı veremezler (aynı Yasa madde-33). Bunlar bir iki örnek.

Sıkıyönetim halinde; bir askeri hiyerarşi, eylem ve işlemlerde bir genellik, bir bütünlük görülür. Olağanüstü hallerde ise yürütme, sivil idare amirleri ve kamu görevlileri üzerinde daha rahat bir baskı kurulabilir. Normal hukuk düzeninin benimsemeyeceği anti-demokratik uygulamalara bu dönemlerde rastlanabilir.

Başbakan Turgut Özal, sık sık asayiş ve ekonomi konusunda olumlu tablolar çiziyor. Öyleyse, olağanüstü hal uygulamasına neden gerek görülüyor?

Anayasa Mahkememiz; sıkıyönetim kalktıktan sonra da, sıkıyönetim mahkemelerinin görevlerinin eldeki dosyalar için sürdürülmesini öngören 1402 sayılı Yasanın 23 üncü maddesini iptal ederken, gerekçe olarak şöyle diyordu: "Olağanüstü durum artık yoksa, olağanüstü yolların ve tedbirlerin de sona ermesi ve olağan hukuk düzeninin tüm gereklerinin geri gelmesi doğaldır" (12 Şubat 1972 gün; Esas 1971/31 - Karar 1972/5 sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı).

Ekonomik başarılarını hergün yitineleyen; asayişin yerindeliğini vurgulayan sayın Turgut Özal ve ANAP'lı arkadaşlarının, buna karşın OLAĞAN HUKUK DÜZENİNE geçerlik tanımamaları açık bir çelişkidir. Ama her alanda benzer çelişkilere tanık olmuyor muyuz? Kanımca bunun nedenlerini; olağanüstü dönemin kendilerine hazırladığı koşullara fazlasıyla alışmış ve bunları benimsemiş olmalarında; çağın hukuk devleti - demokrasi anlayışını görmezlikten gelerek, ne pahasına olursa olsun iktidarlara döneminde dikkensiz gül bahçesinde çalışmayı içlerine sindirebilmelerinde aramalıdır.

Kazım Yenice: "Asayişin yerindeliğini vurgulayan Turgut Özal'ın Olağan Hukuk Düzeni'ne geçmeyişi çelişkidir."

Sermayenin İlk Birikimi ve Küçük Köylülük

M.İlhan Erdost

Türkiye Alice' in Harikalar Diyarına benziyor.

Emekçi yığınların ve bu arada köylülüğün acılı yoksullaşmasını simgeleyen rakamlar, sanayinin tarımı geride bıraktığının, bir başka deyişle, ülkenin, tarım ülkesi olmaktan sanayi ülkesi olmaya evrimleştiğinin kanıtı olarak sunuluyor. Tarımın yıllık gelir payı, 1977'de yüzde 29.12 iken, 1984'te yüzde 21.48'e düşmesi, sanai üretimin yıllık gelir içerisindeki payının artmasıyla açıklanıyor. Demek ki hızla sanayileşiyoruz, ya da hızla geliyoruz.

Sanayi alanında bir gelişme olduğu yadsınmaz; ama bu, tarımsal ürünlerin düşürülen fiyatlarının toplamıyla da açıklanamaz. Sermayenin, küçük köylülüğün acılı yoksullaşması pahasına, hızla büyümesi ise ulusal ölçekte bir gönenç gösterisi hiç olamaz.

Bu değişimin "püf noktası" kavranmıyor değil. Kimi demokrat yazarlar, tarımın yıllık gelir payının azalmasının belirleyici nedeninin, tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki düşüşten kaynaklandığını vurguluyor. Gene de bu, tarımdan sanayiye, bir "kaynak aktarımı" olarak niteleniyor. Yıllardır duyurulan bu terim. Sanayiden tarıma "kaynak aktarılması" hemen hiç görülmedi. Ama, tarımdan sanayiye "kaynak aktarımı" a- zalınca, tehlike çanlarının çaldığı günleri yaşadık. Faşist örgütler ülkeyi bir ağ gibi sardı. Yurtsever, demokrat, ilerici düşün adamları, bilim adamları, yazarlar, savcılar, sendikacılar, öğretmenler pusuya düşürüldü, toplu faşist katliamlar gerçekleştirildi. Tarımdan sanayiye "kaynak aktarımı" büyük ölçeklere ulaştığı zaman ise, gelişmenin ve gönençin

davulları çaldı, bazı yüzler iyi "güldü".

Çok değil, yedi-sekiz yıl önce, köylülüğün "sömürülme" sinden de söz edilirdi. Emekçilerin "sömürüldüğü" yazılırdı. Şimdi ise, bu terim, ürpertiyor kimi demokrat yazarı. Uysal ve "celebi" olmak gerekiyor, burjuvazinin uslandırdığı çocuklar gibi konuşmak, olsa olsa, tarımdan sanayiye "kaynak aktarımı"nın arttığını söylemekle yetinmek gerekiyor. Eğer, ulusal ölçekte, ortaklaşa toplumsal mülkiyetten söz etmek olanaklı olsaydı, tarımdan sanayiye "kaynak aktarımı" teriminin, kendi içerisinde tutarlı olabileceğinden söz etmek de olanaklı olabilirdi. Ama, özel mülkiyetin ve özel mülk işletmelerin temeli oluşturduğu bir ülkede, tarımdan sanayiye kaynak aktarımı demek, tarımsal üreticilerin, yani köylülüğün ürettiği değer, sanayi sermayesi tarafından, daha somut bir anlatımla, bu "kaynak" ı paylaşan sermaye ve servet sahipleri tarafından, maledinilmesi demektir. Tarımsal üründe içerilen köylülüğün emeğinin değerinin önemli bir bölümünün, kâr, faiz ve rant olarak, karşılığı ödenmeden maledinilmesinin burjuvaca evcilleştirilmiş karşılığıdır kaynak aktarımı terimi.

I

Sermayenin, biri ilkel birikim öteki sermaye birikimi gibi özünde farklı iki birikim biçimi vardır. Sermaye birikimi kapitalist işletmede üretilen artı değer genişletilmiş yeniden üretime yatırılan bölümünden oluşur. İlkel birikim ise kapitalist işletmede üretilen artı değerden oluşmayan esas olarak köylülüğün

tasarrufunda ya da mülkiyetinde bulundurduğu üretim araçlarının ya kitlesel olarak zorla ya da kapitalist iç pazar aracılığıyla sermayenin öğelerine dönüştürülmesiyle sağlanan birikimdir.

Köylülüğün tasarrufunda bulundurduğu topraklardan yığınlar halinde zorla sökülüp atıldığı mülksüzleştirildiği klasik biçimine İngiltere'de rastladığımız, ülkemizde de daha dar ölçeklerde gerçekleştirilen ilkel birikimi Kapitalizm ve Tarım'da örnekleyerek yazmıştım. Sermayenin ilkel birikiminin genel ve uzun süren biçimi ise genişleyen iç pazara çekilen köylülüğün (sanai ürünler değerleri üzerinden ya da değerlerinin üstünde satılarak tarımsal ürünler değerlerinin altında bir fiyatla satın alınarak) yoksullaştırılmasıyla gerçekleştirilir.

Türkiye çok partili parlamenter sistemden uzaklaştırıldığı günden bu güne, köylülüğün, kapitalist pazardan sağladığı üretim araçlarının ve geçim nesnelerinin fiyatlarındaki yükselmeye oranla, tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki azalan artışlar (gerçek düşüşler) sonucu kendileri özünde kapitalist işletme olmayan küçük tarım işletmeleri, ürettikleri değerleri artan oranlarda karşılıksız bırakmaya ve acılı yoksullaşmaya yargılandılar; köylülüğün karşılıksız bırakmak durumunda kaldığı değeri maledinen sermaye, ilkel birikimin artmasıyla yeni bir gönenç dönemi yaşamaya başladı.

II

Şöyle de açıklanabilir: Kimi üreticiler diyor ki, 1 kg tütünün maliyeti 1.044 lira, ama Tekel, bu tütünü 885 liraya alıyor. Araştırma yapan yazar diyor ki, (taşıma ve işçilik hariç) 1 kg ekmeklik buğdayın 1979'da maliyeti 3.36 lira, taban fiyatı 5.03 lira, "kâr oranı" yüzde 33.20 idi. 1985'te, (gene taşıma ve işçilik hariç) maliyet fiyatı 55.87 lira, taban fiyatı 63.00 lira, "kâr oranı" yüzde 11.32 oldu.

1 kg ekmeklik buğdaydan, üretici köylünün, kâr olarak değil de işçilik olarak, yani emeğinin ücreti olarak, 8.87 lira aldığı açıktır.

Çocukluğumda, bir dönüm toprağa, bir teneke, yani 17-18 kg buğday ekilirdi. Ortalama bire-on bir verimle, bir dönümden 10 teneke, yani 170-180 kg buğday kaldırıldığında, köylü ücretine karşılık o-

Oğuz Gürel

larak, 1.507 ile 1.596 lira arasında bir para almış olacaktır. Elli dönüm toprağı olan ve nadas uygulamayan bir köylünün yıllık geliri (ücrete tekabül eden kısım) 79.800 lira, aylığı ise 6.650 lira olmak gerekir. 1979'daki rakamlarla, bu miktar, 83.500

lira, aylığı 6.958 liraydı. (Asgari ücret ile ifade etmek gerekirse, 1979'da, asgari ücret 3.000 lira, küçük köylünün aylık geliri 6.958 lira; buna karşılık, 1985'te, asgari ücret 27.800 lira, küçük köylünün aylık geliri 6.650 liradır.)

Gene araştırmacı yazarların rakamlarıyla, köylünün, 1979'da 1 litre motorin almak için, 1.79 kg buğday, ya da 6.34 kg şeker pancarı, ya da 0.36 kg pamuk satması gerekiyordu. 1985'te ise, gene 1 litre motorin almak için, 2.92 kg (yani 1.13 kg daha çok) buğday, ya da 14.21 kg (yani 7.87 kg daha çok) şeker pancarı, ya da 0.75 kg (yani 0.39 kg daha çok) pamuk satmak zorunda kaldı.

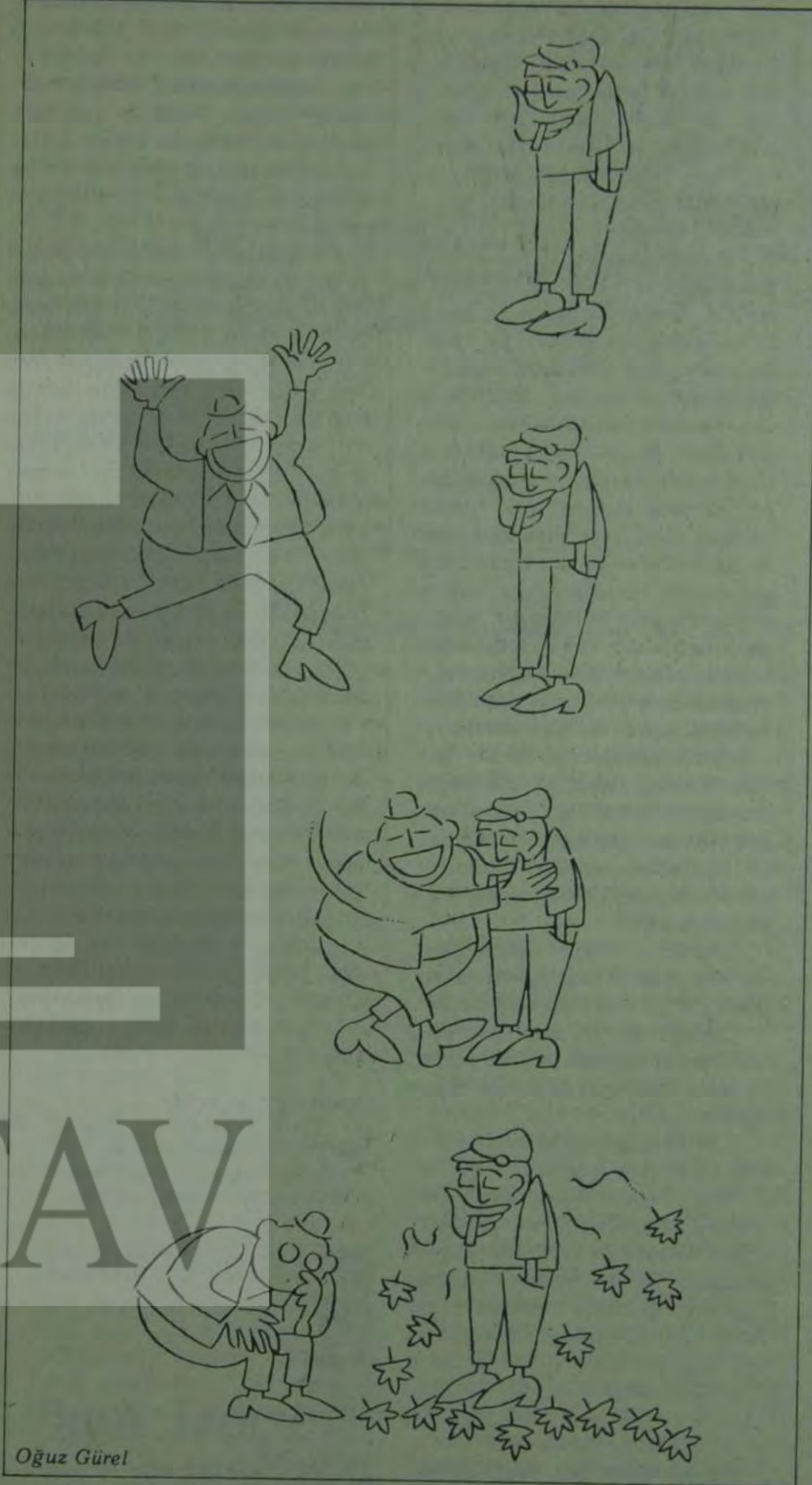
1 kg gübre almak için, 1979'da, 0.45 kg buğday, ya da 1.73 kg şeker pancarı, ya da 0.10 kg pamuk satması yetiyordu. 1985'te gene 1 kg gübre alabilmesi için, 1.70 kg (yani 1.25 kg daha çok) buğday, ya da 8.26 kg (yani 6.53 kg daha çok) şeker pancarı, ya da 0.45 kg (yani 0.35 kg daha çok) pamuk satmak zorunda kalmıştır.

Buğdayın da, şeker pancarının da, pamuğun da fiyatı artmıştır, ama, bunları üretebilmek için gerekli üretim araçlarına (tohum, gübre, ilaç, motorin, makine vb) ve geçim nesnelerine ödemek durumunda bıraktığı fiyatlar, daha büyük oranda artmıştır. Tarımsal ürünlerin fiyatları küçük oranlarda artarken, tarımsal üretim amacıyla tüketilen ürünlerin fiyatları büyük oranlarda artmış ve dolayısıyla, üretici köylünün emeğinin değeri, artan oranlarda, karşılıksız olarak, sermaye tarafından maledinilmiştir. Özünde kapitalist işletme olmayan köylü işletmelerinde üretilen değer, sermaye tarafından karşılığı ödenmeden maledinilmesi, sermayenin artı değer birikiminden farklı, ilkel birikime tekabül eden biçimini sergiler.

Sermayenin daha büyük bir hızla büyümesinin bedelini, işçiler azalan ücretleriyle, köylüler azalan fiyatlarıyla ödediler ve ödemeye devam ediyorlar. Yalnız işçiler ve köylüler mi? Sermaye, emekçilerin sınıfsal çıkarlarını savunan bilim adamını, sanatçıyı, yazarı, siyaset adamını, sendikacıyı, gençliği baskı altına alarak, geniş emekçi yığınların acılı yoksullaşması pahasına, kendi büyümesinin yolunu açmıştır.

III

Konuyu şöyle yalınlaştıralım: Yukarıda belirttik ki: 1985'te, köylü, 1 kg buğdayı, işçilik hariç, 55.87 liraya malediyor, 63.00 liraya satıyor. Emeğinin ücreti olarak, 1 kg

Oğuz Gürel

buğdayda, 8.87 lira aldığını kabul edelim.

1 kg buğdayı üretmek için ne gerekli? Bir keretoprak gerekli. Sonra tohum gerekli. Toprağı işleyecek saban ya da pulluk gerekli. Sabanı ya da pulluğu çekecek öküz, at yada traktör gerekli. Gübre ve ilaç gerekli. Tırpan ve döven, ya da biçerdöver gerekli. Biz bunların tümüne, üretim aracı diyoruz. Ama, tohumu, sabanı, öküzü, traktörü, ilacı, motorini bir tarlaya yığalım. Bunlar, tohumu eker, biçer mi? Hayır. Başka ne gerekli? Tarlayı sürecektir, tohumu ekecek, ekini biçecek harmanlayacak emek gerekli. Demek ki, üretilen buğday, üretim araçlarından bu ürüne aktarılan emek ile, üretici köylünün emeğidir. Üretim araçlarından, üretilen 1 kg buğdaya aktarılan emek, geçmiş (cansız) emektir. Doğrudan üreticinin 1 kg buğdayda içerilen emeği de, canlı emektir. Üretilen buğdayın değeri de, üretim araçlarından ürüne aktarılan cansız emek ile, doğrudan üreticinin canlı emeğinden oluşur.

Köylü, 1 kg buğdayı, değeri üzerinden bir fiyatla sattığı zaman, hem üretim araçlarından bu ürüne aktarılan değeri, hem de kendi emeğinin değerini, fiyat olarak almış olacaktır. Köylü, ürününü, değeri üzerinden değil de, maliyet-fiyatı üzerinden sattığı zaman, ancak, bu ürüne üretim araçlarından aktarılan değer ile kendi ücretini (yani bu ürünü yeniden üretebilmek için emek-gücünü yenileyebileceği değerin fiyatını) almış olacaktır. Dolayısıyla, canlı emeğinin değerinin bir bölümünü karşılıksız bırakacaktır. Çünkü, her canlı emek, konumuz açısından söylemek gerekirse, tarımsal emek üretkenliğinin belirli bir düzeye ulaşmasıyla birlikte, aynı ürünü üretecek emek-gücünü yenileyecek miktardan (gerekli -emeği yenileyecek değerden) daima bir fazla değer, Kapitalizmin terimiyle söylersek artı-değer üretir.

Üretici köylü, ürününü, maliyet-fiyatı üzerinden satmak durumunda kalıyorsa, burada, geçmiş emeğin değerini, canlı emeğin ise gerekli -emeğe tekabül eden bölümünü almış, artı-emeğe tekabül eden değerini karşılıksız bırakmış olur.

Kapitalist tarım işletmesinde, sermayenin kârı dediğimiz bölüm, bu artı-emeği temsil eden değerden oluşur. Eğer buğday, maliyet-fiyatı

üzerinden değil de, üretim fiyatı üzerinden satılırsa, kapitalist tarım işletmecisi, sermayesinin kârını, ürünün içerdiği artı-değerden sağlayacağı gibi küçük köylü de, tohum, motorin, araç, ilaç ve benzeri üretim aracına yatırdığı küçük sermayesinin kârını da, kendi artı-emeğinin değerinden sağlar.

Bitmedi: Sınai işletmede, sermayenin bileşimi yüksektir. Bir başka deyişle, üretim araçlarını temsil eden değişmeyen sermayeye yatırılan kısım, işçi ücretlerini temsil eden değişen sermayeye oranla fazladır. Tarımda ise, sermayenin bileşimi düşüktür. Artı-değer oranı, sınai işletmede ve tarımsal işletmede, aynı diyelim yüzde 100 olsun. Toplam sermayeye göre, sınai işletmede, işçi ücretlerine ayrılan kısım az, tarımsal işletmede, gene toplam sermayeye göre işçi ücretlerine ayrılan kısım daha fazla olacaktır, toplam sermayeye oranla, artı-değer oranı, tarımsal işletmede daha fazladır. Kapitalist tarım işletmesinde, artı-değerin, sınai işletmeye göre fazla olan bölümü, toprağın rantı olarak toprak sahibine ödenir. Bir başka deyişle, kapitalist tarım işletmesinde, artı-değerin bir bölümü sermayenin kârını, bir bölümü toprağın rantını oluşturur.

Kapitalist tarım işletmesinde, üretilen ürün, kendi değeri üzerinden satıldığı zaman, bu ürünün fiyatı, toprağın rantını, sermayenin kârını, işçinin ücretini ve üretim araçlarından ürüne aktarılan değeri içeriyor demektir.

Açıklamayı kolaylaştırmak için, şöyle diyelim:

Diğer bütün koşulları (kiracı, ortakçı ve benzeri durumları) dışıyalım ve toprağı ve üretim araçları kendisine ait olan ve kendi ailesinin emeğiyle üretimde bulunan küçük tarım üreticisi köylüyü "model" olarak alalım.

Üretici köylünün ürününün fiyatı (bunu, devlet belirliyor), değeri üzerinden belirlendiği zaman, o, toprağının rantını, küçük de olsa sermayesinin kârını, kendi ücretini, üretim araçlarından ürüne aktarılan değeri, fiyat olarak gerçekleştirmiş olacaktır. Ama, ürünün fiyatı, üretim-fiyatı üzerinden belirlendiği zaman, o, toprağının rantını; maliyet-fiyatı üzerinden belirlendiği zaman sermayesinin kârını (ki, bunlar

üretici köylünün canlı emeğinin artı-emeğine tekabül eden değerlerdir) karşılıksız bırakmış olur. Ürünün fiyatı, maliyet-fiyatının altında belirlendiği zaman, ücreti de azalmaya başlayacak, bir başka deyişle, gerekli-emeğine tekabül eden değerin bir bölümü de karşılıksız bırakılmış olacaktır.

Başlangıçta, üretim araçlarına ve elli dönümlük toprağına sahip olan ve buğday üreten küçük köylünün aylık ücretinin 6.650 lira olduğunu, yani normal geçim koşullarına göre çok düşük olan asgari ücretten de beş katı az olduğunu saptamıştık.

Sorulması gereken soru şu: Pek ama, köylümüzün ürettiği ürünün içerdiği ve karşılıksız bıraktığını söylediğimiz değer ne oldu? Anahar ve inek masalındaki gibi, yanıp kül olmadığına göre, bu değeri kim maledindi? Bu değer, onun satın aldığı tohumun, saban ve traktörün, gübre ve ilacın, yem ve motorinin, gene kapitalist pazardan sağladığı geçim nesnelerinin tekel fiyatları tarafından emildi. Yani, sermaye, kendi ürününü, değeri üzerinden, hatta tekel fiyatıyla, yani değerinin üstünde bir fiyatla satarak, buna karşılık köylünün ürününü, içerdiği değerin çok altında bir fiyatla satın alarak, bu değeri, karşılıksız maledindi.

Burjuvazi, bu harikalar diyarını nasıl yarattı? Daha önce Bilim ve Sanat'ta, "24 Ocak ve Demokrasi" adlı yazımda anlatmaya çalışmıştım.

Rakamlar için kaynak:

- 1) "Üreticinin Alın Gücü Düşüyor", Ziraat Dünyası, Kasım 1985, no: 368
- 2) Mehmet Altan, "Sermaye Birikim Modeli ve Rantlar" Güneş, 6.4.1986

ASIM BEZİRCİ

İkinci Yeni Olayı

34

1980 Verileriyle Kırsal Alanda Yapı

Feride Altan

"Bafra yöresi tütün üreticisi 'icraat'tan hiç de hoşnut değil.. Kendi deneyimleriyle, kemeri sıkıktan bıkışlar. Parasızlıktan, hastalarını şehre getirememekten, borçlarını ödemek için traktörlerini, hattâ eşyalarını satmaktan bıkmışlar. Artık, icra yemek istemiyorlar!.."

(Murat Yetkin, Ziraat Dünyası, No: 371, Nisan 1986)

Tarım kesiminde, özellikle son iki yıldır, gazete manşetlerinde ve konu ile ilgili süreli yayınlarda, gündemden hiç çıkmayan bir "sorunlar yumağı" var.

Bunca sorun ve yoksulluk, elbette bir günde ortaya çıkmadı. Tarımdaki örgütsüz küçük üretici yapı ve bu yapının sürmesine neden olan ekonomi politikaları, makro bir ürün planlamasının olmayışı, sorunların ve zaten var olan yoksulluğun artmasına uygun bir ortam yaratıyor.

Bu yazının amacı, tarımın ve üretici köylünün bugün karşı karşıya olduğu sorunları saptamak değil, "tarımsal yapı"yı irdelemek ve son tarım sayımındaki (1980) verilere dayanarak, köylü ailelerin (işletmelerin) bir varsılık sıralamasını yapmaya çalışmak olarak saptandı.

TÜRK TARIMININ YAPISI

Tarımsal yapıyla ilgili bütün araştırma bulguları, çoğu gelişmekte olan ülkeler gibi, Türk tarımında da "küçük üreticilik" in ve "orta köylülük" ün yaygınlığını göstermektedir. Gerçekten Türk tarımında, son otuz yıllık dönem boyunca, tarımsal işletmelerin en belirgin özelliği, 100 dekaradan az toprağı "işletiminde bulunduranlar" ın, toplam işletmelerin yüzde 80'ini aşan bir oran oluşturmasıdır. Bu küçük tarımsal işletmeler, toplam tarımsal alanın

ancak yüzde 40-48'ini işletimlerinde bulundurmaktadırlar. Buna karşılık, toplam işletme sayısının yüzde 13-18'ini oluşturan "orta" ve "büyük" işletmeler, aynı alanın yüzde 50-60'ını paylaşmaktadırlar.

Tarımın, yıllardır sar...yi kesimine kaynak aktarıp aktarmadığı tartışılırken, 1970'li yılların ilk yarısı hariç, "iç ticaret hadleri"nin tarım aleyhine geliştiği görülmektedir. Bu duruma, yetiştirdiği ürünün fiyatlarını belirleyebilecek bir örgütsel gücü olmayan, "geçimlik düzeyde" veya bu düzeyin biraz üstünde ve altındaki küçük üretici çiftçi ailelerin varlığı neden olmaktadır. Bu kesimin üretimi, bir yandan verilen "kredi" ler ve benzer düzenlemelerle özenilmektedir, bir yandan da geliri "taban fiyatı" uygulamaları ile "kontrol" altında tutulmaktadır. Böylece, hem bu ürünlerdeki büyük fiyat dalgalanmaları önlenerek çiftçi ailelerin "belirli bir geliri" elde etmeleri sağlanıyor, tarımın, sanayi ürünlerine geniş pazar olma özelliği korunuyor, hem de gene bu yolla, tarım dışı kesimlere, parasal bir kaynağın aktarılması söz konusu oluyor. (Şimdilerde ise, iktidarın batan şirketleri kurtarmaktan, tarıma bakacak vakti yok!..)

Otuz yıllık bir zaman diliminde, Türk tarımında ne gibi değişimler oldu? Hem tarım dışı alanlardaki değişim ve gelişmelerin etkisi ile hem de tarımın kendi iç dinamiği

gereği, otuz yıllık dönem boyunca, ana özellikleri değişmeden, tarımsal yapının çeşitlendiği, teknoloji ve modern girdiler bakımından, olumlu gelişmeler olduğu gözleniyor. Ancak bu gelişimin, yeterli bir düzeye ulaştığı da söylenemez. Yapının küçük üreticiliğe dayanması, bunun da örgütsüzlük nedeniyle bir siyasi güç oluşturmaması nedeniyle, söz konusu değişimin öğeleri, nitelik ve zaman yönünden, birbirleriyle uyum içinde görünmüyor.

TOPRAĞIN BÖLÜŞÜMÜ

Köylü ailelerin varsılık sıralamasını yapmak için, "toprak bölüşümü" iyi bir dayanak mıdır?

Tarım kesiminde, işletmelerin tabakalandırılmasında, geleneksel yaklaşım olan "toprak büyüklüğü" ölçütünün yeterli olup olmadığı, kuramsal alanda tartışılmakta ve yeni yaklaşımlar önerilmektedir.¹ Bu yaklaşımlar, söz konusu ölçütün, yaşanan gerçekle uyumsuzluğundan kaynaklanıyor. Örneğin, 100 hektarlık sulu alanda yapılan tarım, büyük işletmecilik normlarını sağlayabilirken, gene aynı toprak büyüklüğünde, kuru olarak yapılan tarım ancak orta işletme normlarını tutturabilmektedir. Bununla birlikte, tarımsal yapıyla ilgilenen hemen her araştırmacı, tarım sayımlarında "Toprak Dilimlerine Göre İşletme Sayısı ve Toprak" başlığı altında yer alan "veriler"den ve bilgi-işlem olanaklarından yararlanarak "Eşitsizlik Ölçütleri" ile toprak ortalamalarını hesaplama cazibesine kapılmaktadır.²

Toprak büyüklüğünün yanı sıra, diğer hangi ölçütler kullanılarak, köylü ailelerin (işletmelerin) varsılık sıralaması, gerçeğe daha yakın biçimde saptanabilir? Bu soruya yanıt aranırken, "dağılım bulguları"na bakmak, bizce de kaçınılmaz görünüyor. Bu bakımdan araştırmada, işletmelerin toplamda ve kimi niteliklerinde, en bilinen eşitsizlik ölçüsü olan "GİNİ ORANI" ile toprak ortalamaları elde edildi. Böylece, işletmelerin çeşitli niteliklerine göre, toprak dağılım bulgularını hesaplayarak, toprak büyüklüğü ölçütüne bağlı kalınmanın, bir adım ötesine geçilebileceği düşünüldü.

Bu dağılım bulguları özetle şöyle: 1980 Tarım Sayımı verilerine göre

"Parasızlıktan, hastalarını şehre getirememekten, borçlarını ödemek için traktörlerini, hattâ eşyalarını satmaktan bıkmışlar. Artık, icra yemek istemiyorlar!.."

re, toplam tarımsal işletmelerdeki GİNİ KATSAYISI, (0.56) olarak bulundu. Bilindiği gibi, Gini Oranı, (1)'e yaklaştıkça "daha eşitsiz bir bölüşüm"ü gösterir. O halde, Türk tarımında, 1980'de de, oldukça eşitsiz bir toprak bölüşümü söz konusudur. Gene toplam işletmelerdeki ortalama toprak büyüklüğü 6.3 hektar olarak saptandı. Bunun üst ve alt sınırlarındaki ortalamar ise, sırasıyla 12.9 ve 2.1 hektar olarak belirdi.

İşletmelerin çeşitli niteliklerine göre, toprak dağılımı bulgularına gelince: Türk tarımında, toprakta yaygın tasarruf biçiminin "sahiplik" olduğu biliniyor. Bu konudaki dağılım bulgularından en ilginç olanı şu: "Dışardan arazi tutup, dışarıya arazi vermeyenler" grubunda, toprak ortalamarı, toplam işletmelerin ortalamarından daha eşit bir dağılımla birlikte, yüksek çıkmıştır. Çünkü bu grupta, kendi toprak sınırlarını aşmak isteyen kapitalist ve zengin çiftçiler de yer alıyor.

İşletmeler, çalışanların konumuna göre irdelendiğinde, yalnız "aile emeği" kullanan işletmelerin 1980 Tarım Sayımı verilerine göre yüzde 67.1 olduğu görülüyor. İşletmeler içinde yalnız "ücretli işçi" çalışanlar yüzde 2.6 gibi az bir paya sahip. Yabancı emek kullanımında yoğunluk, aile emeği ile birlikte ücretli işçi çalıştıranlarda görülüyor.

"Ücretsiz aile emeği" ile birlikte "yabancı emek" çalıştıran işletmelerin, toplam dağılımdan daha eşit bir dağılıma ve daha yüksek "toprak ortalamarı"na sahip olduğu saptanıyor. Bu da, yabancı emek kullanımının, köylü ailelerin varsılık sıralaması için, anlamlı bir gösterge olacağını çağırıştırıyor.

Salt yabancı emek kullanan işletmeler grubunda ise Gini Oranı'nın yüksek çıkması, yabancı emek kullanımı ile toprak büyüklüğü arasında, kuvvetli bir pozitif bağıntının olmadığını gösteriyor. Bu sonuç, aynı zamanda, toprakla emek bağıntısını kesip kente göç eden, işletmesinde yabancı emek çalıştıran küçük toprak sahiplerinin varlığına da işaret ediyor.

Bazı bireyleri işletme dışında çalışan işletmelerin, toplam dağılımdan daha düşük toprak ortalamarı ile daha eşit bir dağılım vermesi ise, bu grupta toprak yetersizliği nedeniyle kırsal kesimdeki sürekli ya da geçici tarım işçisi olgusunu vurguluyor.

Traktör kullanımı, tarımsal işlet-

melerde, bölgeden bölgeye yüzde 30 ile yüzde 75 arasında değişen bir yaygınlığa sahip. Burada, "traktör kullanımı" deyiminin sahiplik, ortaklık ve kiracılık durumlarını kapsadığını belirtmek gerekiyor.

Bu konudaki dağılım bulgularına gelince: Traktör sahipliğinde, toplam dağılımdan daha eşit ve daha yüksek ortalamarın yer aldığı bir dağılım elde ediliyor. Ortaklaşa traktör kullanan işletmelerdeki dağılımda Gini Oranı, gene toplam dağılımdan daha eşit, traktör sahibi işletme grubunun ortalamarından daha düşük sonuçlar veriyor. Kirayla traktör kullanan grupta, gene toplam dağılımdan daha eşit bir dağılım, küçük toprak ortalamarı ile birlikte elde ediliyor.

Bu bulgular bize, işletmelerin tabakalandırılmasında, traktör sahip ve ortaklığının da anlamlı bir ölçüt olabileceğini gösteriyor.

VARSILLIK SIRALAMASI

Tarımsal işletmelerin gerçek ya-

	Büyük Toprak Sahibi	Zengin Köylü	Orta Köylü Aile			Geçimlik Düzeyin Altı
			Üst-orta	Orta	Geçimlik	
Aile sayısı	708	105178	724524	852416	782536	1185495
Yüzde	0.02	2.88	19.84	23.35	21.43	32.48

psını belirleyen öğelerden başlıcaları olan "sabit sermaye stoku" ve "işletme sermayesi"nin büyüklüğü, ayrıca bunların sağlanma biçimleri ile "ücretli işçi kullanımı", "modern girdiler" ile "toprak ve iklim özellikleri" tarımın karmaşık yapısı dolayısıyla değişik görüntüler sergiliyor. Bunlar, diğer bir dizi ekonomik ve sosyal öğe ile birlikte, "toprak büyüklüğü ölçütü"nü, tek ölçüt olmaktan çıkarıyor. Bu nedenle, tüm öğelerin, birbirleriyle etkileşimleri de göz önüne alınarak, öğeler arasında bir önem sıralaması yapmak gerekiyor.³

Yukardaki ölçütlerin, köylü aileler arasındaki sosyal ve ekonomik farklılaşmayı belirlemek için kullanacağı şu "kategoriler" öneriliyor:

1- Toprak ağası ve kapitalist çiftçi kapsayan, ayrımcı özelliği "üreten emek" harcamayıları olan büyük toprak sahibi, 2- Zengin köylü, 3- Orta köylü, 4- Yoksul köylü.

İşletmelerin tabakalandırılmasında, yukardaki "zengin", "orta" ve "yoksul" köylü ayrımında, "yabancı emek kullanımının, belli bir eşiği aşmış aşılmadığı" ve "tarımsal araç ve gereçlere sahiplik" ölçütleri önemli oluyor.⁴

Benzer ölçütler, söz konusu araştırmada da kullanıldı. Veri sınırlılıkları nedeniyle, "yabancı emek / aile emeği" oranı yerine, yabancı emeğin, işgücü gereksinimi içindeki payı göz önüne alındı. Tarımsal araç ve gereç sahipliğinde ise, Türk tarımında, makinalaşmanın simgesi olarak algıladığımız "traktör sahipliği ve ortaklığı" ölçütüne başvuruldu.

Böylece, toprak büyüklüklerini belirleyen dilimlerdeki işletmelere, yukardaki ayırım ölçütleri uygulanarak sayfa 36'daki tablo elde edildi.

Tablodaki bulgulara göre orta köylü ailelerin toplamdaki oranı yüzde 64.6, ilk iki en varlıklı grup ailelerin oranı ise yüzde 2.9 olarak görülüyor.

İlk üç grupta, son üç grup biçiminde bir ayırım yapıldığında ise, ilkinin oranı yüzde 22.8, ikincinin oranı yüzde 77.2 olarak ortaya çıkıyor. Bu oranlar toprak büyüklüğüne göre yapılan ayrımla karşılaştırıldığında, ilk üç grup için yüzde 18.1 oranı, son üç grup için ise yüzde 81.9 oranı karşılık geliyor.

Her iki bulgu da, küçük işletmeciliğin ve orta köylülüğün yaygın-

ğını gösteriyor. Ancak, "diğer ayırım ölçütleri"nden elde edilen bulgular, toprak büyüklüğünden biraz daha analitik bilgi verme olanağı yaratıyor ve böylece, köylü ailelerin sosyal yapıları ile ilgili gerçek daha iyi kavranabiliyor. Ancak, bu tür tabakalandırma çalışmalarının, toprak büyüklüğüne göre düzenlenmiş verilerden değil, konunun gerektirdiği orijinal verilerden yola çıkılarak yapılması gereği göz önüne alındığında, bu çalışma, konuya bir yaklaşım denemesi olarak görülmelidir.

Sözü, gene günümüzde tarımda yaşanan gerçeğe dönerek bitirmek isteriz:

Yukardaki bulgular bize, köylü ailelerin üçte birinin "geçimlik düzeyin" altında yaşadığını gösteriyor. Bunlar, kıraç bozkırın, ağa, tefecinin, aracının burgacında, fiyatlarla ona ulaşan kapitalizmin amansız soluşunda, mutlak bir yoksulluğu yaşıyorlar. Şimdi görünen o ki, bu yoksullara, ancak "kendini yeniden üretme" düzeyinin yeterliliğine razı gelen, bir bakıma "kendini sömüren"⁵ çilekeş köylülerle, elindeki üretim araçlarıyla dinamik köylü niteliğine uyan orta-köylülerden de katılmalar olacak. Anlaşılan

bir avuç sanayici, ithalatçı ve ihracatçıyı gözeterek, el ve kafa işçisini, köylüyü, esnafı yok sayan iktidar, köylünün o sonsuza kadar sürer gibi gözüken sabrına güveniyor.

(*) Yazar, bu makaleyi, "Türk Tarımında Değişim, Toprak Bölüşümü ve İşletmelerin Tabakalaşması" konulu yüksek lisans tezi olarak tasarladığı araştırmadan derlemiştir. Tez tasarımı, SBF'nde, Prof.Dr. Korkut Boratav'ın danışmanlığında başlamış, fakat Boratav'ın 1402 ile fakülleden ayrılmak zorunda bırakılması üzerine, Prof.Dr. Uğur Korum'un danışmanlığında sürdürülmüş, Ocak 1985'de danışmanla birlikte, Prof.Dr. Mehmet Bülbül ve Doç.Dr. Güneri Akalın'dan oluşan jüri tarafından, "savunma aşaması"na getirilmeden reddedilmiştir. Jüri, red gerekçesinde, yazara yaklaşımını değiştirmesini önermiştir! Yazar, Bilim ve Sanat Dergisi aracılığıyla, yüksek lisans derslerinde konuya ilişkin bilgileri ve tezinin ilk çatısını kurmakta, büyük yardımını aldığı Prof. Boratav'a teşekkür etmektedir.

- 1- "Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm", Korkut Boratav, s.64-69, AÜSBF Yayınları, No: 454, Ankara, 1980.
- 2- Aynı, s.58-59
- 3- "Measuring Peasant Capitalism", Teodor Shanin, Economic and Political Weekly, Cilt: XII/47, 1977.
- 4- Boratav, 1980, s.57-59
- 5- Boratav, 1980, s.94

372. SAYIDA

- Uluslararası tekellerde yeni dönem, Tokyo zirvesinde tarım ürünlerinin fiyatları belirleniyor.
- Tarım emekçilerinin demokrasi mücadelesinde birleşmesi gerekir.
- Alternatif sorununa giriş: Siyasal ve ekonomik yaklaşım.
- Kadrolaşma kırıma dönüşüyor: Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı'ndaki sağ kadrolaşmanın Tarım Kredi Kooperatifleri'ndeki görünümü

Ziraat Dünyası

Aylık dergi • 250 TL • Adres: Akay Caddesi, 7/4, Bakanlıklar, Ankara • Telefon: 189440 • Bir yıllık abonelik: 2.000 TL • Posta Çek No: 194640

Tarım Kesiminin Çöküşü

Tayyar Bora

24 Ocak Kararlarının ülkede yaptığı yıkımın tarım kesimine yansması çok ciddi boyutlarda olmuştur. Tarım kesimi, doğası gereği, alınan önlemlere uzun sürede yanıt veren bir sektördür. Bu nedenle de kimi önlemler alınsa da tarımın şimdi içinde bulunduğu çöküntünün sancılarını yakın gelecekte dindirmek kolay olmayacaktır. Serbest piyasa ekonomisinin haksız rekabetine dayanamayan tarımsal işletmeler kapanmakta ve üretici işsiz kalmaktadır. Özellikle küçük üreticiler ancak karın doyurmaya yetebilen üretim işlevini bırakıp işsizler ordusuna katılmaktadır. Devlet, tarım kesimine, yatırımlarıyla, sübvansiyonlarıyla, destekleme alımlarıyla yaptığı desteğini büyük ölçüde çekmiştir. Bir yandan ekonomik uygulamalarla tarım kesimi tarihinin en bunalımlı dönemine girerken, diğer yandan tarımsal kuruluşlarda reorganizasyon adı altında yaratılan bürokratik karmaşa, zaten zayıf olan,

TABLO I

Ürün	Üretim (1000 ton)			
	1982	1983	1984	1985
Buğday	17.500	16.400	17.200	17.000
Şeker pancarı	12.733	12.770	11.100	10.000
Pamuk	489	520	602	519
Tütün	208	226	194	184
Üzüm - İncir	3.930	3.730	3.630	3.640
Turuncgil	1.230	1.299	1.334	1.052
Fındık	220	392	300	180

teknik eleman - üretici ilişkisini bütünüyle koparmıştır. Tarımsal kuruluşlar, başta araştırma kuruluşları olmak üzere işlevleri açısından verimliliğini yitirmişlerdir.

Şimdi 24 Ocak Kararlarının uygulanmasıyla tarım kesiminde ortaya çıkmış olan kimi olumsuzlukların, —önemli saydıklarımızı— birkaç paragrafta, bir özetini vermeye çalışalım.*

1. Tarımsal üretim giderek düşmektedir. Bazı ürünlerde 1982-1985 yıllarındaki üretim tablo 1'deki gibi gerçekleşmiştir:

Tablodaki verilerden giderek son bir yıl içerisindeki üretim eksilişini oransal olarak belirtecek olursak: Buğdayda yüzde 1.2, şekerpancarında yüzde 10, pamukta yüzde 13.7, tütünde 5.1, turuncgillerde yüzde 21, ve fındıkta yüzde 40 oranında üretimin düşmüş olduğunu görürüz. 1982 ve 1985 yıllarında birey başına üretim değişimi ise tablo 2'deki gibidir:

Ürün	1982 Üretimi	1985 Üretimi
Buğday	100	90
Pancar	100	73
Pamuk	100	100
Tütün	100	80
Üzüm-İncir	100	86
Turuncgil	100	81
Fındık	100	77

Hayvansal ürünler açısından da durum iç açıcı değildir: 1980 yılı 100 olarak alındığında 1985'te gerçekleşen birey başına süt üretimi 72.9'dur. Toplam canlı hayvan sayısındaki düşüşler ise şöyledir:

	1980	1985
Sığır sayısı	100	78
Koyun sayısı	100	83
Tiftik keçisi sayısı	100	66

Üretimdeki bunca gerileme niye?

2. Tarım ihmal edildikçe, tarımın ülke ekonomisindeki payı da gerilemiştir. Tarım kesimine kamu eliyle yapılan yatırımlar 1985 yılında yüzde 14.8 oranında azaltılmıştır. Tarımın ülke ekonomisindeki katkısı da 1979'a göre 1985'te yüzde 5.7 oranında gerilemiştir.

Bir yandan döviz girdisini artırmak amacıyla tarıma dayalı ürünlerin dışsatımı artırılmak istenirken diğer yandan tarımsal üretim baltalanmaktadır. Bunun sonucu olarak tarımın dışsatımdaki payı da azalmaktadır. 1983'te yüzde 32 olan bu pay 1984'te yüzde 24'e ve 1985'te de yüzde 20'ye düşmüştür. Burada vurgulanmak istenen tarım ürünlerinin dışsatımının artırılması istemi değildir. Yönetimin, gerçekte tarım ürünlerini dış pazara sunarak döviz girdisini artırma üzerine kurduğu politikaya, öteki bazı nedenlerin yanı sıra, üretimi köstekleyerek doğrudan kendisinin ters düşmesidir.

3. Girdi kullanımı en aza inmektedir. Giderek yoksullaşan küçük çiftçi gübre ve akaryakıttan sübvansiyonun kaldırılmasıyla daha az gübre kullanmaya ve traktör yerine karasaban kullanmaya yönelmektedir. Tarımsal üretimde önemli girdilerden biri olan ilaç ise son zamanlarda inanılmaz ölçüde pahalılaşmıştır. Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Bitki Koruma Şube Müdürlüğü'nün saptadığı ilaç fiyatlarındaki artışları girdi fiyatlarındaki artışlara

bir örnek olarak gözden geçirelim:

nirde yüzde 29-60, unda yüzde 200,

TABLO II

İlaçın Adı	Ambalaj	Fiyat (TL)		Son 1 Yılda Fiyat Artışı (%)
		1985	1986	
Antracol	800 g	1360	2903	52
Cupravit	800 g	886	1820	105
Decis	1 L	8108	14160	74
Enovit Süper	400 g	3085	4794	55
Gusathion	1 Kg	291	662	127
Hedenol	1 Kg	956	2026	110

Rastgele seçilmiş yukarıdaki 6 ilaçta yıllık ortalama fiyat artışı yüzde 85 dolayındadır. Ama üreticinin ürününün fiyatı yüzde 85 arttı mı? Bir önceki yıla göre 1985 yılında bazı ürünlerin destekleme fiyatlarının artış oranları aşağıdaki gibidir:

Ürün	1985'teki Destekleme Fiyatları Artışı (%)
Buğday	32.39
Arpa	21.71
Pamuk	45.00
Tütün	42.23
Şeker pancarı	57.81
Çay	38.61

Çiftçi her yıl daha pahalıya mal eden, daha ucuza satan bir şaşılası durumdadır.

4- İç piyasada fiyat yükselmesini ve karaborsayı önlemek amacıyla yapılan tarımsal ürün dışatımları üreticiyi anlamsız bir rekabetin içine çekmiştir. Bunun sonucunda üreticiler maliyetin altında satışlarla büyük zararlara uğramışlardır. Örneğin 1980'e göre 1984'te süt ve krema dışatımı 8 kat, peynir dışatımı ise 13 kat artış göstermiştir.

5- Yeterince girdi kullanamayan, teknolojik olanaklardan yararlanamayan küçük üretici sonuç olarak yeterli verim de elde edememektedir. Bu kısır döngüye dayanamayanlar, işletmelerini büyük üreticilere aktararak kırsal kesimden kopmaktadır. Bu da bir bakıma tarım kesiminde tekelleşmeyi hızlandıran bir olgudur. Kırsal kesimden kopan küçük üretici işsizler ordusuna katılmıştır. 1979'da yüzde 13.6 olan işsizlik oranı 1985'te yüzde 16.7'ye yükselmiş bulunmaktadır.

6- Tarım ürünleri dışsatım fiyatları, iç piyasa fiyatlarının çok altında tutularak, tarım kesimi çalışanlarının emekleri sömürülmektedir. 1984 yılı değerleriyle dışsatım ve iç piyasa fiyatları arasındaki fark pey-

zeytinde yüzde 205, makarnada yüzde 85, salçada yüzde 80'dir. İç piyasada, üretici yüksek fiyat nedeniyle kendi ürününü tüketemezken, bu ürünler yaklaşık yarı fiyatına dış pazara satılmaktadır; halkın açlığı pahasına gerçekleştirilen bir dışsatım...

7- Üretim ve ekim planlaması bütünüyle gündemden çıkarılmıştır. Buna karşılık, üretimi artırmak için dış ülkelerden getirilen, sözde yüksek verimli tohumluklar, hiçbir ön denemeye ve kontrole alınmadan üreticiye dağıtılmaktadır. Değişik çevre koşulları ve yeni hastalık, zararlı sorunlarıyla karşılaşan bu tohumluklar da üreticinin zarara uğramasına neden olmaktadır. Oysa dışarıdan tohumluk getirtmek ve dağıtmak öyle kap-kaç yöntemiyle uygulanacak bir iş değildir. Tohumlukların karantina kontrolleri ve ön adaptasyon denemeleri yapıp uyum ve gerçek verimleri bilimsel olarak saptandıktan sonra dağıtımları yapılabilir.

Yukarıda birkaç paragrafta değinmeye çalıştığımız konular, aslında, biri ötekinin sonucu olacak kadar iç içedir. Ve tümü, tarıma hiç önem vermeyen, yatırımları kısıyan, girdi sübvansiyonlarını ve benzeri destekleri kaldıran, güncel ekonomik çıkarlar için tarım kesimi çalışanlarını alabildiğine sömüren ve tarım kesiminde çalışan büyük kitlenin yoksullaşmasına, azınlığın, tekel kurmasına yol açan 24 Ocak Kararlarının ürünüdür.

* Bu yazı boyunca kullanılan veriler başlıca, aşağıda verilen iki kaynağa dayandırılmıştır:

Turkey, Main Economic Indicators, Republic of Turkey Prime Ministry State Planning Organization, February 1986.

II. Türkiye İktisat Kongresi, V. Tarım Komisyonu Tebliğleri, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: 1783, 1981.

KELEPÇELİ YAZILAR

Samim Lütfü (Ali Sirmen)

KURTULAR ARASINDA CIPLAK

GENÇLİK VE DEMOKRASİ

KATILIMCI GENÇLİK ÖRGÜTLERİ

GÜVEN YAYINCILIK A.Ş.

Kırsal Alanda Yaşam

Akın Birdal

Okuyucu, yazının başlığına bakarak; kırsal alanda yaşam mı kaldı, diyecek; doğru. Bu başlık da kalmadığından ötürü konuldu. Günümüzde birçok yazının başlığına; Türkiye'de Demokrasi, İnsan Hakları, gibi başlıkların oturtulması ve de önceki yıllara değin sürekli gündemde tutulup da, her nedense son zamanlarda unutulmuş görünen "Bağımsız Türkiye" istemlerinin yükseltilmesi de bu nedenden kaynaklanmaktadır.

Evet, kırsal alanda yaşam kalmamıştır. Buna neden olan siyasal yapılanmanın adı da bellidir. Ancak bu adın söylenmesi, teşhir edilmesi yerine, bu adın karşısı olan demokrasi söylenebilmektedir. Bu dönemin adının konulması elbette tarihin işidir. Ama, terminolojide bu dönemin adı ve tanımı vardır. Siyasal iktidarın bunalımı, kendi tabanından gelecek geçici tepkileri bile göze alacak politikalar uygulama noktasına gelmiştir. Ne var ki, 12 Eylül öncesinin ve sonrasında etkileri kamuoyundan giderek silinmektedir. Nitekim burjuvazinin açmazı şimdi buradadır. Halkın, can güvenliği üzerindeki düzmece korkular gitmiş, yaşam güvenliği için demokratik-ekonomik istekler öne çıkmıştır.

İsteklere karşılık verebilmesinin olanağı olmayan iktidar da sürekli 12 Eylül öncesini öne sürmektedir.

Ne var ki, bu yetmemekte ve yönetime geliş gerekçelerinin inandırıcılığı kalmamaktadır. Kitleler üzerindeki depolitizasyon da giderek etkisizleşmektedir.

Toplumun her kesitinde kendini gösteren tablo, kırsal alan için daha da yakıcı olmuştur.

Emekçi köylüler, altı yıl öncesi bir can korkusunun sarmalına girmemiş olabilirler. Ama, 24 Ocak kararları, onları caneviden vurmuştur. Şimdi de, işkenceler, temel hak ve özgürlükler umurunda olmayabilir. Umurunda olan, topraklarından sökülüp atılması, eli avucunda kalanın da çıkması olabilir. Ancak, tüm bunların sorumlusunun baştaki siyasal iktidar ve onların vesayetini ellerinde tutanların olduğunu kavraması gerekir.

KIRSAL ALANDA DURUM SAPTAMASI

Dün topraklarından ve köylerinden koparılan emekçi köylüler, bugün de yaşamdan yalıtılmak üzeredir. Üretim için aldığı borç yoluyla, üretim içinde yarattığı değer üzerinden ve ürününün satışı sürecinde katmerli bir sömürüyle kuşatılmıştır köylü.

İzlenen ekonomi politikamın kırsal alana yansıması ne olmuştur? Her birini kalın çizgileriyle sıralayalım:

1. Tarımsal politikalar emperyalist-kapitalist kurumlara bağlı kılınmıştır. Yabancı sermayeyi özendirici önlemler alınmıştır. Tarımsal üretim doğal koşullardan kurtarılamamıştır. Üretici güçler gerilemiş, öldürücü darbe yemişlerdir. Tarımsal üretim düşmüş, verimlilik azalmıştır. Tarım ürünlerinin dışalım, dışsatımdaki payına karşılık artmıştır. Yerli ürünlerin rekabet gücü kalmamıştır. Tefeciler-tüccarlar palazlanmıştır. Üretim planları saptanamamış; üretici, sonunu kestiremediği ürün elde etme yoluna gitmiştir. Tarımsal ürünlerde destekleme fiyatları ve alımları düşürülmüş, girdilerde izlenen devlet desteği kaldırılmış, fiyatlar serbest bırakılmıştır. Tarımsal krediler, faizlerinin yüksekliğinden ötürü kullanılamaz olmuştur. Üreticilerin ulusal gelirden aldığı pay azalmıştır; traktörlerini, topraklarını, hayvanlarını ve bir iki göz damlarını satıp, üzerlerindeki borç ve haciz yükünü kaldırmak için didinmektedirler; buğday üreticisi olmaktan çok, tüketicisi olmuşlardır. Tarıma dayalı ucuz hammadde kaynaklarının dış pazarda da rekabet gücü kalmamıştır. Küçük ve orta köylülük, hızla proleterleşmiş, kentlere göç hızlanmıştır.

Hastalıklar —özellikle verem ve frengi— çoğalmış; kısacası kırsal alan, intiharlı yaşama dönüşmüştür. Sığınacakları bir örgüt ya da kuruluş kalmamıştır. Birlikte yaşama, yardımlaşma, dayanışma —ahilik, imece, kooperatif— gelenekleri zayıflamış, kişisel kurtuluş arayışlarıyla çıkmaz sokaklara sürüklenmişlerdir.

KIRSAL ALANA YÖNELİK İSTEKLERİN DEMOKRATİKLİĞİ!

Kapitalist üretim biçiminin; küçük tarım işletmelerini ve emekçi köylüleri düşürdüğü duruma karşı, çözüm önerilerinin ve isteklerinin demokratikliği nedir? Sözelimi, 1935'lerden başlayıp günümüze değin gelen tek başına gelenekselleşmiş toprak-insan ilişkilerinin çözümü müdür? Yoksa, devletin vesayeti altındaki kooperatifçilik midir? Emekçi sınıf ve tabakalara ulaşmamış demokrasi midir? Yoksa sınırlı oluşturulmuş parlamenter düzen midir? Ya da nedir, bu alandaki in-

sanların yaşamını iyileştirecek, kişiliklerini geliştirecek demokratik istekler? Kırsal alana yönelik, hayali projeler değil mi, yıllardır onları içi boş başaklar gibi rüzgar esintisinde götürüp getiren? Değil mi, sonunda yitireceği ve açlığını gidere-meyeceği salt toprak ve suyun iye-lilik umutları? Nitekim, günümüzde tartışılan GAP projesi de, siyasal kimliği belli iktidarın, emekçileri dalgalandırışı değil mi? Oysa, aylar öncesi, proje uygulama alanı olan Güneydoğu Anadolu'da, az topraklı köylülerin elinden topraklarının çıktığı, tekellerin toprak kapatma yarışına girdiği; insanların yerinden yurdundan edildiği değil midir, bilinen?.. GAP, Güneydoğu Anadolu'nun yıllardır kanayan yarasının ilacı, umarı olur mu; karanlık yoksulluğun derin çizgilerini siler mi? Olsa olsa, Batı Anadolu'da yabancılara milyonlarca dönüm toprağı teslim eden Osmanlı'nın işbirlikçi, teslimiyetçi ideolojisinin tohumlarının sulanışı olur. Yoksa, GAP bile, devletin buralara duyumsattıklarını gideremez. Bu bağlamda, GAP'ın da demokratik içeriği yoktur.

Kırsal alana yönelik isteklerin demokratikliği, önce oralarda yaşayanların oy deposu olarak değil de, insan olarak görülmesine bağlıdır.

KIRSAL ALANDAKİ SÖMÜRÜNÜN DARALTILMASI

Kırsal alandaki sömürünün sona ermesi, kuşkusuz bir iktidar sorunudur. Peki ya, emekçi sınıfların iktidarına değin, emekçi köylüler, kendi varlıklarını geçici olarak nasıl koruyacaklar? Son çözümün, iktidarlara ile olanaklı olduğu saptanınca, sorunun yanıtını vermek de kolaylaşacaktır.

Kırsal alandaki sömürünün daraltılmasının öncelikli yolu, sömürünün varlığının ve nedeninin bilinmesidir. Ötesi, toplumsal ve siyasal demagojidir. Bu da, emekçi köylülerin dostunu, düşmanını tanımasıyla olasıdır. Elbette dostunun ve ittifaklarının tanınması da bir süreç, bir bilinç işidir. Ama, bugün dostun kim olmadığını anlamıştır.

Bu koşullarda sömürünün geçici daraltılma yolu nedir? Önce, ürünün, üretiminden pazarlamasına değin üstte belirtilen sömürü mekanizmalarını işletmeyecek örgütlenme biçimi-

midir. Bu da, tek tip çok amaçlı kooperatif modeli olan, Demokratik Halk Kooperatifçiliğidir. Bu yapılanma içinde bile bu yolla yapılabilecekler vardır. Üretim girdileri, kooperatifler aracılığı ile edinmek, ortak makina parkları kurmak; halk pazarları açmak, temel gereksinimleri burdan daha ucuza karşılamak; okuma odaları açmak, resmileşmiş gerici ideolojilere karşı aydınlanmak ve kendi çıkarlarının temelini saptamak. Kooperatifler bünyesinde kredi fonları kurarak, uzun vadede az faizli kredi sağlamak. Ürünlerini, devlet ya da tüccarlarca saptanan fiyatlarla değil, piyasa fiyatlarıyla belirlemek ve kendi pazarını bulmak; kısacası ortak ekip biçme ve katılım oranında bölüşme biçimini denemek. Bu yollar; ortak yazgılarını ortak yaşama ve sevince dönüştüreceklerdir.

Kırsal alanda yaşayan emekçilere, eğer ki kendi geleceklerinin uçları verilebilirse çektikleri görülecektir. KÖY-KOOP bu örnekleri sınırlı da olsa gösterebilmiştir. Köylüler, görebilmişse inanır, geleneğidir bu; bilmek yapabilmekse, köylüler için yapabilmek, görmektir, yaşamaktır.

KİMİN GÜCÜNE SİĞİNMAK

Kırsal alandaki sömürüye karşı, emekçi köylülerin, ekonomik toplumsal güçlerinin birliğini gerektirecek ve özendirecek nitelikler çoğalmıştır.

Toplumumuzdaki politik kaos, ekonomik karmaşıklık; ekonomik kaos da politik karmaşıklık sonucudur. O nedenle kırsal alanda yaşayan emekçi köylüler, ekonomik-politik isteklerini ve yaklaşımlarını birlikte sürdürmelidir. Aksi takdirde bunların birbirinden ayrılmış arayışları, kendilerini bugünkü durumdan kurtarmayacaktır. Emekçi köylülerin sığınacakları güç kendileridir; kendilerinin kooperatiflerde örgütlenmiş gücüdür; kendileri gibi bu düzenin sonuçlarını yaşayan, yanbaşılarında çalışan kamu görevlileriyle dostluklarıdır. Sığınacakları güç, kendi geleceklerini paylaşacakları demokrasi bilincidir. O bilinç, fabrikalardan uzatılan ellere kenetlenmelidir. Yoksa, ucuna basacakları tırmanın sapını, yine alnlarında duyumsamaları kaçınılmazdır. ■

YAR BANA BİR EĞLENCE MEDET"

1986'da ikinci kez gerçekleştirilecek olan Kocaeli Eğlence Fuarı etkinlikleri arasında gelecek yıllarda Uluslararası aşamaya sokulacak bir de karikatür yarışması yer almaktadır.

Yarışma, eğlenceye yeterince yer ayırmayan günümüz insanını güncel sorunlardan uzaklaştırmak, eğlendirmek ve güldürmeyi amaçlamaktadır.

Bu nedenle yarışma konusu "YAR BANA BİR EĞLENCE MEDET" olarak saptanmıştır.

Bu demektir ki, halkımızın gözü kulağı olan Karikatüristlerimizden insanlarımızın bir an da olsa gülmüseyebilmelerini sağlayacak çizimler bekliyoruz.

YARIŞMA KOŞULLARI

1. Yarışma Amatör, Profesyonel tüm karikatürcülere açıktır.
2. Karikatürcüler her tür teknikle çizilmiş en fazla 3 karikatürle katılabilirler.
3. Yarışmaya katılan karikatürlerin daha önce yayınlanmamış olması gerekmektedir.
4. Karikatürler 42x42 cm'den büyük olmamalıdır. Sergileneceği için postada kırılmayacak şekilde yollanmalıdır.
5. Yarışmacılar kısa özgeçmişleri ile bir fotoğraflarını karikatürleri ile birlikte göndermelidirler.
6. Karikatürler en geç 31 Haziran 1986 tarihine kadar

KOCAELİ EĞLENCE FUARI-İZMİT adresine ulaşmış olmalıdır.

7. Yarışma sonuçları 15 Temmuz 1986 tarihinde basına açıklanacaktır.
8. Karikatürler 15 Temmuz-1 Ağustos tarihleri arasında Kocaeli Eğlence Fuarı'nda sergilenecektir.
9. Yarışmanın "Büyük Ödülü" 250.000.TL'dir. Ayrıca beş yarışmacıya 50.000.TL-başarı ödülü verilecektir.
10. Jüri Üyeleri

ALİ ULVİ ERSOY
— FERRUH DOĞAN
— NEZİH DANYAL
— SEMİH BALCIOĞLU
— KAMİL MASARACI
TAN ORAL'dan oluşmaktadır.

Tokyo Zirvesi'nden Taban Fiyatlarına

Murat Yetkin

Sanayileşmiş yedi ülkenin her yıl düzenledikleri zirve toplantılarının yedincisi, geçtiğimiz ay Tokyo'da yapıldı. Toplantılar sonunda alınan kararlar, bundan öncekiler gibi, dünya ekonomisinin bugününü ve geleceğini belirlemeye yönelikti. Kararların hemen tümü ABD'nin istekleri doğrultusunda gerçekleşti. Bunda Tokyo zirvesinin hemen öncesinde girişilen Libya saldırısının ve Sovyetler Birliği'ndeki nükleer reaktör kazasının yarattığı gergin politik havanın yanı sıra, bu zirvelerin başından beri, özellikle kapitalist sistem ekonomilerinde ABD'nin belirleyiciliğinin artmasının büyük rolü vardı.

Zirvede alınan kararlar arasında ülkemizi yakından ilgilendirmesi açısından dikkati çeken, ülkemizin özellikleri açısından etkisi diğerlerine göre daha çabuk ve doğrudan hissedilecek bir madde bulunuyor.

Bu madde, tarımsal ürün-fiyat ilişkisinin yeniden düzenlenmesini öngörüyor. Maddenin amacı dünya çapında tarımsal ürün fiyatlarında düşüşün sağlanması olarak belirtili-

yor. Bu amacın gerçekleştirilmesi için de tarımsal ürünlere yönelik tüm korumacı önlemlerin kaldırılması, destekleme ürün alımlarına ve desteklenmiş girdi satışlarına son verilmesi türünden uygulamalara gidilmesi öneriliyor.

Aslında bu tür uygulamalar yeni değil. Hele Türkiye için hiç yabancı değil. 24 Ocak kararlarının kabulünden sonra başlayan ve Özal hükümetinin işbaşına gelişi ve tarımsal yapının Dünya Bankası'nın Yapısal Uyum Kredileri fonundan Türkiye için ayırdığı miktarın verilmesi için dayattığı ilkeler uyarınca reorganizasyonunun gündeme gelmesinden sonraki uygulamalar hep bu yönde.

Bu ilkeler Hükümet ve Dünya Bankası yetkilileri arasında 4 Nisan 1984 tarihinde imzalanan protokolle saptanmıştır. Hazırlık çalışmaları yapıldıktan sonra, Hükümetin tarım programı olarak "kitaptaki yerini almış", 31 Ekim 1985'de Resmi Gazete'de yayınlanan 1986 Yılı Programı'nda aynen anılarak yürürlüğe girmiştir.

Bu ilkelere göre, tarımsal kredi faizleri yükseltip, vadeler kısaltılacak, ürün destekleme alımları azaltılacak, gübre, tarım ilacı, yakıt türü girdilerde desteklenmiş satışlar kısıtlanacak giderek kaldırılacak ve tüm bunların gerçekleştirilmesi için tarımsal teknik yapılanmanın yeniden örgütlenmesine gidilecekti.

Hükümet Programı olarak 1986 yılı için oylanıp kabul edilmesine karşın, 1984'den bu yana bu ilkeler adım adım hayata geçirilmiştir. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından verilen kredi faizleri 7-8 puan dolayında artırılmış, kredi verilmesine çeşitli sınırlamalar getirilmiştir. Gübre fiyatları dolara bağımlı kılınmış ve giderek, bu yıldan itibaren, devlet desteğinin çekileceği açıklanmıştır. 1985 yılında düşürülen destekleme ürün alım fiyatları, 1986'da kaldırılmaya başlanmış, bunun ilk örneği tütünde görülmüştür. Üç bakanlığın tek bünyede birleştirilmesiyle ilk girişimleri başlatan yeniden örgütlenme çalışmaları 1984 protokolüyle yeni boyutlar kazanmış, genel müdürlükler ve müdürlükler düzeyine kadar yaygınlaştırılmıştır.

Görülüyor ki, bu gelişmelerin tümü uluslararası sermaye kuruluşlarının istekleri doğrultusunda gündeme gelmiştir. Amaçlanan, hem tarımsal yapının daha homojen, merkezi ve sistem tarafından daha kolay denetlenebilir bir duruma getirilmesi, hem de bu yolla tarımsal ilişkilerin kapitalize edilerek tarımdan sanayiye sermaye akışının düzenlenmesi ve bu yol üzerindeki engellerin kaldırılmasıdır.

Görülüyor ki, ülkemizde izlenen tarım politikaları, geneldeki emperyalist politikalarından bağımsız değildir ve onlar tarafından belirlenmektedir. Emperyalist politikalar-daki her bir değişiklik, genel ekonomik yapıyı ve bu arada tarımsal yapıyı birebir etkilemektedir.

YENİ BİR DÖNEM ve İLİŞKİLER

Uluslararası tekelci sermayenin ekonomik rotasındaki değişiklik serbest piyasa ekonomisi olarak formüle edilen uygulamalarla gövde bulmaktadır.

Bu ekonomik politikanın başlangıç tarihi yetmişli yılların ikinci yarısı olarak saptanabilir.

Bu yıllar uluslararası kapitalist sistemin tıkanmakta olduğu yıllardır. 1973 petrol bunalımının yarattığı şok bir yandan, ucuz işgücü ile Amerikan ve Avrupa pazarlarını ağ gibi saran Japon ve Uzakdoğu malları bir yandan, emperyalist sermayenin, özellikle ABD ve Batı Avrupa sermayesinin bütünlüğünün bozulması ve önemli miktarda sermaye birikiminin aralarında emperyalist sisteme dolaylı ya da doğrudan bağımlılığı bulunan ama genel olarak üçüncü dünya ülkeleri olarak anılan petrol üreticisi ülkelerin kasa-sına aktarılması sorununu gündeme getirmiştir. Bu yıllar boyunca ABD bütçesi iç ve dış planda açıklar veremeyi sürdürmüş, işsizlik alabildiğine hızlanmıştır.

Öte yandan çevre ülkelerle sürmekte olan ve çoğunluğu anti-emperyalist nitelikteki iktidar mücadeleleri hem bu ülkelere verilen askeri ve teknolojik yardımların kısılmasını engellemiş, hem de pazar sorununun iyice çıkmaza sürüklenmesini sağlamıştır.

Yine bu ülkelerdeki iç gelişmeler, Vietnam ve Şil'de oldukça ağır darbeler yiyen politik ve askeri çizginin iyice prestij yitirmesine yol açmıştır.

Tıkanan sistem kendine yeni üretim pazar dengeleri yaratma gereği duymuştur. Ancak bu yeni dengelerin, iki büyük dünya savaşı ertesinde olduğu gibi, kökten çözümlerle oluşturmanın koşulları bulunmamaktadır.

İşte tıkanan eski ekonomik, siyasi ve askeri politikaların yerine, yenisinin koyulması için 1979 İran İslam Devrimi ve ardından gelen rehinelere sorunu su üstünde görülen

bir bahane olmuş, Carter yönetimi yerini Reagan yönetimine bırakmıştır.

Carter yönetimi zamanında hazırlıklarına başlanan yeni politikalar, modern çağ tarihinin en tutucu, gerici ve en sağ iktidarı sayılabilecek olan Reagan yönetiminin niteliğinde, hatta bizzat Reagan'ın kişiliğinde gerçek anlamını ve gövdesini bulmuştur. Pervasız, baskıcı ve saldırgan.

Bu yeni dönemin siyasi politikaları farklıdır, askeri politikaları farklıdır ve doğal olarak asıl amacı oluşturan ekonomik politikaları farklıdır.

Örneğin siyasal platformda görünürde dahi olsa var olan esnek ve uzlaşmacı yaklaşımlar bir yana bırakılarak keskin ve doğrudan müdahaleci tavırlar geliştirilmiş, diplomatik kurallar bile neredeyse yeniden tanımlanmış olmuştur.

Örneğin askeri platformda iç savaşların ve komşu savaşlarının kışkırtılması ve bir tarafa doğru destek olunmasının yanı sıra, doğrudan askeri müdahaleler dönemi başlamıştır. Grenada ve Falkland'daki girişimlerle dünya kamuoyunun nabızı yoklanmış, Libya'da operasyon gerçekleştirilmiştir.

Bütün bu değişikliklerin amacı hem sisteme doğrudan bağlı, hem de çevrel ülkelerdeki pazarlar üzerine siyasi askeri ve ekonomik denetimin sürekli, tutarlı ve kesin olmasını sağlamak ve bu yolla merkeze, yani Batı Avrupa ve özellikle ABD'ne olan sermaye akışını hızlandırarak, sistemin kendini yenilemesini sağlamaktır. Zaten "serbest piyasa" formülüyle az gelişmiş pazarları, sistem açısından birer açık pazara dönüştüren sermaye merkezlerinin, en katı korumacı ve müdahaleci önlemleri kendi ülkelerinde, yani iç pazarlarında uygulamaları bu durumun açık göstergelerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

İşte bu yeni dönemin yeni ekonomik politikası da, yeni liberalizm, Friedmancılık, serbest piyasa ekonomisi gibi formüllemelerle aynı amacı paylaşmaktadır: Denetim altında pazarlar.

Nitekim bu yeni dönemin biçimsel özelliklerinden biri olarak, yedi sanayileşmiş ülke her yıl düzenlenen zirvelerle ortak çıkar noktalarını tartışmakta ve bu amacın

en sağlıklı yoldan gerçekleşmesi için yeni taktikleri belirlemektedirler.

Bu yeni ekonomik, siyasi ve askeri politikalar döneminin geçerli olduğu son altı-yedi yıl boyunca Türkiye'deki ekonomik, siyasi ve askeri gelişmeler de geneline paralel bir rota izlemiştir.

Önce mevcut ekonomik politikanın uygulanmasının ön şartı olan tam denetim altındaki siyasi yapı, yani, suskun ülke-suskun insanlar koşulu sağlanmış, sonra politikanın uygulanmasına başlanmıştır.

Son altı-yedi yıldır izlenen tarım politikaları da kuşkusuz bu görünümünden bağımsız değildir.

Bu politikalar kısaca "plansızlığın planlanması" olarak nitelenebilir.

Bir yandan sanayi sermayesinin tam denetimi altındaki şekerpanca- rı, tütün ve çay gibi ürünlerin üretimi sıkı plan ve programlara bağlanırken, diğer yandan büyük ölçüde küçük üretim birimleri tarafından üretilen, özellikle de sebze-meyve üretimi bilinçli olarak başıboşluğa bırakılmıştır.

Amaçlanan, küçük tanelerin eleğin deliklerinden düşmesi büyük- lerin, sanayi sermayesiyle bütünleşerek kendiliğinden denetim altına girmesinin sağlanmasıdır.

Aslında bugün Türkiye'de Güney Anadolu Projesi'nden, PTT hizmetlerine işçi ücretlerinden taban fiyatlarına dek Dünya Bankası ve IMF destekli her girişimde amaç aynıdır.

Ve ne yazık ki Dünya Bankası ve IMF destekli olmayan herhan-gi bir girişim yoktur.

GİZEMLİ BİR SÖYLENCE
NAZİFE ÖZTOK

ÖYKÜLER

SANAT-KOOP YAYINLARI
1. ONUR İŞHANI 705
ÇANKAYA/İZMİR

Sıra Kimde?

Nur Dolay

Haiti ve Filipin diktatörlükleri-nin devrilmesi gözleri doğal olarak Santiago'ya çevirdi: Pinochet, soyu tükenmeye yüz tutmuş bir türün son örneği olduğu için değil —ne yazık ki Zaire'nin Mobutu'sundan Paraguay'ın Stroessner'ine değin liste hâlâ oldukça uzun— ama Şili'de diktatörlüğün devrilmesi Filipinler ve Haiti'den çok daha önce gündeme gelmişti. Ne var ki, Moneda'nın kurt politikacısı, ilk "görev" süresi-nin sonu olarak belirlediği 1989'a değin ayakta kalabilme amacıyla, baskı ve açılım dönemlerini ustaca programlayarak, beklentileri bir ölçüde tersine çevirmeyi başarmıştı.

Bu tür tepeden inme başkanların ipleri genellikle Beyaz Saray'da olduğundan, Washington taktik değiştirip adamlarını bir bir bırakmaya başladığında, sırada hemen düşenleri izleyen diğer diktatörlerin ne olacağı sorusu doğal olarak akıllara geliyor. Pinochet'nin de Marcos ve Duvalier gibi bir yolculuğa çıkıp çıkmayacağı konusunda geçtiğimiz günlerde Elliott Abrams küçük bir açıklama yaptı:

"Haiti ve Filipinler'de başarıya ulaşan taktikler, Şili'de de, bu ülkenin demokrasiye doğru ilerlemesi için geçerli olmalıdır."

Beyaz Saray'ın Latin Amerika işleri sorumlu yardımcısı, 5 Aralıkta da yine aynı türden açıklamalarda bulunarak, ABD'nin, Şili'deki aske-

ri rejimin "gitmesi isteğinde" olduğunu, bunun yerine "Arjantin ve Uruguay'daki gibi bir demokratik sivil hükümetin" işbaşına gelmesini dilediğini belirtmişti.

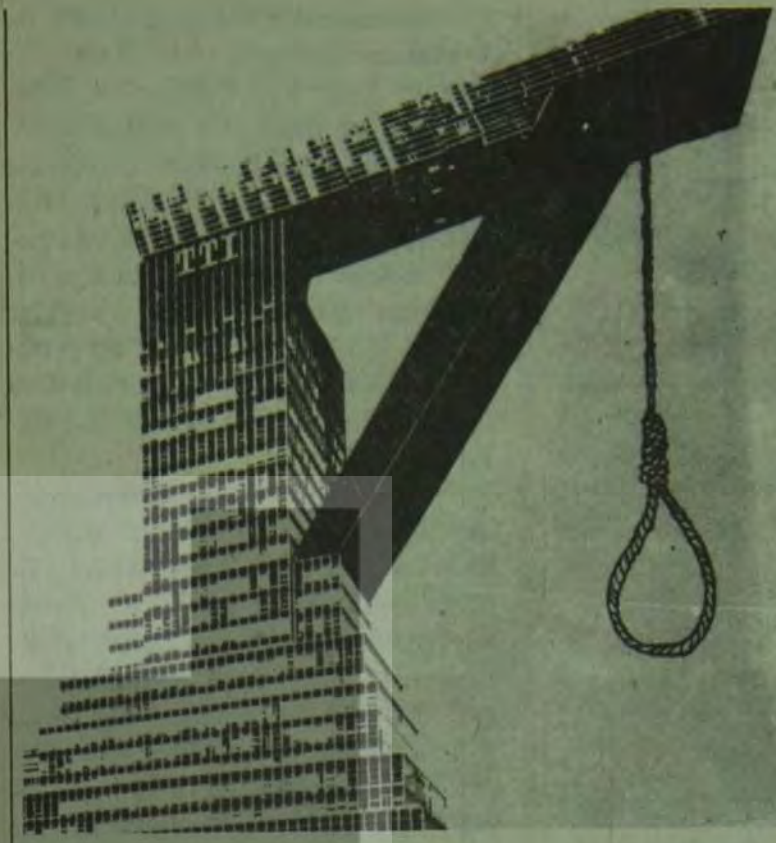
Elliott'un açıklamalarını 14 Mart'ta Birleşmiş Milletler'in Şili üzerine aldığı karar izledi. Bu ülkede insan haklarının çiğnenmesini kınayan karar, aynı zamanda, halk oylarına dayanan bir hükümetin işbaşına gelmesini diliyordu. Pinochet'in uluslararası örgütten çıkan sese ne derece kulak astığı düşünülecek olursa, son alınan karar da daha önceki benzerlerinden pek değişik görülmebilir, ama bu kez olay hiçbir şeyi tınmayan diktatörün bile uykularını kaçırarak bir boyuta sahipti: Santiago kasabının baş mütefiki ve vazgeçilmez dayanağı Washington, generali arkadan vurarak, hem de uluslararası bir platformda; Şili'ye ilişkin böylesine sert bir metne imzasını koyuyordu.

Bütün bunlara karşın, söz konusu açık kınamanın, yakında Pinochet'ye bir uçak bileti verileceği anlamına geldiği söylenemez hemen. Şimdilik ABD'nin politikası, kamuoyu önünde azarlamalar ve daha üstü örtülü bir şekilde destek arasında değişmekte. Reagan'ın strateji uzmanları, "Filipinler ve Haiti'de başarıya ulaşan taktiklerin Şili'de de uygulanması konusunda kararsız ya da bölünmüş görünüyorlar.

Geçtiğimiz Ağustos ayında, kili-

senin yönlendirmesi altında bir "demokrasiye geçiş için ulusal anlaşma" yapıldı Santiago'da. Bu anlaşma Washington'un da tam desteğini aldı. Hristiyan Demokrasi çevresinde kümelenen muhalefetin daha önce yaptığı girişimlerde olduğu gibi, amaç yine solu saf dışı etmektir. Bir yerde Allende'yi deviren bloğun yeniden oluşturulması sayılabilecek anlaşma gerçekte ölü doğmuştu ve ayakta kalış süresi de ortaya çıkış tarihinin pek ötesine geçmedi. Bu nedenle olsa gerek, Santiago'daki ABD elçisi insiyatifi ele alarak bugün bir çabaya girmek zorunda kaldı. Hattâ Pinochet tarafından "en basit ilişki kurallarını" bozmakla suçlanacak olsa bile. Gerçekten de Washington'un temsilcisi oldukça aceleci davranmış, geçtiğimiz kasımda Şili'ye gelir gelmez, daha askeri cuntanın dört üyesi ile tanışmadan, çeşitli muhalefet liderleri ve insan hakları gruplarıyla ilişkiye geçmişti.

Bir yandan aktif olarak Pinochet rejimine seçenek arıyor görünen Washington, diğer yandan da Güney Amerika'nın bu yalnız diktatörlüğünü desteklemekte. Bunun böyle olduğu, Dünya Bankası ve diğer uluslararası kredi kurumlarında, ABD'nin Şili'ye verilecek kredileri engellememesinden de belli. Öte yandan Elliott Abrams da "iktidardaki hükümetle çalışma gerekliliği"ni vur-

Jürgen Holtfrefer, 1973 Şili için

(Şili için dayanışma afişlerinden)
Peter Kirschner / Dieter Rixe, 1973

guladı.

Bir süredir dikkati çeken bu ikili politikadan da anlaşılacağı üzere, Washington henüz Santiago'daki sadık adamından tüm desteğini çekmek niyetinde değil. Pinochet Santiago'da dizginleri elinde tutabildiği sürece —ki bunun bir süre daha böyle gitmesi beklenebilir, muhalefetin dağınkınlığına bakılırsa— Beyaz Saray'ın olayları hızlandırması için bir neden yok. Hem de değiştirilmesi gereken kişi, komünizme karşı savaş açtığını ilan eden biri ise. Sola karşı Pinochet'den daha iyi bir kale bulunamayacağı kesin. Gerçi Reagan'ın yeni doktrini, ülkelerinde artık istenmez hale gelmiş diktatörlerin sonuna değin desteklenmeleri-nin yanlış olduğunu kabul etmiş bulunuyor, ama bunların ille de sırası gelmeden ve dışardan devrilmelerini öngörmüyor. Hele ki söz konusu olan, yine bu yeni doktrinin dilile, bir "sağ despotluk" ise.

Filipin ve Haiti diktatörlükleri-nin düşüşü her ne kadar ABD'de Reagan'ın başarısı gibi gösteriliyorsa da, Marcos ve Duvalier ilkin kendi halkları tarafından iktidardan el çekmeye zorlandılar. Washington'un kendilerinden desteği çekmesi ise bunu izledi. Şili kural dışında kalmayacaktır kuşkusuz. Pinochet'nin de ilkin kendi halkı tarafından yenilmesi gerekiyor. ABD'nin istedi-

ği, kaçınılmayacak an geldiğinde hazırlıksız yakalanmamak, şokun etkilerini azaltacak önlemleri almak ve gerekirse olaydan önce davranmak. Sosyal patlamalar denetlene-
mez bir hale gelirse, ancak o zaman Washington "demokrasiye geçiş" platformlarını canlandırmayı gerçekten düşünebilir. Kuşkusuz bu, kitle ayaklanmalarının solu işbaşına getirmesini engellemek için, Hristiyan Demokrat güdümünde bir platform olacaktır.

Öte yandan, Santiago'daki diktatörün Haitili ve Filipinli benzerleri kadar söz dinler bir öğrenci olmadığını da unutmamak gerek. Bu son zamanlarda pek çok kez efendilerinin isteklerine karşı gelerek muhalefetle —"ılımlı muhalefet" söz konusu olan elbette!— her türlü diyalog önerisini geri çevirdi Pinochet. O nedenle, yönetimi her ne pahasına olursa olsun ve her türlü destekten yoksun bulunsun da bırakmak istemeyen bu laf anlamaz askere karşı daha dikkatli bir yaklaşım gerekiyor. Aksi takdirde, Pinochet'nin inatçılığı, karşı direnmeyi ve giderek daha şiddetli patlamaları getirerek Washington'a çok pahalıya mal olabilir. Oysa ki Washington'un Şili'de ödemeye hazır olduğu fiyat Pinochet'nin başından fazlası değil.

Ülkede durumun olgunlaşmasını beklerken, Beyaz Saray askeri yönetimin ara sıra azarlanmasını yeterli

buluyor şimdilik. Üstelik bunun kendisine Nikaragua'da müdahale hakkını da verdiğini sanarak. Sağ kadar "sol despotluklar"la da mücadele edilmesi gerektiğini savunan Reagan'ın yeni doktrini işte tam burada işe yarıyor. Beyaz Saray mantığına göre, iki "sağ despotluğu" başarıyla alt edip, üçüncüyü de listeye aldıktan sonra, bir "sol despotluk"la, yani Nikaragua ile uğraşmaya gelmiyor mu sıra? ABD kamuoyu, demokrasiye geçiş için Santiago'da anlaşma yapıldığı, Pinochet'nin yakında ayrılacağı masallarıyla oyalanırken, Libya'yı bombalayan F-111'ler de Nikaragua'da Contra'ların (karşı devrimciler) yıllardır beceremediği işi bitirmeye çalışabilirler. Doğrudan bir saldırıya dünyanın hazırlanması, böylesi bir olayın uluslararası planda kabul ettirilmesi için Reagan şimdiden harekete geçmiş gibi. Managua'daki Libya elçiliğinin, Honduras'daki ABD üslerine karşı terörist eylemler düzenlediğini iddia ediyor. Senaryonun gerisini kestirmek ise güç değil.

Beyaz Saray'ın baş aktörü, dünyanın tüm diktatörlüklerine karşı savaşa çıkmış bir haçıyı andırır yeni rolünden hoşnut olabilir. Ama unutmamak gerekir ki, Şili'de olsun, Nikaragua'da olsun, her toplumun salt Washington'daki matematik hesaplara dayanmayan kendi iç dinamikleri vardır.

İşçi Göçü ve Kültür Sorunları

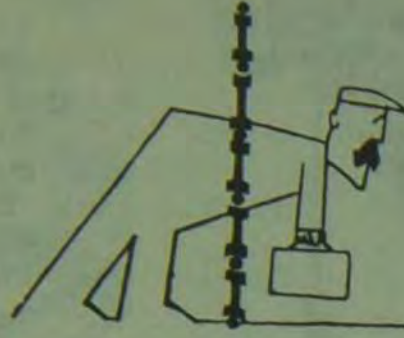
Ataol Behramoğlu

Konu, toplum bilimcileri, eğitimcileri, psikologları ve hepsinden önce de devlet yetkililerini ilgilendirmesi gereken çok geniş bir alanı kapsıyor. Bu yazıda ben, bir kaç genel değiniyle ve edebiyatı doğrudan ilgilendiren bir kaç noktada düşüncelerimi belirtmekle yetineceğim.

"Kültürel Kaynaşma", ama nasıl?:

Yabancı ülkelerdeki insanların bu ülkelerin kültürüyle kaynaşmaları zorunluluğu bir süredir üzerinde düşünülen bir konu. Türkiye insanı 1960'lardan bu yana, otuz yıla yakın süredir, büyük sayılarla yurt dışında bulunduğu ve bu bulunuş büyük ölçüde kalıcı nitelik taşıdığına göre, kültürel bir kaynaşma zorunluluğu açık. Fakat bunun yeterince sağlıklı biçimlerde gerçekleşmediği, çok sancılı süreçlerden geçmekte olduğu, ciddi uyumsuzluk sorunlarının bulunduğu biliniyor.

Uyumsuzluğun başlıca nedenleri olarak dil, din farklılıkları ve kültürel düzeyler arasındaki büyük ayrımlar gösterilebilir. Nitekim İtalyan, İspanyol, Yunan v b işçilerinin, ya da eski sömürge halklarının, göçmen işçi olarak çalıştıkları Almanya, Fransa, Hollanda v b Batı Avrupa ülkelerine daha kolaylıkla uyum gösterdikleri varsayılabilir. Türkiye ve Türkler söz konusu olunca, değişik, kendine özgü sorunların ortaya çıkması doğaldır.

yan insanlarımız arasında, çeşitli istismarların da etkisiyle, dinsel değerlere kimi kez Türkiye'de olduğundan da daha çok bağlanması, dinsel tutuculuğun artmasına şaşırmamak gerekir. Böyle bir ortamın, şoven duyguların körüklenmesine olanak sağlayacağı da açıktır. Bunların yanı sıra, yeni kuşaklar içinde, kimliksiz, kişisiz bir gençlik kitlesinin gitgide büyük sayılara ulaşacağını kestirebilmek güç değil.

Öyleyse, "kültürel kaynaşma" kavramı bizi, kaçınılmaz olarak, insanlarımızın ulusal ve evrensel kültürün sağlam değerleriyle eğitilmesi zorunluluğuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu başlanmadığı sürece, "kültürel kaynaşma" bir yana, uyum gösteremeyen Türk çocuklarının, "geri zekâlı" diye damgalanarak, gerçekten geri zekâlı Alman çocuklarıyla aynı eğitim kurumlarına tıkmaları önlenemez. Tutucu ve şoven duyguların yaygınlık kazanmasına engel olunamaz.

İnsanlarımız ulusal ve evrensel kültürün sağlam değerleriyle nasıl eğitilecek? Türkiye devleti kurumlarının yurt dışındaki insanlarımızın kültürel sorunları konusunda ne yaptıkları, ne yapabilecekleri, günümüz koşullarında aşağı yukarı bel-

lidir. Türkiye içinde ve dışında, konuyla ilgili olması gereken dernek, parti v b çeşitli örgüt ve kuruluşların ise, kimi iyi niyetli çabalar ötesinde, özel bilgi ve çaba gerektiren bu alanda, yeterli bir çalışma içinde oldukları söylenemez. Bu gün görülen, yurt dışındaki insanlarımızın, kimi kez, çözümleri ekonomik sorunlardan daha güç kültürel sorunlar karşısında, büyük ölçüde yalnız başlarına bulunuyor olmalarıdır.

"Kültürel kaynaşma"nın sağlıklı biçimde gerçekleşmesi için bir başka koşul, söz konusu yabancı ülkelerin bu konuyla ilgili politikalarının çağdaş ve gerçekçi olması gerekliliğidir. Örneğin Fransa'nın bu alandaki politikası "asimilasyon" sözüyle özetlenebilir. İktidarı yitiren Sosyalist Parti'nin iktidardaki son demlerinde, Fransa'daki yabancı kökenli öğrencilerin kendi ana dillerinde eğitim hakları konusunda Eğitim Bakanlığının bir girişiminden söz edildi. Bu girişimin geleceğinin ve boyutlarının ne olacağı, Türkiye kökenli öğrencileri kapsayıp kapsamayacağı henüz belli değil. Hollanda ve Almanya'da, ana dil ve kültürde eğitim konusunun hiç değilse daha ciddi boyutlarda tartışıldığı, Türkiye kökenli öğrenci ve işçilerle

ilgili olarak, yeterli sayılmasa da olumlu uygulamalar bulunduğu söylenebilir.

Kültürel kaynaşmanın, bir asimilasyon olmadığı, olamayacağı iyice bilinmelidir. Modern anlamda ulusallaşma sürecindeki gecikmelere, karışıklıklara karşın, Türkiye halkının bağlı olduğu köklü değerler, duygular vardır. Bunun yanı sıra, dünyanın tüm ülkelerinde tüm uluslar, sayıca en küçük etnik topluluklar kimliklerini araştırma, geliştirme savaşımını verirken, yabancı ülkelerde sayıları bir kaç milyona ulaşan günümüzün iletişim koşullarında anayurtla sürekli bağlantısı bulunan Türkiye insanının, bir kaç kuşak sonra bile yabancı kültürlerde erimeyeceği açık bir gerçektir. Kültürel kaynaşma bir asimilasyon olamayacağı gibi, bir altlık üstlük ilişkisi, kültürel bakımdan ileri ve geri uluslar ilişkisi biçiminde de düşünülmemelidir. Kültürel kaynaşma, ancak eşitlik ilkesinde, karşılıklı bir zenginleşme olarak kavrandığında başarıya ve amaca ulaşır. Bu alanda, bizim insanlarımızın eğitilmesi kadar, yabancıların Türkiye'ye ve Türklere karşı köklü önyargılarının düzeltilmesi için girişilecek dürüst, bilinçli çabalar da büyük önem taşıyor.

"Göçmen Edebiyatı"na ya da melez bir edebiyata karşı Bireşimci Edebiyat:

Yabancı ülkelere Türkiye'den işçi göçü, Türk edebiyatına ve bu ülkelerin edebiyatlarına yeni konular getirdi... Türk edebiyatında bu olgunun ilk önemli örneklerini veren Bekir Yıldız, Almanya'da uzun yıllar işçi olarak çalışmıştı. Kimi yazarlarımız daha kısa süreli gözlemlere dayanarak, kimileri yurt dışında uzun yılları bulan yaşamlarının deneyleriyle, yabancı ülkelerdeki Türklerin çevresinde oluşan konularda yazdılar, yazmaktalar. Hiçbir kişisel deneyime sahip olmadan, salt kurgusal olarak da, yurt dışında yaşayan Türkler konusunda yazmamak için bir neden yok. Öte yandan, özellikle Almanya'daki yeni kuşaklar içinden (bunlar 2. kuşak, 3. kuşak v b diye adlandırılıyor), Türk kökenli, Almanya doğumlu, Almanya'da eğitim görmüş, ve kimileri Almanca yazan yeni yazarlar çıktı, çıkacak... Tüm bu olgular, karmaşık bir tablo oluşturuyor ve gündeme yeni sorunlar, yeni kavramlar getiriyor. "Göçmen Edebiyatı" kavramı bunlardan biri.

"Göçmen Edebiyatı" kavramının özünde, kanımca, asimilasyon, yani özümseme, içine alıp eritme eğiliminin tam karşıtı olan dışlama, dışında tutma eğilimi var. Her tanımın, en kapsamlısının bile kendiliğinden bir sınırlama olduğu düşünülürse, "Göçmen Edebiyatı" sözünün, Türkiye'den gelmiş ya da yabancı ülkelere doğmuş Türk kökenli yazarlara nasıl bir sınırlama getirdiği daha iyi anlaşılır. Yabancı ülkelerdeki Türk yazarları, yaratıcılıklarına getirilmek istenen bu sınırlamayı reddetmeli, yaşadıkları ülke kökenli yazarlar nasıl bir içerik ve biçim zenginliğinde yazma hakkını kendilerinde görüyorlarsa, onlar da bu hakkı kendilerinde görmelidirler.

Yabancı ülkelerde yetişen Türk kökenli yazarların karşı karşıya oldukları bir başka olumsuz durum, ne Türkiye kültürünün ne de bulundukları yabancı ülke kültürünün içine iyice yerleşebilip, sonuçta cılız, yetersiz, kişisiz ürünler vermelelidir. Bunu "melez bir edebiyat" sözüyle de tanımlayabiliriz. Oysa, yabancı ülkede yetişen Türk köken-

İnsanlarımız ulusal ve evrensel kültürün sağlam değerleriyle nasıl eğitilecek?

Türk insanının birkaç kuşak sonra bile yabancı kültürlerde erimeyeceği açık bir gerçektir.

li yazar, bir bakıma, hem kendi ırk-daşı yazardan, hem de yaşadığı toplumun yazarından daha şanslıdır. İki ayrı kültürü yakından tanıyabilme, yapıtında bireşime ulaştırabilme şansdır bu. Bunu başarabilmenin yolu ise, hem içinde bulunan kültürü ve gerçekliği iyi inceleyip kavramış olmak, hem de Türkiye gerçekliği ve edebiyatıyla bağlantıyı canlı tutabilmektir...

"İki Kültür"lü, "İki Dilli" Yazarlar: ve dil-ulusal edebiyat ilişkisi:

Yabancı ülkelerde yetişen, yabancı dillerde yazan, fakat Türkiye'yle, Türkiye gerçekliğiyle bağlantıları süten Türk kökenli yazarlar olgusu, sayılarının artacak olduğu da varsayılırsa, yukarıda belirttiğim gibi, gündeme yeni bir sorun getiriyor: Bu yazarlar hangi edebiyatın içinde yer alacaklar? Bir başka deyişle, bir dilde ürün veriyor olmakla bir ulusal edebiyatın içinde yer almak aynı şey midir? İngiliz, Fransız, Alman, İspanyol, Arap ve dillerinde farklı ulusal edebiyatlar var. Sovyetler Birliği'ndeki çeşitli cumhuriyetlerden olup, Rusça yazan kimi yazarlar, yine de Rus edebiyatının değil, kendi ulusal toplumlarının ve aynı zamanda da Sovyetler Birliği'nin yazarıdır. Yapıtlarını Fransızca yazmış olmasına karşın Fransız edebiyatının değil Romen edebiyatının yazarı olan Panait Istrati, bu konuda daha tekil ve ilginç bir örnektir. Tüm bu olguların nedeni, edebiyat yapıtında, konuların, bireysel ve toplumsal gerçeklikler ve psikolojilerin belirleyiciliğidir. Fakat dilin bu konulardaki belirleyiciliğini de küçümsemek gerekir. Azeri yazar C. Hüseyinov, bir konuşmamızda, Rusça yazdığı bir romanını Azericeye çevirirken, Azeri dilinin, kendisini romanı başka türlü yazmaya zorladığını söylemişti. Üzerinde derinliğine düşünülmesi gereken konular. Bu yazıda, bu bir kaç soru işaretini ve değinilerle yetiniyorum.

Öte yandan, yabancı ülkede yetişen, fakat Türkçe yazan yazarın ait olduğu edebiyat hangisidir? Az önceki soruyu yinelemek gerekiyor: Bir dilde ürün veriyor olmakla bir ulusal edebiyatın içinde yer almak aynı şey midir? Türk kökenli Ma-

kedonyalı şairler, kendi ulusal topluluklarının ve aynı zamanda da Yugoslavya'nın şairidirler, Türkiye edebiyatıyla yakın ilişkilerine karşın, yapıtlarında yansıyan psikoloji, atmosfer, kaçınılmaz olarak farklıdır. Şiir dilleri de, Türkiye Türkçesiyle lehçe değil şive farkı bile söz konusu olmamasına karşın, farklıdır. Burada, C. Hüseyinov'un az önce andığım sözünü ters yüz de edebiliriz; yani farklı gerçekliklerin, farklı psikolojilerin, dili değiştirmesi, başka türlü olmaya zorlaması...

Görüldüğü gibi, iki dillilik, iki kültürdülük, dil-ulusal kültür ilişkisi gibi konular, ilginç sorunlar içeriyor. Türkiye'den yabancı ülkelere işçi göçünün bu ülkelerde ortaya çıkardığı kültür olguları olarak, ileride bu konularda daha çok düşünmek gereğini duyacağımızı sanıyorum.

"Kültürel Kaynaşma"nın sağlanmasında ilerici kurum ve kişilere düşen görev:

Türkiye'deki ve sözkonusu yabancı ülkelerdeki siyasal yönetimler, belirtmeye çalıştığım nitelikte, bireşimci, eşitlikçi, karşılıklı olarak

zenginleştirici bir kültürel kaynaşmanın gerçekleşmesi doğrultusunda ciddi çabalar göstermeye zorlanmalıdır. Fakat bugün için asıl görev, yine ilerici kişi, kurum ve örgütlere düşmektedir. Türkiye içinde ya da dışındaki kültür kurumları, yazar, sanatçı ve düşünürlerimiz bu konuda düşünce ve eylem üretmelidirler. İlerici siyaset örgütleri, genelde kültür sorununu, özelde yabancı ülkelere Türkiye kültürü sorununu, yaşamsal önemde bir sorun olarak kavramalıdır. Yabancı ülke yazarı, gazetecisi, düşünürü, sanatçısı ve ilerici siyaset adamı da, Türkiye gerçekliğini şematik kalıpların, ekzotizm merakının, olumlu ya da olumsuz önyargıların ötesinde, gerçekçi ve ciddi olarak kavrayıp yansıtmaya çalışmalıdır. Türkiye'den (ve başka ülkelere işçi göçünün, gerek ev sahibi ülke halklarında, gerekse göçmen topluluklarında yol açtığı çeşitli olumsuz duyguların, düşmanca, şoven eğilimlerin gelişip güçlenmesine engel olmada da ilerici kişilerin, örgütlerin, kültür konusunda bilinçlilikleri, bu alandaki çalışmaları büyük önem taşımaktadır.

Müstehcenlik (Pornographie), Hayasızlık (Obscénité) ve Şehevilik (Erotisme)...

Yağmur Atsız

Seksiyel muhayyile medeniyet kadar eskidir (burada insan soyunun başlangıcıyla medeniyeti karıştırmamak gerek) ve bunun en belirgin göstergelerinden biri pornografik edebiyattır. Demek ki bu, sosyal farklılaşmadan doğan bir fenomen oluyor. Çünkü çok sayıda araştırmacı (Kinsey, Pomeroy ve diğerleri) belirtiyorlar ki, ilâveten tahrik olmak için, aşağı tabakaların pek de pek de seksiyel muhayyileye ihtiyaçları yoktur. İlkel insan elinden geldiği kadar hızlı işin esâsına girer. Bu sebepten de pek seyrek olarak masturbasyon yapar. Yaptı mı da,

araştırmacıların dediğine bakılırsa, hiç mi hiç hayâl kurmaz. Batı Alemi'ndeki son sosyal sınıf farkı galibâ budur. (...) Vizyoner diktatörler (...) kurallara ters düşen seksiyel ayıplama eğilimindedirler. Bunlar politik alanlarda iliklerine kadar gayriahlâki olduklarından durumlarını, kişisel alanlarda çok katı ahlak kurallarına dayanarak dengeleyebileceklerini sanırlar. " (Gore Vidal)

Jean-Paul Sartre, Georges Bataille, Ed Sommer, Gore Vidal vs gibi bu konu üzerinde kafa yormuş pek çok düşünür, müstehcenliği (pornographie'yi) aşağı yukarı aynı

sözlerle tanımlıyor: "Pornografi, seksiyel heyecan uyandırmak amacıyla yaratılmış olan şeylerdir."

Hayasızlık (obscénité) ise yine yukarıda anılan yazarlar ve bunlara ek olarak Iwan Bloch, Paul Englisch, Eduard Fuchs yahut Alfred Kind gibi yazarlar, inceleyiciler tarafından, 'insanda utanç duygusu uyandıran şeyler' olarak tanımlanıyor.

Artistik erotizme gelince bunun ancak, bugün artık eskimiş ve bir yana bırakılmış bir târifi var. Cinsel bir konuyu ele almakla beraber insanda şehvi tahrike yol açmayan sanat eserleri. Schiller'in deyişiyle 'form (biçim) içeriği eritiyor'. Bu tanımlamanın bir yana bırakılmasının sebebi, bugün artık herkesçe bilindiği üzere, en örtülü erotik sanat eserlerinin bile pek çok kimseyi seksiyel olarak tahrik edebileceği. Meselâ bir sürü antik kadın heykellerinin popoları gibi... Fakat hiç ilgisiz gibi görünen sanat eserleri bile bâzen alabildiğine erotizm yüklü olabiliyorlar. El Greco, Ribera, Murillo, Gian Lorenzo Bernini gibi en koyu Katolisizm'in hüküm sürdüğü ülkelerde çalışmak zorunda kalan sanatçılar şehviliğin danskasını dini tablo veya heykellerine yüklemişlerdir. Roma'daki Santa Maria della Vittoria Kilisesi'nde bulunan Bernini'nin 'Azize Theresa' heykeli bunun en iyi örneklerinden biridir.

Peki, müstehcenlikle hayasızlık arasında ne fark var?

Konuyla ilgilenen Batılı yazar ve düşünürler, 18. Yüzyıl'dan bu yana tartışa tartışa bu noktayı da açığa çıkarmışlar. Yukarıda adlarını andıklarım ve daha pek çoğu diyor ki pornografi 'antropolojik' bir kavramdır. Obscénité (hayasızlık, edebisizlik) ise moral (etik, ahlâki) bir kavram. H.M Hyde'a göre durum şöyle: "Her ne kadar pornographie her zaman obscene ise de bunun aksi geçerli değildir. Başka bir deyişle, iğrenti duygusu uyandıran hayasızca şeyler pornografik olabilirler, ama olmak zorunda değildirler. Meselâ büyük abdest yapılmasının târifi hiç şüphesiz hayasızlık olarak nitelenebilir. Fakat normal olarak bunun seksiyel tahrip duygusu uyandıracığı tahmin edilemez. Bu farkı iyi akılda tutmak gerekir. Çünkü mahkemeler zaman zaman edebisizce edebiyat ile müstehcen edebiyatı bir-

Nezih Danyal

KENT ENGLISH

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'ndan Tescilli

PRATİK İNGİLİZCE KURSLARI

- TAMAMI YABANCI ÖĞRETMENLER
- EN MODERN METODLAR
- EN UYGUN ÜCRETLER
- VIDEO PROGRAMI

HAFTA İÇİ KURSLAR: 2 Haziran
HAFTA SONU KURSLAR: 5 Temmuz

Mithatpasa Cad. 46/3
ANKARA

Tel: 34 38 33 - 33 60 10

birine karıştırıyorlar."

Tamam da bu ikisinin sınırı ne-
reden geçiyor? Gustave Flaubert'in
'Madame Bovary'si aleyhine 1844
Yılı'nda, 'umumi âdâbı rencide etti-
ği' gerekçesiyle dâvâ açılmış ve ya-
zar sürüm sürüm süründürülmüştü.
1946 Yılı'na kadar bu, Fransa'da
bir sanat eseri aleyhine açılan son
dâvâ oldu. 1946'da, Girodias adlı
yayıncı aleyhine açılan dâvânın se-
bebi de adamın Henry Miller'in ro-
manlarını basmış olmasıydı. Bunun
üzerine Fransa içinde ve dışındaki
pek çok yazar çatıştı. Fransa'da e-
debiyatçı ve entellektüeller ciddiye
alındığı için, de Gaulle dâvânın geri
çekilmesi direktifini verdi, mesele
kapandı.

Bu sınırı ayırdetmek kolay de-
ğil. Çünkü, Hyde'in aksine, sözkonu-
su yazarların çoğunluğu diyor ki
hayâsızlık müstehcen olabilir, ama
müstehcen de hayâsızca olabilir. Ne
var ki bu zorunlu değildir. Pornog-
rafi, utanç duygusunu zedelemek-
sizin de, şehvi duyguları tahrik e-
debilir. Mesele, burada hangi grup
yâhut topluluğun yâhut sosyal sını-
fın sözkonusu olduğudur. Örneğin
18.Yüzyıl'ın ünlü ressamlarından
Boucher'nin çıplak kadın resimleri,
yozlaşmış Zâdegân Sınıfı için şüp-
hesiz, sanat bakımından olduğu ka-
dar şehvi duyguları tahrik baki-
mindan da büyük rol oynuyordu.
Ama aynı yıllarda ve çok daha son-
ra bu resimleri gören Burjuva Sınıfı
için bu resimler hayâsızlığın dik â-
lâsıydı. Ruhban Sınıfı'nın durumu
biraz karışık olmakla berâber hele
Köylü Sınıfı için "edebisizlik" daha
da belirgindi. (Not: Burada 'sınıf'
derken 'Ancien Régim'deki resmi
sınıfları kastediyorum. Bu ayrımın
'marxist'sınıflandırmayla ilgisi yok-
tur.

Dünyâca tanınmış edebiyatçı
ve yazarlar arasında müstehcen tür-
den özellikle hoşlanan pek çok im-
zâ var: Voltaire, Guy de Maupas-
sant Alfred de Musset, Baudelaire,
Mirabeau, Théophile Gautier, Rai-
ner Maria Rilke, Lord Byron, Jean
Genet, Norman Mailer, William Sha-
kespeare vs... Goethe'nin şiirlerin-
den biri şöyle başlar: "Oğlanları da
severdim, ama kızları tercih eder-
dim." ...Ve Üstâd ayrıntılara girer.
Rimbaud pek çok porno arasında
bir mastürbasyon şiiri de yazmıştır.
Verlaine lesbian sahneler üzerine

yazmaktan özel bir haz duyar. A-
pollinaire'in yine pek çok pornog-
rafik eseri yanısıra "Vücudunun Do-
kuzuncu Kapısı" adlı şiiri meşhur-
dur. Burada büyük aşkı Lou'nun a-
nüsüne karşı duyduğu derin iştia-
kı anlatıp, yeniden o "kapı"dan gire-
ceği ânın hayâlini kurar. Voltaire'in
bir romanında yüksek sosyete-
ye mensup hanımların vajinalarını ko-
nuşma yeteneğine sâhiptir. Birbir-
lerine ballandıra ballandıra başları-
ndan geçenleri anlatırlar. Fakat ro-
man aslında siyâsi ve sosyal kritik
içeriklidir.

"Alice Hârikalar Diyârında"yı
yayınladığı 1865'ten bu yana, bir
çocuk romanı diye bilenlerin sayısı
çok. Ama son yıllardaki araştırmala-
ra göre üstü kapalı bir pornografi ol-
duğu görüşü ağır basıyor. "Kırmızı
Şapkalı Kız" yâhut "Pamuk Prenses
ve Yedi Cüceler" masalları da öyle.
Hele arkaik biçimlerinde üstü kapa-
lılık filan da yok.
Mîlli ve hamâsi muharrirlerimizden
merhum Feridun Fazıl Tülbentçi'nin
hemem bütün romanlarında kahra-
man, bir vesileyle, sevgilisine âit bir
bez parçasını burmuna götürür ve
farkeder ki "mis gibi kadın koku-
yordu". Kadının tipik kokusu vajina
kokusu olduğuna göre burada Ya-
zar'ın kendine haz veren bir seksü-
el olguyu, içinde yaşadığı ortamın

koşullarına uygun olarak üstü kapalı
biçimde yazarak keyiflendiğini tah-
min etmek acaba ters mi düşüyor?

Mükerrem Kâmil'in romanla-
rında ikide bir 'erkek ihtirasla genç
kızın kemerini koparırçasına' çöz-
mez mi? Sonra ikisi domuztopu
olup sedirin veya çimenlerin üstüne
yuvarlanmazlar mı? Bu tür seksüel
fıkri sâbitlerin edebî kılığa bürün-
dürülerek dışa vurulmasından kime
ne zarar geldiği konusu her toplum-
da bir zaman tartışılmış. Gitgide a-
ğırlık kazanan görüş, kimseye bir
zarar getirmediği üstelik hem yazan-
da hem okuyanda rahatlamalar sağ-
layabileceği yolunda. Bu görüşün a-
ğırlık kazanmasına en önemli sebep,
bugün artık araştırmalar sonucu ke-
sinlik kazanmış bulunan şu nokta:

Nasıl ki antropolojik olarak her
insan aynı yemekten aynı hazzı
duymuyor, hatta bazı insan hiç bir
yemekten özel bir haz duymuyorsa,
antropolojik bir fenomen olan müs-
tehcenlikte de durum buna benzi-
yor. Onun için ister artistik ister ti-
cârî yani ağır basın, hem yaratan
hem okuyup seyreden açısından
"genel bir pornografi kavramı" yok.
Sadece, meraklı gruplarına göre de-
ğişen 'kısmi' pornografi eserleri
var. Meselâ kadınların ayaklarını ya-
lamaktan hoşlananlar için, gi-
yilmiş kadın külotları koklamak-

'tan hoşlananlar için, aynı an-
da vajinal ve anal olarak iki erkek-
le birden temasta bulunmaktan hoşla-
nan kadınlar için, sadik veya mazo-
şik eğilimliler için, dikizciler için
v.s.v.s... Bu piyasanın çeşitli alanla-
rında arz ve talep, duragan denebile-
cek bir denge hâlinde. Yâni meselâ
nekrofil (cesetlerle cinsel ilişki kur-
ma merakı) eğilimi olmayan birine
bu konuyla ilgili yüzlerce kitap yâ-
hut film gösterseniz o kimseyi bu i-
şe yönelmezsiniz. Tam tersine tik-
sintisi şiddetlenir. Pornografinin her
türüne karşı ilgi ancak yasaklamalar
sonucu, ki o da sun'i olarak artıyor.
Bittecrübe sâbit!

1970/71 sırası Federal Alman-
ya'da büyük cezâ hukuku reformu
gerçekleştirilirken, pornografi ser-
best bırakılsın mı bırakılmasın mı
konusunda millet âdetâ iki düşman
kampa bölünmüştü. Objektif argü-
mantasyonların geniş ölçüde bir ya-
na itildiği tartışmalar sırasında ya-
sakçılar kendilerini sanki 'kutsal
muhafızlar' olarak görüyorlar, eğer
kısıtlamalar kalkarsa memleketin
batacağından dem vuruyorlardı. So-

nunda liberaller galip geldi. İlk za-
manların furyasından sonra bugün
artık pornografi Federal Almanya'n-
ın gündeminde bile değil demek a-
bartma sayılmaz. Şu farkla ki me-
raklıları, eskiden zor belâ elde ede-
bildikleri âlât, edevât ve âsârı bu-
gün postayla bile sipariş edebiliyor-
lar.

Türkiye'deki yeni gelişmelere
gelince, burada bence hâlihazırdaki
siyâsi iktidarın ne derecede çağdışı
olduğu noktasından ziyâde bu ikti-
dârın kendi kendisiyle çelişmesi ve
bir bakıma bindiği dalı kesmesi
noktası önemli: Eski Roma'dan
bu yana geçerli bir "panem et cir-
censes" kuralı vardır, yâni "ekmek
ve (sirk) oyunları". Eğer halka, ge-
niş kitlelere, ekmek ve gönlünü avu-
tacak oyunlar sağlarsa halk depo-
litize olur, yönetenler de istedikle-
rini rahatça yaparlar anlamına. İş-
başındaki iktidar geniş kitlelere ek-
mek sağlamak bir yana, beşeriyetin
en sevdiği oyunları-seks oyunlarını-
bile kendi halkına çok görüyor. Fa-
kat aynı zamanda halkı depolitize
etme hedefini güdüyor. Üç yıl önce

gayri tabii bir zorlama sonucu Tür-
kiye'nin en güçlü politik formasyo-
nu görüntüsü kazanan ANAP, hâlâ
gerçek anlamıyla bir politik parti
olmadığını, kendi içindeki dörtlü çeliş-
ki yüzünden olamayacağını böy-
lece bir kez daha kanıtlamış.
Bu, "ANAP"ın çok önemli bir târi-
hi görev yerine getirdiğini inkâr de-
mek değildir. Sadece, o dönemin ar-
tık aşılmağa olduğu ve bu "siyâsi
ucube"nin de mukadder âkibetine
doğru istikrarlı adımlarla yürüdüğü
demektir. "Muzır Neşriyat Yasası"
işin maydanozu...

İlk bakışta çok karanlık gibi
görünmekle berâber Türkiye, orta
ve uzun vâdede, çok aydınlık bir
yola doğru hızla yaklaşıyor. En çok
tehlikeye miş gibi görünen "Laik-
lik İlkesi" Türkiye Cumhuriyeti'nin
hiçbir döneminde böylesine yaygın
ve köklü bir nitelik kazanmamıştı.
İlk defa olarak sâhiden toplum ha-
yatına yansıyor. Yoksa hasımları hiç
böylesine ödleri koparak yaygara e-
derler miydi?

Bremen, 17 Mart 1986

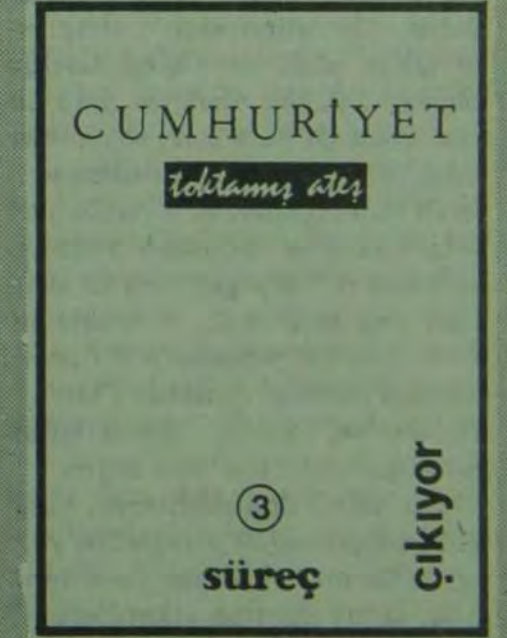
süreç YAYINCILIKTAN YENİ BİR DİZİ: KONULAR

Birinci kitap HUKUK'da özellikle ülkemiz
kafa ve kol emekçilerinin üzerindeki
Demokles kılıcı TCK 141., 142. ve 146.
maddeleri, bu konuda "uzmanlaşmış" bir
deneyimli avukatın, Halit Çelenk'in
kaleminden irdeleniyor.

İkinci kitap LÂİKLİK'te "Devlet Laikizmi"nin
eleştirisiyle, Türkiye'de nasıl bir laisizm
olmalıdır sorusuna yeni bir yaklaşım
yapılmaktadır.

Üçüncü kitap CUMHURİYET hakkında Prof.
Toktamış Ateş şunları söylüyor:
"Cumhuriyet'te demokrasi çoğu kez
birbirleriyle karıştırılır. Oysa ki, her demokrasi
Cumhuriyet olmadığı gibi, Cumhuriyetler de
demokratik olmayabilir. Cumhuriyet'i çok
kabaca tanımlamak istersek, monarşik
olmayan tüm rejimler Cumhuriyet'tir
diyebiliriz."

süreç

piyerlotti cad. 47-49 d.8 çemberlitaş / istanbul tel: 526 85 27

Sağlıkta Özelleşmeye Bir Adım Daha

A. Tufan Aydın

Özal hükümetinin parlamento-yu devreden çıkararak, yasaları kararnamelerle "halletmesi", artık bizlere çok şaşırtıcı gelmiyor. Günlük olay haline gelen kararnamelerle "iş bitirmekten", şimdilerde sağlık alanı da payını alacağı benziyor. Sağlık alanında yeni bir yasa çıkacağı yolundaki söylentiler oldukça yoğunlaştı. Hazırlanmasında ülkenin sağlığından sorumlu olan bakanlığın pek katkısının olmadığı söylenen ve "tam gün" adı ile tartışılan yasa tasarısında, —muhtemelen— Özal'ın "prensler"inin önemli rolü söz konusu. Ayrıntıları tam bilinmese de, yasanın "kamu sağlık kuruluşlarının birer özel sağlık kuruluşu haline dönüştürülmesi, buralarda çalışan sağlık personeline yaptığı iş ile orantılı olarak prim verilmesi, sağlık sigortası çıkarılması..." yönünde olacağı kuvvetle "sanılmakta". Ayrıca, gelişmelerin hangi yönde olabileceğini tahmin etmek için, ülkemizde "kahin" olmaya da gerek yok.

Şöyle bir geçmişe baktığımızda, 1973'den 1980'e kadar sayıları azalan özel sağlık kuruluşları ve hastanelerin, sağda solda mantar gibi bittiğini ve giderek sağlık alanında önemli bir etkinliğe ulaştığını görürüz. Bu yoğun özelleşme eğilimini

doğuran ekonomik ve siyasi kararlar, incelendiğinde, söz konusu sonuç hiç de şaşırtıcı değil.

Kamuda çalışan sağlık personeline verilen ücretler kısılarak, özel sağlık kurumlarında çalışmaları özendirildi. Tıp eğitiminin paralı hale getirilmesi ile eğitim yaşamı boyunca para ile eğitim yapan hekimin, mezun olduktan sonra topluma olan sorumluluğunu duymamasına yol açıldı. Böylece koruyucu hekimlik hizmetlerinin ikinci plana itildiği bir ülkede, yalnızca parası olan uzmanlık alanlarında, kısa sürede daha fazla nasıl kazanacağını hesaplayan hekim tipi oluşması güdüldü. Yine alt yapı koşulları oluşturulmadan, salt hekim gönderilmesi demek olan "zorunlu hizmet yası", hizmet verecek ortam bulamayan hekimi muayenehaneye itmekten başka birşeye yaramadı. Bu ve benzeri gelişmeler ile güçlendirilen sağlıkta özelleşmeye en büyük destek, 1982 Anayasasından geldi. 56. maddedeki "...Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal yardım kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir", ibaresi ile Cumhuriyet tarihinde ilk kez sağlık alanında özel sektörden söz edildi. Bu, sağlığın doğuştan kazanılmış hak oldu-

ğu anlayışının "resmi olarak" terkedilmesidir.

Bu konuda belirleyici bir diğer tavır ise, ANAP hükümetinin uyguladığı ekonomi politikadır. ANAP hükümet programında "...özel sağlık müesseselerinin kurulmasının teşvik edilmesi, ...ilaç sektörünün geliştirilmesi ve rekabetin sağlanması için gerekli tedbirleri almak" olarak sağlık alanındaki temel hedefler belirleniyordu. Bu temel hedefler daha sonra, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP)'na da yansdı. Planda, koruyucu hekimlik hizmetleri ikinci plana itiliyor; sağlık kuruluşlarının toplumun sağlık düzeyine yaptığı katkılar yönünden değil, "verimlilik" ilkesi açısından ele alınacağı; özel sağlık kuruluşları ve hastanelerin teşvik edileceği ve özel sağlık kurumlarında ücretlerin serbest bırakılabileceği; sağlık sigortası çıkarılacağı belirtiliyordu. Özal hükümetinin hakkını yememek gerek. Savunduklarını büyük ölçüde yaşama geçirdiler: Bütçeden sağlığa ayrılan pay 1980'de yüzde 4.2'den 1983'de yüzde 2.9'a ve 1985'de yüzde 2.5'a düşürüldü. Ülkemizde halkın sağlık sorunlarını en iyi şekilde çözeceği Dünya Sağlık Örgütü'nce de belirtilmiş 224 sayılı Sosyalleştirme Yasası —özünde— terkedildi. İlaçta devlet denetimi kaldırılarak, ilaç fiyatları serbest bırakıldı. Böylece, Türkiye ilaç piyasası birkaç yabancı ilaç tekelinin denetimine geçerken, halkın ilaç talebi sorunu "çözümlendi". Vergi muafiyeti yolu ile henüz devlet ve üniversite hastanelerinde bulunmayan, pahalı ve gelişmiş tıbbi teknolojinin ülkemize girişi özendirilerek, özel hastane ve muayenehanelerde yoğunlaşmaları sağlandı. Bu şekilde, pahalı teknolojiyi satın almaya gücü yetebilen özel sektör, sağlık alanında çok büyük yatırımlar yaparak, emeğini satarak geçinen özel hekimler karşısında önemli avantajlar elde etti. Bu arada devlet hastanelerinin temizlik, yemek vb işlerinin özel sektöre devredilmesi söz konusu oldu. Sık sık hastane ücretlerine zamlar yapıldı.

Nedir tüm bunların anlamı? Devletin sosyal alanlara yaptığı katkının en aza indirilmesi ve bu alanlardan sağlanabilecek sermaye birikiminin mümkün olabildiğince artırılması. Ki, bu 24 Ocak'tan bu yana uygulanagelen "yeni sermaye biriki-

mi modeli"nin mantığıdır. Ancak, tüm bu uygulamalara karşın, sonuç: Hastanelerin önünde biriken halk yığınları, "muayenehane tezgahı"ndan geçmeden yatılmayan hastaneler, parası olana sağlık hizmeti, olmayana devletin bile reklamını yaptığı "şifalı otlar", modern "büyücüler" ve cenaze levazımatçıları... olmaktan ileri gidememiştir.

Sağlık hizmetlerinin "sosyal devlet" eliyle değil de, piyasa mekanizması aracılığı ile özel şirketlerce düzenlenmesi, toplumun sağlığı yönünden olumsuz sonuçlar yaratıyor. Piyasa mekanizmasının acımasızlığı ve insani değerleri dışlaması, bir yandan doğal ve toplumsal çevrede büyük tahribatlar yaparken, diğer yandan geniş halk kesimlerini, temel sağlık hizmetlerinden yoksun bırakıyor. Sonuç olarak, sağlık açığı gereksiz ilaç tüketimi ile kapatılmaya çalışılıyor. Bu bağlamda, aslında halkın sağlığının esas koruyucuları olması gereken hekimler, —belki zorunlu olarak— ilaç ve teknoloji tekellerinin "pazarlamacıları" haline geliyorlar. Dolayısı ile bu durumda, toplumun sağlık düzeyinin oldukça geri olması "doğal" oluyor. Ancak, anlaşılan hükümetin de toplumun sağlık düzeyi diye bir sorununu diye bir sorunu yok. Ne pahasına olursa olsun, IMF reçetelerini uygulamaktan başka birşey düşünmemeleri, sağlıkta, 1980'den bu yana gelen bir zincirin zorunlu halkası olarak söz konusu yasayı gündeme getiriyor. Hükümet tarafından teşvik edilmesine karşın, özel hastaneçilik halkın gerçek alım gücünün gerilemesi nedeni ile istenilen düzeye ulaşamadı. Bu arada, gelişmiş teknolojik yatırımların çok pahalı olması, özel hastaneçilik alanını özel sektör için ilaç alanı kadar "çekici" kılmadı. Bu "handikap", "vatandaşın ayağının altışkin olduğu" ve devletin altyapı yatırımlarını tamamladığı devlet hastanelerinin özel sektöre "devri" ile aşılabiliirdi. Ki çıkması planlanan yasanın hedefi de bu. Halk ile hekim arasında para ilişkisinin kaldırılacağı savı ile çıkartılacak yasada, finansman, toplumun çeşitli kesimlerinden kesilen ve kesilecek primlerle ve devletin katkıları ile karşılanmaya çalışılacak —muhtemelen—. Devletin katkısı, sağlık alanına değil de, hastaneyi satın alacak ilaç ve teknoloji tekel-

lerine akacağından, hükümetin bu konuda bir kısıtlama yapmasının da gereği kalmayacak!..

Oysa, kağıt üzerinde bu kadar kolay açıklanabilen tasarı, pratik yaşamda çok geçerli olmayacak. Herşeyden önce, sağlığın doğuştan kazanılmış bir hak olması, sosyal devlet ilkesine göre temel bir ilkedir. Bu da sağlık hakkının yerine getirilmesinde devleti sorumlu kılar. Bu sorumluluğun özel şirketlere devredilmesi, temelde sosyal devlet anlayışının reddidir.

Yasa tasarısı ile belki de görünürde en büyük sorun olan hastane kapılarında birikme önenebilecektir. Ancak bilinmelidir ki, hastane kapılarında birikmenin nedeni, sağlık kurumlarının "verimsiz" çalışması değil, sağlık hizmetlerinin çevreden merkeze doğru kademelenmemesi ve iyi örgütlenmemesidir. Ayrıca, bu birikme ne pahasına önenecekti? Üç beş yıl sonra sağlık sisteminin çökmesi pahasına mı? Sağlık kurumlarının özelleşmesi, bu kurumların kâr ve verimlilik ilkesine göre çalışmalarını zorunlu kılar. Bunun anlamı, sağlık kurumlarında daha çok tetkik ve ilaç tüketimidir. "Prim esas" getirilmesi de, bu sonucu doğuracak bir diğer nedendir. Ek olarak, bu sağlık kuruluşları, hizmetlerini giderek "kârsız" sağlık alanlarından, koruyucu hekimlik hizmetlerinden, en çok kâr getiren alanlara kaydıracaktır. Örneğin, estetik cerrahi, akupunktur, zayıflama tedavileri vb önem kazanacaktır. Tüm bunlar, sağlık harcamalarını korkunç boyutlara ulaştıracaktır. Aradaki açığı kapatmak için, halkın sağlık primleri artırıldıkça artırılacaktır. Bu da, birkaç yıl sonra sağlık sisteminin çökmesi anlamına geliyor.

Ülkemizdeki gelir dağılımı ve istihdam durumuna da bakarsak, bu işin pek yürümeyeceğini, ama kısa süre de olsa, özel şirketlere aşırı kârlar sağlamaktan öte birşey getirmeyeceğini görürüz. Resmi rakamlarda bile yüzde 15'in üzerinde olduğu belirtilen işsizlik oranı, bu sistemi işlemez kılacak en önemli etmendir. Tüm sağlık hizmetleri paralı olunca, işsizler konusunda ne yapılması düşünüyor? En mantıklısı, diğer örneklerinde olduğu gibi, işsizlik ya da yoksulluk fonu kurmasıdır. Ancak, işsizlik oranının

yüzde 7'lere vardığı F. Almanya'da bile bu sistem iflasın eşiğine gelmiştir. Diğer bir yöntem, "halk hastaneleri" yöntemi olabilir. Paralı olanlar özel hastanelerden yararlandırırlarken, yoksulların ABD'deki zenci ve yoksulların yararlandıkları gibi üçüncü sınıf, nitelsiz sağlık kurumlarında tedavi edilmesi. Halka böyle bir hizmet layık görülüp görülmediğini bilmiyoruz ama, sonuncun yukarıda belirtilenlerden farklı olabileceğini düşünmek de biraz iyimserlik gibi geliyor.

Şimdiye dek uygulanan ve sağlık hizmetlerini bir kâr kaynağı olarak gören "neo-liberal" anlayış, toplumun sağlık düzeyindeki gerilemeyi ne zamana kadar görmezlikten gelecektir? Hiç pervasızca, ilaç ve teknoloji tekellerinin "vekaleti"ni nereye kadar götürecektir? Sadece —o da "bazı" genel müdürler aracılığı ile— bakanlıktaki "kadrolaşma" ile ilgilenen, işlerin bir kısmını üniversite'den gelen Doçramacı'nın "müstaahdem"lerine, bir kısmını ilaç şirketlerinin "gönüllü yardımcılar"ına, yasa çıkarma benzeri işleri Özal'ın "kurmayları"na bırakmış bir "vekalet", gün aşırı ilan etmeye başladığı kampanyalarla mı halkın sağlığını düzeltecek? Bari, bırakınlar o işi de, hastaneleri devredecekleri özel şirketlere, herkes rahat etsin.

Hiçbir alanda alternatifi olmadığını ileri sürenler, bilsinler ki alternatif vardır ve çok basittir: Sağlığın doğuştan kazanılmış bir insan hakkı olduğu benimsenerek, sağlık hizmetlerinin bir kâr kaynağı olarak görülmesinden vazgeçilmesi ve ülke kaynaklarının bu doğrultuda, koruyucu hekimlik hizmetlerini temel alan, temel sağlık hizmetleri çerçevesinde değerlendirilmesi. Ancak bu halkın sağlık sorunları yerine, vekaletini üstlendiği kesimlerin "sıhhat ve afiyet"inden başka şey düşünmeyenlerin yapabilecekleri bir şey değildir.

abece

aylık eğitim kültür ve sanat dergisi

TÜM ÖĞRETMENLERİN SESİ
Ataç Sokak 27/5 Yenışehir - ANKARA

Yıllık Abone: 4000 TL -
Posta Çeki Hesap No: 212911
Tel: 33 69 85

Anayasa ve Eğitimde Üç Kambur

Nihat Aksoy

Anayasanın tümü ve bölümleri üzerinde tartışmalar yoğunlaşmaktadır. Anayasanın hazırlanmasında rol alan çevreler de Anayasa üzerinde, üstü kapalı eleştiriler yapmaya yönelmişlerdir. Biz bu yazıda kısaca, eğitimi ilgilendiren üç önemli noktaya dikkati çekmekle yetineceğiz. Bunlar: a) eğitim hakkının daraltılması, b) laik eğitimin engellenmesi, c) "üniversite" kavramı yerine "yükseköğretim" kavramının getirilmesi. Bunları sırası ile görelim.

61 Anayasasının 50.maddesi "halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlama, Devletin başta gelen ödevlerindendir" cümlesi ile başlar. Bu fıkra, eğitimle ilgili öteki kuralların bir şemsiyesi niteliğindedir. Bir başka söyleyişle bu kural, bir direktif niteliğindedir; salt bir hak tanımakla yetinmeyip yürütme organına direktif vermekte, hatta dayatma getirmektedir. 82 Anayasasının eğitim ve öğrenim hakkını düzenleyen 42.maddesi bu direktif hükmü benimsememiştir. Danışma Meclisinde aynen benimsenen bu fıkra, daha sonraki aşamalarda kaldırılarak, yerine "kimse eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz" kuralı getirilmiştir. 61 Anayasasının getirdiği kurala göre, vatandaşın, Devlettten "eğitimi isteme hakkı" vardır. 82 Anayasasında ise, sadece vatandaşın kendi olanaklarıyla sağladığı eğitim ve öğrenim hakkının önüne herhangi bir engel konulmaması dile getirilmektedir.

61 Anayasasındaki "Devletin başta gelen ödevi" yani eğitimi gerçekleştirme ödevi, "ekonomik istikrar ve parasal kaynakların yetersizliği" gerekçesiyle savsaklanamıyordu. Bu konuda hem bir kamuoyu

oluşturma, hem de yargı mercilerine başvurma yolu açılyordu. Yine önemli bir nokta, Anayasa hukukçuları (bilim çevreleri ve yüksek yargı organları), "Devletin başta gelen ödevinin, ticaret konusu yapılamayacağı ya da para karşılığında yerine getirilemeyeceği" gerekçesiyle, özel yüksekokullara karşı çıkmışlardı. Anayasa Mahkemesi bu gerekçeyle, özel yüksekokulların hukuksal dayanağını iptal etmişti. 82 Anayasası, bu engeli kökten kaldırdığı gibi, zorunlu eğitimin gerçekleştirilmesini bile kuşkulu bir duruma sokmuştur. Şimdi iktidar sahipleri "her şeyi devlettten beklemeyin" derken, kendilerine, Anayasada da bir dayanak bulmaktadırlar. Bunun için 65. maddeye yaslanıp "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirecektir" demektedirler. Bunun sonucunda, eğitim yatırımlarının korkunç bir biçimde düşürüldüğünü, özel okulluğun pompalandığını ve cıgılcı cıgılgı "vatandaş okulu"nu yap okulu yapamazsan dersane yap" sloganlarının yükseldiğini gözlemekteyiz. Bu gelişmeler karşısında ne yargı organları, ne de hak sahibi kamuoyu, 61 Anayasasının 50/1 .maddesindeki güçlü anayasal dayanağı bulamamaktadırlar. Böylece, 82 Anayasası'nın 5. maddesinde belirlenen "Devletin temel amaç ve görevleri... kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaştırmaya, surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli olan şartları hazırlamaya çalışmaktır" kuralı da askıda kalmaktadır. 42. maddenin 1. fıkrası ve 65. madde birlikte düşü-

nüldüğünde, eğitim hakkının yürütme organı tarafından kolayca sınırlanabileceği ortaya çıkar. Gerçek hayatta da durum budur.

LAİK EĞİTİMİN ENGELLENMESİ

82 Anayasasında, eğitim iki ayrı maddede düzenlenerek, bir tür eğitimde ikilik getirilmiştir. 42. maddede tümüyle genel eğitimi, düzenlerken, 24. maddenin IV. fıkrası "din ve ahlak eğitim ve öğretimi"ni düzenlemektedir. Bu ayrı 1924/430 S. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile getirilen "çağdaş ve tek eğitim" sistemini üstü kapalı olarak bozmaktadır. Ve 82 Anayasası, din eğitimi "Devlet hizmeti" durumuna getirmektedir. 61 Anayasası "din eğitim ve öğretimi, ancak kişilerin kendi isteği-ne ve küçüklerin de kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır" (m 19 / IV) kuralı getirmiş ve maddede, "devlettten isteme hakkı" vermemiştir. Madde tümüyle, devletin temel düzenine karşı olmamak koşuluyla inanç özgürlüğü getirmekle yetinmiştir.

82 Anayasası ise insanlığın ve Türkiye Cumhuriyetinin, laiklik konusundaki birikimine ters bir biçimde, hem dine müdahale eden, hem de din eğitimi üstlenen bir sistem getirmektedir ki, kanımızca bu, 1924'den beri izlenen laiklik ilkesi ile çelişmektedir. 82 Anayasasının konumuzla ilgili 24. maddesinin IV. fıkrası şöyle: "din ve ahlak eğitim ve öğretimi, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulması zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitimi ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır."

İlk bakışta fıkranın iyi niyetle düzenlendiği izlenimi edinilir. Anayasa savunucuları da "devlet din eğitiminin iyisini yapar" mantığı ile savundular.

Ne var ki, bu tür bir genel kültür zaten sosyal bilgiler, toplumbilim, tarih gibi derslerde de verilmektedir. O zaman böylesi bir dersin ne gereği vardı? Bunun arkasındaki zihniyet, laiklik konusunda altmış yıldır istedikleri gediği açmayı 82 Anayasası ile başarmışlardır. Şöyle:

Anayasa din eğitimi "devle-

tin gözetim ve denetimi altına" almakla, bir sorumluluk üstlenmektedir. Devlet kavramı genellikle kutsal görünmeyen, kötülük yapmayan, hep toplum çıkarlarını, adaleti, özgürlüğü simgeleyen bir kutsal kavram olarak algılanagelmıştır. Oysa devlet, kısa vadede iktidarla somutlaşmaktadır. Bu iktidar sahipleri, gerçekten toplumun çıkarlarını, mutluluğunu savunabilirler olabileceği gibi, az-çok teokratik bir devlet yapısını özleyenler de olabilmektedir. Yani, aslında islam Dininde bulunmayan kuralları, yaptıkları yasa, program ve yönergelere koyarak, gerçek "din budur" diyebilirler ve bunun öğretimini bir devlet hizmeti sayabilirler. Son günlerde Diyarbakır'da müslüman olmayan vatandaşlara zorunlu ders olarak islam inançlarının öğretilmeye çalışılması da bunun kanıtıdır. Gerçi bu tavır 82 Anayasasına da aykırıdır. Çünkü, Anayasanın söz konusu 24. maddesindeki 1. fıkra "herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetlerine sahiptir" demektedir. Anayasa "İslam din ve kültürünün okutulması zorunluluğu" getirmediğine göre, bu davranış açık bir despotizmdir. Ne yazık ki, bunu yapanları tutmaktadırlar.

Bu ikili dengenin ne zaman ne yöne kayacağı da iktidarların yapısına bağlıdır. Anayasaya dayanarak, "din kültürü ve ahlak öğretimi"nin eğitim programının yarısını kapsamaması da yine iktidarların niyeti ile somutlanacak bir durumdur.

Anayasa savunucuları, 1. ilke ile, ibadet yaptırma, dua ettirme, bir inancı dayatma gibi uygulamaların amaçlanmadığını, bunun için de "din eğitimi" kavramının kullanılmadığını belirttiler. Ancak, kullanılan terimler, perde arkasındakilerin taleplerine gayette uygundur. Fıkranın ilk satırındaki "din eğitimi ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır" cümlesi, genel bir şemsiye izlenimi vermektedir. "Din kültürü ve ahlak öğretimi" zorunluluğu da kuralın devamı biçimindedir. Aynı bir fıkrada düzenlenmesi bile bir anlam farkı getirebilirdi. Kaldı ki, "din kültürü ve ahlak öğretimi" ile "din kültürü ve ahlak öğrenimi" bile farklı kavramlardır. "Öğretim" basbayağı "eğitim" yerine kullanılır. Yani, eğitim gibi, dıştan

yapılan bir davranış geliştirme, dolaşısıyla devletin görevi izlenimi verir. Zaten bu anlamda kullanılmıştır. "Öğrenim" kavramı ise, kişiye tanınmış bir hak olup, buna engel çıkarılmaması anlamını da içerir, devlet ödevi gerektirmez.

Özet olarak, 24. maddenin getirdiği düzenleme karşısında 42. maddede getirilen "eğitim ve öğretim, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır" kuralı sürekli arızaya uğrayacaktır. Bu ilkenin uygulanması, siyasal güç dengesine bağlı kalacaktır.

"ÜNİVERSİTE" KAVRAMI YERİNE "YÜKSEKÖĞRETİM" KAVRAMININ GETİRİLMESİ

61 Anayasası, bir tanıma gitmeden "üniversite" kavramını kullanmakla yetinmiştir. Bu anayasa "Özerk kuruluşlar: a) Üniversiteler" ara ve alt başlıkları koyduktan sonra "üniversiteler, ancak Devlet eliyle ve kanunla kurulur. Üniversiteler bilimsel ve idari özerkliğe sahip kamu tüzel kişisidir" biçiminde bir açıklık yeterli görülmüştür. Ayrıntılı bir tanıma gidilmemesinin çok önemli bir gerekçesi vardır. Bu da, üniversite kavramının evrensel bir kavram olması ve ülkelere göre büyük farklılıklar göstermemesidir. 82 Anayasası, özellikle "üniversite" kavramından kaçınmış ve "yükseköğretim"i de ayrıntılı bir biçimde tanımlamıştır. Ara ve alt başlıklarda "yükseköğretim kurumları" kavramı kullanılmıştır. 82 Anayasası 130. maddesinde yükseköğretimi şöyle tanımlamaktadır: "Çağdaş eğitim öğretim esaslarına dayanan bir düzen içinde milletin ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun insangücü yetiştirmek amacı ile; ortaöğretime dayalı çeşitli düzeylerde eğitim-öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapmak, ülkeye ve insanlığa hizmet etmek üzere çeşitli birimlerden oluşan kamu tüzel kişiliğine ve bilimsel özerkliğe sahip üniversiteler Devlet tarafından kurulur." İkinci fıkrada da vakıflar tarafından, kâr amacı gütmeyen özel yükseköğretim kurumları kurulabileceği belirtiliyor.

Üniversite yerine "yükseköğretim" kavramı kullanılmasının ne sakıncası vardı? Anayasa koyucu sakıncasını görmüş olmalı ki, üniver-

site kavramı kullanmamış. Bununla da yetinmeyip, ayrıntıları ile "yükseköğretim"i tanımlamış. Üniversite, 1100 yıllarında İtalya'nın Bologna kentinde ortaya çıktığında, bir tür serbest kürsü idi. Kilisenin safsatalarına karşı çıkan gençler, kendi kiraladıkları öğretmenlerle, özgürce tartışabilecekleri bilimsel bilgi edinebilecekleri, "üniversitas" denilen loncalar kurdular. Zamanla bu özerk kurumlara kilise, 19. yüzyılda da despot devlet yönetimi el koydu. Napolyon üniversiteyi kapatıp yeniden kurdu. Ancak, bu eylemler üniversiteyi fikir özgürlüğünden arındırmayı başaramadılar. Türkiye Cumhuriyeti de Darülfünuna özerklik tanıdı. Darülfünün bunu kullanamayınca bu yetkisi geçici bir süre elinden alındı. 1946 yılında, evrensel üniversite kavramına uygun bir özerklik getirildi. Üniversiteler arasında eşgüdüm kurulamaması, onların özerkliklerinden gelmiyordu. Beceriksiz bakanlık yönetimleri yüzünden, dolaylı denetim yapılamadı. Plansızlık aldı yürüdü. Bu üniversitenin kendi beceriksizliğinden olmadı. Kuşkusuz özerkliği, bilimadamlığını sindiremeyenler de oldu. Ancak 1981 yılına kadar üniversitenin hukuksal yapısı evrensel nitelikte idi. 1981/2547 S. Yükseköğretim Kanunu ve ondan sonra hazırlanan 82 Anayasasının söz konusu maddesi, üniversiteyi bilim kurumu olmaktan çıkarıp, öncelikle bir yüksek okul saymaktadır. Oysa, yüksek okul, daha doğrusu "öğretim" üniversitenin bir türev işlevidir, bir vitrindir. Bugün biliyoruz ki, dünyada öğretim yapmayıp sadece bilimsel üretimle yetinen pek çok üniversite birimi vardır. Türkiye'de özerk üniversitenin kuruluşunda büyük emeği geçen E. Hırş, Anayasa Mahkemesinin, akademileri özerk üniversite düzeyinde gören kararına (Resmî G.26.3.1971/13790) bu gerekçe ile karşı çıkar. Hırş'e göre üniversitenin Türkiye'de de gerçek işlevi "yüksek ilim ve araştırma" kurumu oluşudur. (E. Hırş, Üniversite Kavramı ve Türkiye'de Gelişimi. İstanbul, 1979). 82 Anayasa, bir dolu yaldızlı sözcüklerle, yükseköğretimin amacını "insangücü yetiştirmek" biçiminde saptamıştır. Anayasanın ilgili kuralı ne kadar zorlanırsa zorlanırsa, buna göre ancak ve en iyimser söyleyişle 1981 öncesi akademiler yaratılabilir. Bilim kurumu olamaz.

Koca bir Yürek Sustu

Ayşegül Yüksel

Haldun Taner 7 Mayıs'ta aramızdan ayrıldı. Yetmiş bir yaşındaydı. Oysa, son yıllarda kendisiyle yapılan bir dolu söyleşide belirttiği gibi, göğsünde bir "delikanlı" yüreği taşıyordu. Yayımlanmış öykü, oyun, anı, gezi kitaplarıyla, sahnelenmiş yapıtlarıyla, gazetelerdeki köşe yazılarıyla, söyleşileriyle, üniversitede verdiği derslerle, televizyon izlencelerindeki konuşmalarıyla son kırk yıl boyunca okur ve seyircileriyle çok yoğun bir iletişim içinde olmasına karşın, onlarla paylaşmak istediği daha bir dolu düşüncesi, duygusu, yaşantısı olduğu için "delikanlı" yürekli bir sanat ve bilim adamıydı Taner...

Haldun Taner'in en belirleyici özelliği okuruna ve seyircisine seslendiği her ortamda "anlaşılabilir" olmasıydı. Oysa, iyi eğitim görmüş, çok okumuş, çok gezmiş ve görmüş olmanın sağladığı aydın kişi birikiminden —"popüler" olma adına— hiç ödün vermemiş bir kişiydi. Taner'in anlatım üstünlüğü evrensel ve toplumsal düzeyde çağrışımlar ve göndermelerle incelttiği ve yoğunlaştırdığı duygularıyla düşüncelerini —hangi türde olursa olsun— her yaşta, her düzeydeki okurla, seyirciyle paylaşabileceği bir biçimde dile getirebilme becerisinden kaynaklanmaktadır.

Taner sanat yaşamına 1940'larda öykü yazarı olarak başlamış, 1950'lerde öykücülüğüne tiyatro ve gazete yazarlığını da eklemiştir. Altmışlı yıllar öykü ve oyun yazarı Taner'in dorukta olduğu dönemdir. Bu yıllarda her iki alandaki ürünleriyle uluslararası düzeyde de ün kazanmış, öyküleri yabancı dillere çevrilmiş, tiyatro yapıtları başka ülkelerde de sahnelenmiştir.

Haldun Taner genellikle, "klasik" biçimde (üslup) yazan öykücüler arasında anılır. Ancak, çarpıcı bir durum, olay, yaşantı ya da düşünce-nin vurucu bir anlatımla yoğunlaştı-

rıldığı sağlam yapıtlı öyküleri, yansıtılan duyarlık çizgisi, kurgu ve işleniş bakımından, "On İkiye Bir Var"-dan "Konçinalar"a, "Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu"dan "Sanço'nun Sabah Yürüyüşü"ne, "Ayışığında Çalışkur"dan "Yahda Sabah"a, çok büyük çeşitlilik gösterir. Bu çeşitlilik, Taner'in sanat adamı kişiliğini biçimlendiren ve karmaşık yaratma süreci içinde yer alan, birbiriyle çatışan ve birbirini dengeleyen özelliklerden kaynaklanır: Güçlü bir belleğin değerlendirdiği keskin gözlemcilik yanında parlak bir düş gücü; insancı, hoşgörülü, duygusal yaklaşım yanında akılcı, eleştirel, soğukkanlı yaklaşım; sevecenlik yanında alaycılık, içtenlik yanında tersinleme (ironi); kullanılan türün kurallarına bağlılık yanında kırıp uzanmazcasına sürdürülen "denemecilik"; ve yaratma süreci içinde, değişik düzlemlerdeki tüm bu değişkenler çeşitli bireşimlere ulaşırken yapıtları sarıp sarmalayan —"tersinleme"den "fars"a her düzeyi içeren— zengin bir gülmece (yazarın kendi deyişiyle "humor") duyarlığı. Bu temel özellikler Taner'in öykücülük çizgisini olduğu denli tiyatro yazarlığı çizgisini de belirlemektedir.

Taner'in tiyatro yazarlığı 1949'da başlayan ve günümüze ulaşan üç aşamalı bir serüven oluşturur. İç içe yer alan bu üç aşamanın ilki, yanılsamacı (dramatik) anlatımla iyi kurulu oyunlar yazdığı 1949-1962 yılları arasındaki dönem kapsar. Henüz sahneye çıkarılmadan yasaklanan "Günün Adamı"yla başlayıp "Huzur Çıkmazı"yla noktalanın bu dönemin en ünlü ürünü "Fazilet Eczanesi"dir. Bu dönem içinde yer alan "Lütfen Dokunmayın" Taner'in 60'lı yıllarda yöneleceği epik-göstermeci biçimin ilk denemelerini içerir.

"Keşanlı Ali Destanı"yla başlayan ve bugüne uzanan ikinci döne-

minde Taner'in, geleneksel Türk tiyatrosunun seyirlik özellikleriyle Brecht'in epik tiyatrosunun biçimsel özelliklerini, geleneksel tiyatromuzda belirgin olan "güldürme", "eğlendirme" eğilimiyle, Brecht tiyatrosunun düşündürme, eleştirme, uyarma kaygısını kaynaştırarak bir çağdaş-ulusal tiyatro bileşimine ulaşma çabası içinde olduğu görülmür.

"Keşanlı'yı izleyen "Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım", "Eşegin Gölgesi", "Zilli Zarife", "Sersem Kocanın Kurnaz Karısı" oyunları bu çabanın boşa gitmediğini gösterir.

Taner tiyatrosunda üçüncü aşama kabare türünün Türkiye'de tanıtılmasıyla gerçekleşir. Taner, 1962'deki "Bu Şehir-i İstanbul ki" denemesinden sonra, bu dönemine gerçek anlamda 1967'de, "Vatan Kurtaran Şaban"la girer. Ortağı olduğu Deveduğu Kabare Tiyatrosu'ndaki çalışmalarını "Aşk-ı Sevda", "Dün Bugün" ve yazılmasına katkıda bulunduğu, derlediği bir dolu kabare oyunuyla sürdürür.

Taner tiyatro yazarlığının son iki aşamasında verdiği ürünlerle tiyatromuza yeni yönelişler kazandırmakla kalmamış, o güne dek tiyatroya gitmemiş bir dolu insanı da "tiyatro seyircisi" yapmıştır. Tiyatromuzda "öncü" konumundayken böylesine "popüler" olmuş bir başka yazar daha yoktur. Çünkü Taner'in tiyatro alanındaki başarısı yalnızca yazarlık becerisinden değil, tiyatro bilimcisi ve uygulamacısı olarak yetişmiş, yetkin bir tiyatro adamı olmasından da kaynaklanır. Taner özellikle ikinci ve üçüncü dönem oyunlarını seyirci koltuğundan değil, sahneden bakarak yazmıştır. Dahası, oyunlarını hep en başarılı topluluklar, yönetmenler, oyuncular tarafından kotarılması için ortaya büyük bir çaba koymuş, kimi zaman düzeyi düşük bir yapıma katlanmaktansa, oyunlarının sahnelenmemesini yeğlemiştir.

Tüm ürünlerini insanların barış içinde, kardeşçe yaşadığı, dost bir dünya özlemiyle yoğuran Taner, gerçek demokrasiyle sağlanabilen düşünce özgürlüğü ortamının yazarıdır. Bu nedenle, sanatçıya baskı yapılmasının söz konusu olduğu durumlarda eleştirel tutumunu hiç duraksamaksızın ortaya koymuştur.

Önce Sevgili Doktor. Sonra Deli Bal, Martı... Devlet ve İstanbul Şehir tiyatrolarının Çehov armağanları oldu bu yıl. Bu üç yapıt, Çehov'un öykü ve oyun kişilerini yeniden düşündürdü bana. Deli Bal'da, değişik toplum ve kültür koşullarının biçimlediği Çehov insanları ayrı bir dünya kurmuşlardı. Kuşkusuz kendi dönemlerinin bir zaman dilimine tanıklık ediyordu bu insanlar. Ama bir yanlarıyla çağımızda yaşıyor gibi tanıdık göründüler bana.

Anton Çehov, 1860 - 1904 yılları arasında yaşamış, 1907 hareketinin yarattığı toplumsal değişimi göremeden ölmüştü. Yirmi yaşlarındayken başladığı yazarlık savaşını, çeyrek yüzyıl sürdü ancak. Öyküleriyle okuru kolay kazanmasına karşın, oyunlarıyla eski beğeni ölçütlerinin koyduğu engelleri yıkması kolay olmadı. Çehov'un Stanislavski'nin bilinen deyişiyle "Tiyatroyu tiyatrodan kapı dışarı etmişti" çünkü. Koltukta misafir gibi oturan seyircinin yabancı kalmaması için insanları önce her türlü yapaylıktan korumaya çalıştı. Kuşkusuz natüralizm değildi amacı. Ama insanın varlığını ilgilendiren, görünür görünmez ayrıntılarda bile kişiselliğe özgünün belirginlik kazanmasına özen göstererek, çökmekte olan bir düzenin enkazı arasında kendilerini yitirenlerle, yitirmeye çalışanları bir dünyada buluşturdu.

Gorki'nin deyişi ile "emeğin uygarlığın temeli olarak taşıdığı önemi eksiksiz biçimde" duymasına karşın, "propaganda" öğelerine başvurduğu söylenebilir mi Çehov'un? Sınıfsal konumlarının özelliği içinde aldığı insanların ruhsal yapılarını oluşturan öğeleri derin vurgularla belirterek güncelde kalıcı olanı arıyordu o da.

Dostoyevski gibi. Hele, kendisini "düzyazının Puşkin'i" diye ödüllendiren Tolstoy gibi.

Çehov ve İnsanları

Şükran Kurdakul

Dostoyevski, on koca yıl, Sibirya'da diz dize, zincir zincire aynı yazgıyı paylaştığı sürgünlerle birlikte kendi kişiliğine bağlı gerçekleri görerek ruhsal çözümlemenin peygamberi olmuştu. Tolstoy, "kalabalık içindeki bireyi gözden çıkarmadan" en alttakilerin, hep süngü ucunda yaşayanların "kendiliğinden karşı koyma duygularıyla kızgınlıklarını" dile getirmenin ustasıydı.

Bu iki dev arasında sıkışıp kalmadı Çehov. Yaşamakta olanın gizini keşfedenlerdendi çünkü.

Toplumsal yaşam aynı, belirlendiği koşullarda yaşayan insanlar ayrı kişiliklere sahiptiler çünkü. Köylüydüler, 1861'den sonra kölelikten azad edilmişlerdi. Kağıt üzerinde toprak sahibi olma özgürlükleri tanınmıştı onlara da. İşçiydiler, dış kapitalin özelliğiyle 1897'lerden sonra yatırım yaptığı bölgelerdeki fabrikalara kendilerini sürgün etmek zorunda kalıyorlardı. Öğretmen, doktor, bürokratlar. Ya da eski bir feodal soyundan geldikleri için bastıkları toprağın titrediğini duymaya başlamışlardı.

Birey olarak ayrı birikimleri, bakış açıları, iç dünyaları vardı. Bu iç dünyaların gizlerini kendine göre keşfettiği için, kendisinden önce gelenlere benzemiyordu Çehov.

Yaptıklarını ilk anlatanlardan biri olan Gorki, 1900'lerde şöyle seslendi O'na:

"Gerçekliğin canına okuyorsun. Çok yakında canını çıkarıp tümünden geber-teceksin onu. Bu yazma biçimi ömrünü tamamladı. Bu bir gerçek! Senden sonra hiç kimse bu yolda yürümeyecek. Çünkü hiç kimse, öylesine basit şeyleri

senin kadar yalın anlata-mayacak. Kaleminden çıkmış kısacık bir öyküyü okuduktan sonra, insanın gözü başka bir şey görmüyor. Tüm öteki öyküler kaba, ustalıksız, daha da kötüsü yalınlıktan uzak, yani gerçek dışı geliyor insana." (Çev. Şemsa Yeğin).

Gerçek dışı ile yaşamakta olanın, kendine göre yorumunu yaparak sahnede de yarattığı dünyanın başat özelliklerine dikkati çekerken şöyle yazıyordu Çehov:

"İnsanlar günlük yaşantılarında durmadan birbirlerini öldürmezler, boyuna kendilerini asmazlar. Durmadan birbirlerine aşık olmazlar, hep akıllıca konuşmazlar. Daha çok yerler içerler, gevezelik ederler, saçma sapan şeyler konuşurlar. İşte bütün bunlar sahnede de gösterilmelidir. Bir tiyatro yapıtı öyle yazılmalıdır ki, kişileri gelsinler, gitsinler, yesinler, içsinler, havadan sudan söz etsinler, kağıt oyunu oynasınlar. Kısacası sahnede her şey gerçek hayatta olduğu gibi hem karışık, hem yalın olarak geçmelidir." (Çev. Hasan Ali Ediz)

Bu gel-git içinde kadını, erkeği, genci, ihtiyarı, köylüsü, okumuşu, feodal kalıntısı olarak karşılaştığımız Çehov insanının belirgin özelliği, hangi sınıfsal konumda olursa olsun, kendisiyle hesaplaşması ve alaya almasıdır.

Martı'nın IV. Perdesinde Sorin şöyle döker içini: "Gençliğimde ben de yazar olmak istedim, olmadım; güzel konuşayım dedim, bozuk berbat konuştum, 'falan filan, şu bu'. Sözlerimi bağlamaya çalıştıkça kan ter içinde kaldım; evlenmek istedim-di, bekar yaşadım; şehirde yaşamayı diledim, ama işte hayatım köyde sona eri-

yor falan filan..." (Çev. Behçet Necatigil)

Doktor, öğretmen vb mesleklerde çalışan, savaşım gücünü yitirmiş aydınlar içlerini dökerken, eskimenin, bozulmanın, direnmeye boş vermenin yıkılmışlığını duyururlar bize.

Deli Bal'daki Platonov gibi, kadınlarla oyalanmaya çalışırlar. Ama sıkıntı bırakmaz yakalarını. Sıkılma bunalım düzeyine ulaştığı zaman kaçmak isterler. Nedir ki, kaçmayı gerçekleştirecek gücü de yitirmişlerdir.

Kalan, algılama ve eleştirme güçleridir yalnız. Genelde ellerini kirletmedikleri için, feodal kalınlara da, oluşmaya başlayan burjuvazinin değişik karakterlerdeki bireylerine de karşıdılar. Olanak buldukça yüzlerine ayna tutarlardı onları. Ama yenik düşmüşlerdir. Taşra hesap sordukları ile iç içe yaşamak zorunda bırakmıştı onları.

Yıldırım Türker'in Michael Frayn uyarlamasından çevirdiği Deli Bal'da da Platonov (Müşfik Kenter) sırtı geliyor taşra çıkmazına. Şen aydınları. Delişmen zeki, henüz eleştirme gücünü yitirmemiş, çökmekte olanın bilincinde, gençliğini, üniversite yıllarında kurmaya çalıştığı kişilikten uzak düştüğünü algıladıkça yarasına tuz basılmış gibi acı duyan Platonov'u evlilikle, çocukla, içkiyle, kaçamak cinsel ilişkilerle doyuma ulaşamadığı bir dünyada buluyoruz. İnsanı beklentilerden bile yoksun bırakan bir dünyada değer yargılarıyla çelişkiye düşen bir yalnız adam Platonov. Ama oyunun öteki kişileri de kurtulamıyor bu yalnızlık duygusundan. Çökmekte olan düzenin eskimiş çarkına tutunmaya çalışarak yaşamlarını sürdürmeye bakıyorlar yalnız.

Yönetmen Cüneyt Türel de, Deli Bal'ın oluşumuna katkıda bulunan Müşfik Kenter ve öteki sanatçılar da bu ayrı dünyayı algılıyorlar bence.

İÇERDEKİLER DIŞARDAKİLER

BEŞ YILDIR CEZAEVLERİNDEN GİRGİR DERGİSİNE GÖNDERİLEN YÜZLERCE KARİKATÜR ARASINDAN, OĞUZ ARAL YÖNETİMİNDE HAZIRLANAN SERGİNİN ALBÜMÜ. TÜMÜ "İÇERDE" ÇİZİLMİŞ 90 KARİKATÜR İLE İSTANBUL VE ANKARA'DA AÇILAN SERGİYİ İZLEYEN "DIŞARDAKİLER"İN İZLENİMLERİNİ YANSITAN DEFTERLER...BU ALBÜM "İÇERDEKİLER"İN BİZ "DIŞARDAKİLER'E ŞAŞIRTICI BİR ARMAĞANIDIR.

ÖĞRENCİ KİYIMI

Selim Demirci
İnceleme, 40 sayfa, 250 lira.

ÖĞRENCİ DERNEKLERİ

Serdar Can
İnceleme, 56 sayfa, 300 lira.

SIYONİZM VE FİLİSTİN TRAJEDİSİ

Hazırlayan: Refik Kara
İnceleme, 104 sayfa, 500 lira.

YARIN
YAYINLARI

GÖRÜLMÜŞTÜR

Hapisneden Mektuplar 1981-1986
Genişletilmiş 2. basım, 160 sayfa, 750 lira.

Görölmüştür, yaşamımızı dört bir yanımızdan kuşatmaya çalışanların beklentilerini boşa çıkaranların öyküsüdür bir bakıma. Hapisanelerin karanlık ve çagdıı koşulları içinde yaşama ve direnme savaşı verenlerin...Mayıs 1985'de yapılan birinci basımın çok kısa sürede tükenmesinden sonra yapılan ikinci basım, genişletilerek hazırlandı. «İçerdekilerin» mektuplarından yansıyan sönmez bir umut ışığı ile aydınlanırken, demir parmaklıklar ardından gelen şiirler ve çizgilerle nasıl bir kültür üretimi ile karşı karşıya olduğumuzu da şaşkınlıkla göreceksiniz...Hapisanelerin zindanlara çevrildiği, genel af isteminin toplumun geniş kesimlerinde yankılandığı, işkencenin ve siyasal cinayetlerin gölgesi altında yaşadığımız bir dönemin tanıklığıdır bu kitap! Görölmüştür, bu kitaba ilgi duyan herkesin onurudur.

GÜNLERİMİZ

Yağmur Atsız
Şiir, 2. basımı hazırlanıyor.

Birinci basımı kısa sürede tükenen ve okurların haklı ilgisiyle aranıp sorulan Yağmur Atsız'ın bu kitabının ikinci basımı yapılıyor. İkinci basım, Yağmur Atsız ile yapılan bir konuşma ve bazı şiirlerle genişletilerek hazırlandı. Şiirsel yoğunluğun politik duyarlılıkla nasıl keşilebileceğine bir örnek olabilir Günlerimiz.

Tek istekler için posta pulu gönderiniz. 3000 lırayı aşan istekler yüzde 20 indirimli ve ödemeli olarak gönderilir. Cumhuriyet Kitap Kulübü ve Yarın Abone Kulübü üyeleri kulüplerden edinebilirler.

TOPLULUK VE BİREY

Sovyet Toplumsal Ruhbilimi
A.V.Petrovski 1000 lira.
Türkçesi: Hüray Fidaner, Caner Fidaner

Ülkemizde psikoloji alanında şimdiye kadar yalnızca, varolan akımlardan yalnızca bir ya da ikisinden kitaplar çevrildi, basıldı. Oysa ki, psikolojinin çok gelişkin çalışmalarının yapıldığı, sonuçlarının yayınlandığı Sovyetler Birliği'nde, dünya psikoloji kongrelerinde canlı ve ilginç tartışmalara neden olan; çok köklü bir bilimsel psikoloji vardı. İşte bu kitapta, bir Sovyet ruhbilimcinin kişi ve grup ilişkilerini inceleyerek vardığı sonuçları bulacaksınız. Ayrıca Çarlık Rusyası'ndan bu yana gelişen psikolojik akımın tarihini okuyacak ve politikanın bireyi her koşulda dışladığı yolundaki akıma yanıtları, psikoloji ve günlük yaşam ilişkisini bulacaksınız.

YÖK ÇIKMAZI

Yükseköğretim Davaları
Güney Dinç 500 lira.

YÖK'le noktalanın dönemle birlikte üniversitelerde geniş kapsamlı bir kıyım başlatıldı. Kıyım uğrayan öğretim üyeleri, araştırma görevlileri hukuk yolunu denemeye karar verdiler. Davalar açıldı, sonuçlandı, üniversitelere geri döndürüldü. Bu gelişmelerin yoğun olarak yaşandığı yerlerden birisi de üçüncü üniversite kentimiz İzmir'di.

Bu kitapta, İzmir'li bir avukatın ve çoğu aynı zamanda arkadaşları olan YÖK'zedelerin mahkemelerde açtıkları davaların, ilginç gelişmelerin, avukatın kaleminde öykülerini bulacaksınız.

BİLİM VE SANAT KİTAPLARI

BARİŞ İÇİN YAZDILAR ÇİZDİLER

Barış Seçkisi
Derleyen: Haluk Gerger
189 sayfa, 900 lira.

İŞBİTİREN EKONOMİ

Liberalizm, Devlet Müdahalesi ve 24 Ocak
Önsöz: İlhan Selçuk.
Derleme
275 sayfa, 1250 lira.

NÜKLEER TEHLİKE

Haluk Gerger
Nükleer Silahlar ve Nükleer Savaş
2. basımı, 152 sayfa, 500 Lira.

ASİMOV AÇIKLIĞI

100 Soru-100 Yanıt
Isaac Asimov
Türkçesi: Aykut Göker
229 sayfa, 700 lira.

EDEBİYAT BARIŞ ÖZGÜRLÜK

Lotus Edebiyat Ödülleri Seçkisi
Düzenleme: Aziz Çalışlar
299 sayfa, 800 lira.

Tek istekler için posta pulu gönderiniz. 3000 lırayı aşan istekler yüzde 20 indirimli ve ödemeli olarak gönderilir. Cumhuriyet Kitap Kulübü ve Yarın Abone Kulübü üyeleri kulüplerden edinebilirler.

Yazışma adresi:
Molla Fenari Sokak,
Nadir Han, Kat: 5,
Cağaloğlu - İstanbul.

ERBİL TUŞALP

12 Eylül Tutanakları BİN TANIK

DOST KİTAPBEVİ YAYINLARI

Yeni
türkü

DOST KİTAPBEVİ YAYINLARI

DOST KİTAPBEVİ
YAYINLARI

DOST SANAT ORTAMI
REPRODUKSİYON MERKEZİ

Rönesans'tan günümüze batı resmi
Özgün sergi, tiyatro, film vb. afişleri

Kitabevimizden ayrıca, kaset ve aylık yeni yayınlar ücretsiz kataloğumuzu isteyiniz. İstekleriniz ödemeli olarak karşılanacaktır.

Merkez: Konur Sokak No: 4 Kızılay-ANKARA Tel: 188327
Şube: Zafer Çarşısı No: 13 Yenışehir-ANKARA Tel: 321281

AMSTRAD ve ATARI

BİLGİSAYAR ve YAN ÜNİTELERİNİ
EN UYGUN FİYAT ve KOŞULLARLA
BULABİLECEĞİNİZ

DENEYİMLİ ve UZMAN BİR KADRO'nun
HAZIRLADIĞI İŞ PROGRAMLARI ARASINDA
İHTİYAÇ DUYDUĞUNUZ PROGRAMLARI
TEMİN EDEBİLECEĞİNİZ

HER ZAMAN YANINIZDA GÜVENİLİR DOST

ERBAY Bilgisayar Paz.ve Tic.Ltd.Şti.

SÜMER SOKAK 12/6 YENİŞEHİR-ANKARA

Tlf: 300337

BİRLİK YAYINCILIK

Leslie Lipson

POLİTİKA BİLİMİNİN TEMEL SORUNLARI

Çeviri: Tuncer Karamustafaoğlu

TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ BUNALIM DÖNEMİ

DEVLETÇİLİK 24 OCAK

KARARLARINA Fikret Başkaya

BORÇ KRİZİ ÜZERİNE

BİR DENEME Fikret Başkaya

Genel Dağıtım ve İsteme Adresi: YARGI KİTAPBEVİ
Zafer Çarşısı No: 2 Yenışehir - ANKARA Tel: 33 51 27

Kalem

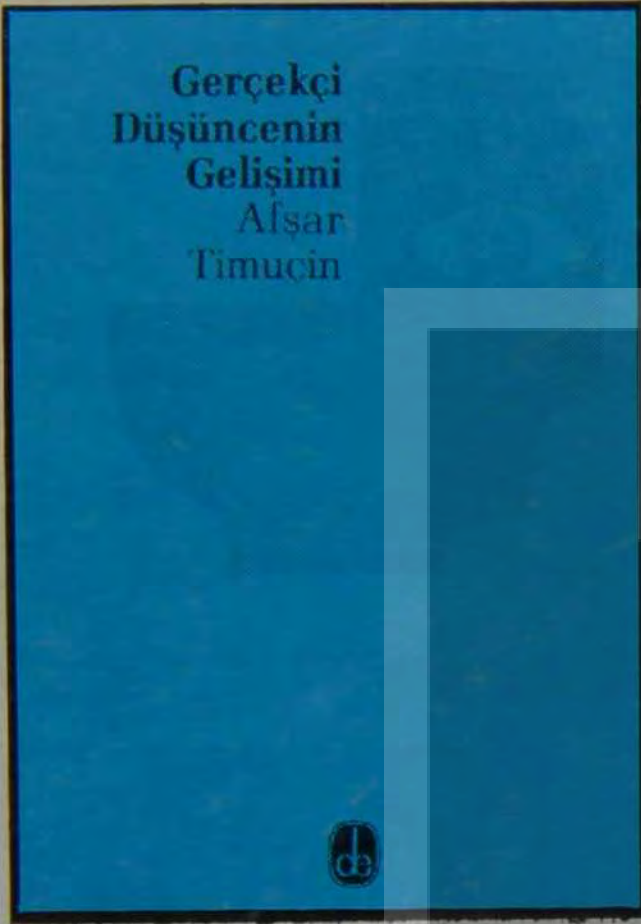
basın yaym dağıtım tanıtım
ticaret ve sanayi limited şti.

Merkez: Anadolu Cad. 677/1. Şemkiler-İzmir, Tel: 11 82 71

Şube: Şehit Adem Yavuz Sok. 16/14, Kızılay-Ankara, Tel: 25 79 65

Yeni Kitaplar

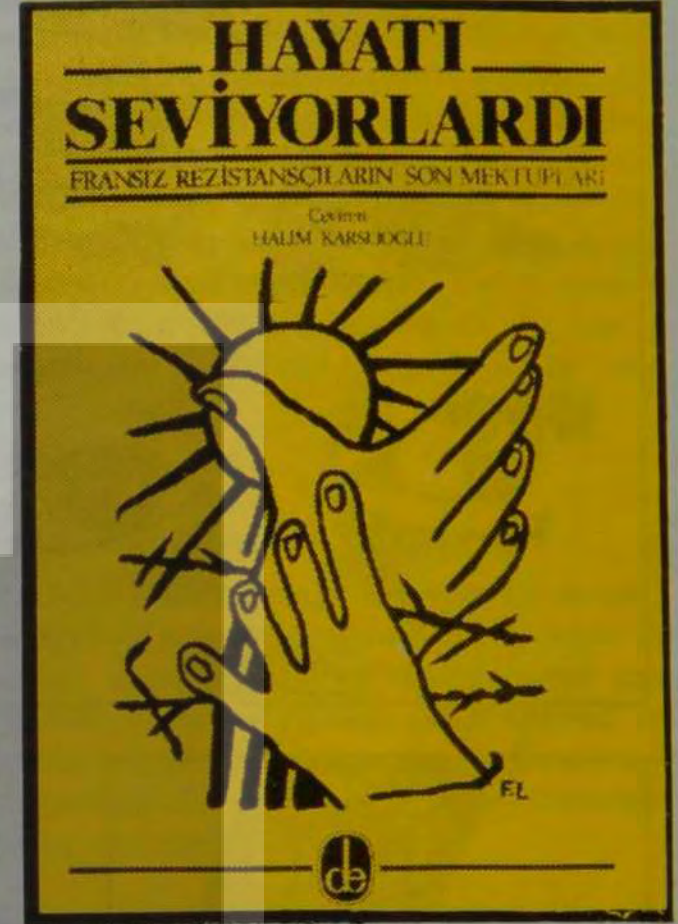
● **Gerçekçi
Düşüncenin
Gelişimi**

Afşar Timuçin

● **Sabahattin
Ali**

Filiz Ali-Atilla Özkırımlı

● **Hayatı
Seviyorlardı**

Çeviren: Halim Karşlıoğlu

● **Sinema
Estetiğinin
Sorunları**

Yuriy M. Lotman/Oğuz Özügöl

● **Gerçekçilik
Estetiği**

Aziz Çalışlar